

GÖTEBORGS UNIVERSITET
SOCIOLOGISKA INSTITUTIONEN

Examensarbete för Master

i sociologi med samhällsanalytisk inriktning, 30 hp

Mellan klass, samhälle och marknad

**Anställdas attityder till facket i sociologisk
belysning**

Patrik Vulkan

Handledare: Tomas Berglund

HT 2009

Abstract

Titel: Mellan klass, samhälle och marknad – anställdas attityder till facket i sociologisk belysning

Författare: Patrik Vulkan

Handledare: Tomas Berglund

Examinator: Björn Halleröd

Typ av arbete: Examensarbete för Master i sociologi med samhällsanalytisk inriktning, 30 hp.

Tidpunkt: 17 september 2009

Antal tecken inkl. blanksteg: 188 748

Syfte och frågeställningar:

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur anställda i Sverige anser att facket bör arbeta, vilka mönster i attityder som går att finna och hur de kan förstås utifrån de förändringar som skett i samhället och på arbetsmarknaden. Syftet är därmed även att se till vilka faktorer som kan förklara inställningen till facket, i synnerhet klass som är så pass sammankopplat till fackens uppkomst och verksamhet. Syftet föranleder följande frågeställningar:

- *Hur ser anställda på fackets uppgift?*
- *Hur ser attityderna till facket ut i detalj? Finns det skillnader mellan olika kategorier av anställda? Om så är fallet, vilka mönster finns och i vilken utsträckning kan de förklaras av de anställdas klasposition och andra faktorer?*

Metod och material:

Uppsatsen använder sig av statistisk analys i form av två analysmetoder, dimensionsanalys i form av principal component analysis (PCA) och multivariat regressionsanalys. Uppsatsen tillämpar även Carol S. Aneshensels analysmetod för att organisera den teoretiska modellen. Materialet består av en postenkät, ”Inläsning 2006” som består av en av SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU) med tilläggsinformation insamlad under hösten 2006. Materialet består av en enkät om inställning till facket och registerdata från SCB. Materialet omfattar 1815 anställda i Sverige

Huvudresultat:

Analysen visar att anställdas inställning till fackets uppgift kan delas in i tre områden, de som helst ser att facket arbetar med traditionella fackliga frågor, de som helst ser att facket arbetar med samhällsovergripande frågor och de som helst ser att facket arbetar med jämställdhetsfrågor och diskrimineringsfrågor. Inom de två första områdena visar sig klass ha ett starkt förklaringsvärde, i sig själv men även förmedlat genom facklig tillhörighet och olika former av risker och resurser, främst lönenivå, hälsa och kontroll över sin arbetsituation.

Nyckelord: Fack, klass, attityder, politisk artikulering.

Innehållsförteckning

Del I. Syfte, tidigare forskning och teori	1
1. Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställning	2
2. Tidigare forskning	3
2.1 Fackets historia i Sverige	3
2.1.1 Arbetarrörelsens tidiga historia	3
2.1.2 Samarbetspolitiken	3
2.1.3 Växande motsättningar	4
2.2 Fyra kännetecken för den svenska fackliga verksamheten	5
2.3 Attityder till facket	6
3. Teori	7
3.1 Facket	8
3.1.1 Fackets uppkomst på arbetsmarknaden	8
3.1.2 Fackets olika mål och intressen	10
3.1.2.1 Facket som ekonomisk aktör	10
<i>Ekonomiska intressen eller politiska</i>	11
3.1.2.2 Facket som klassaktör	11
<i>Klassolidaritet eller sektionalism</i>	12
3.1.2.3 Facket som aktör i civilsamhället	12
<i>Social partner eller social rörelse</i>	13
3.2 Klass - ett analytiskt ramverk	14
3.2.1 Marx och Weber	15
3.2.2 John H. Goldthorpe	16
3.2.3 Erik Olin Wright	18
3.2.4 Interaktion med kön och ålder	20
3.3 Attityder	21
3.3.1 Attityder och rationalitet	21
3.3.2 Attityder, intressen och normer	22
3.3.3 Moralisk ekonomi och politisk artikulering	23
3.3.4 Klassmedvetande	24
3.4 Hypoteser	26
 Del II. Empiri, metod och analys	 28
4. Empiri och metod	28
4.1 Statistisk analys	28
4.1.1 Aneshensels analysmetod	28
4.1.2 Principal component analysis (PCA)	29
4.1.3 Multivariat regressionsanalys	30
4.2 Urval, datainsamling och bortfall	30
4.3 Etisk diskussion	31
4.4 Operationalisering av begrepp	32
4.4.1 Fokalsamband	32
4.4.2 Kontrollvariabler	33
4.4.3 Mellanliggande variabler	33

5. Analys	35
5.1 Dimensionsanalys	36
5.2 Regressionsanalys	38
Del III. Slutsatser och diskussion	47
6. Slutsatser	47
7. Avslutande diskussion	49
8. Litteratur- och referenslista	51
9. Appendix	54
Tabeller	
Tabell 1. ESeC (European Socio-economic Classification)	32
Tabell 2. Deskriptiv statistik av oberoende variabler	35
Tabell 3. Dimensionsanalys av attityder till facket	36
Tabell 4. Dimension 1	38
Tabell 5. Dimension 2	42
Tabell 6. Dimension 3	44
Modeller	
Modell 1. Fackets spänningsfält	10
Modell 2. Goldthorpes klassschema	17
Modell 3. Wrights klassschema	19

Del I. Syfte, tidigare forskning och teori

1. Inledning

Under de senaste decennierna har det påtalats gång efter annan att det samhälle vi lever i oåterkalleligt förändrats i grunden. Det talas om ett postmodernt tillstånd, ett postindustriellt eller senmodernt samhälle där de samhällsstrukturer som påverkade människorna i det moderna samhället inte längre gäller. Vi antas nu leva i ett marknadssamhälle eller risksamhälle, där den enskilda människan är både friare i sina handlingar och mer utsatt för risker som tidigare dämpats av samhällets olika skyddsnet. Individer förväntas ta mer egna initiativ och föredra sina egna lösningar, dels för att de kollektiva lösningar som tidigare fanns inte längre erbjuds av stat och samhälle, nedmonterade för att enklare tillåta marknadens principer att gälla. Men lika viktigt anses vara den ideologiska dimensionen, att människor i sina tankar och åsikter nu är mer individualistiska, mer entreprenöriella, och betackar sig för masssamhällets kollektiva lösningar och trygghetssystem som begränsar fritt handlande och eget initiativ (Bengtsson & Berglund, 2009).

I synnerhet framhålls klassamhällets död, att klass som strukturerande mekanism i samhället inte längre har något förklaringsvärde.¹ Reflexiva individer och nya identiteter anses göra individer mindre knutna till samhällets olika klasser, och de värderingar och attityder som följde med en viss klassposition. Med detta tillkommer även att individens yrke anses vara mindre relevant som grund till åsikter och uppfattningar. Begreppet klass har traditionellt tolkats som genererandet av en specifik uppdelning på arbetsmarknaden, där den position individen har i relation till produktionssystemet ger omfattande och systematiska följder för personens inkomst, hälsa, levnadsstandard, attityder, politisk uppfattning och kollektivt handlande.

Om denna förståelse av klass upphör eller allvarligt försvagas skulle med den en fundamental bevekelsegrund för vikten av kollektiv organisering och kollektivt handlande försvinna. Själva orsaken till klassbegreppets uppkomst, samhällets strukturerande mekanismer och en ojämlik fördelning av makt och resurser mellan olika grupper i samhället skulle dock kvarstå. Ett område som därmed förväntas förändras avsevärt av denna utveckling är arbetsmarknaden där en av dess parter, fackföreningarna, i grund och botten är ett uttryck för en kollektiv organisering av de anställda.

Sverige har länge varit känt som själva sinnebild för ett land med starka fackföreningar, en arbetsmarknad präglad av ett utvecklat samarbets- och förhandlingssystem mellan tydligt organiserade parter. Även ”den svenska modellen” anses nu vara i ett tillstånd av upplösning då kollektiva organisationer och identiteter minskar i betydelse på arbetsmarknaden (Bengtsson, 2008: 7). Fackföreningarna kan enligt denna teori förväntas framleva i en tynande tillvaro då allt färre människor ser syftet i medlemskap när solidariska attityder till facket minskar och facken följaktligen blir en allt svagare kraft på arbetsmarknaden.

Stämmer då detta? Har samhället förändrats så fundamentalt att klass inte längre har något förklaringsvärde? Och att dagens entreprenörsindivider inte ser någon nytta med facket, en kollektiv organiseringsform? Det korta svaret på denna fråga är nej. Att klass inte längre påverkar människor är helt enkelt ett felaktigt påstående. Det finns idag åtskilliga och omfattande studier som visar på att klass fortfarande spelar en högst påtaglig roll i människors liv (se exempelvis Wright, 1997 och Svallfors 2004). Påstående om industrisamhällets hädangång, fackens och det kollektiva handlandets upplösning har även de visat sig vara lika grundlösa (Furåker, 2005: 62, 239). Rörandet facket har åtskilliga

¹ Denna åsikt har bland andra framförts av Jan Pakulski & Malcolm Waters (1996) och Ulrich Beck (1998).

undersökningar om anställdas attityder i Sverige visat på att facket fortfarande i hög grad ses som viktigt och fyller ett behov (se exempelvis Bengtsson, 2008; Bengtsson & Berglund, 2009; Berglund & Schedin, kommande; Furåker & Berglund, 2003). Att klass och fack därmed skulle vara förlegade inslag i samhället visar sig uppenbarligen inte stämma. Det är snarare mer förvånande att så pass dåligt förankrade teorier, utan övertygande empiriska belägg och i vissa fall med ett så tydligt inslag av ideologiskt önsketänkande fått så pass stort utrymme både inom akademien och i den offentliga debatten (Furåker, 2005: 239).²

Samtidigt är frågan om synen på facket relevant, och genom detta även frågan om vilket förklaringsvärde klass har. Frågan är dock inte *om* anställda idag ser ett behov av facket, att svaret på den frågan är ja är redan tämligen väl belagt. Mer intressant däremot är att se *hur* anställda anser att facket skall fylla sin funktion. Går det att finna mönster och tendenser i attityderna? Skiljer det sig åt mellan olika grupper av arbetstagare? I hur stor utsträckning kan klass förklara attityderna? Vilka andra faktorer är relevanta? Frågorna är viktiga att besvara. Inte bara för värdet i svaren i sig, utan för att de även kan ge en djupare förståelse om fackets roll och dess relation till det övriga samhället. För även om det är så att facket och klass fortfarande i högsta grad är levande begrepp, så har något skett i samhället.

Från att ha haft en historiskt hög organisationsgrad på 80-talet har facket i Sverige sedan 90-talet erfarit ett kontinuerligt fallande medlemsantal. De senaste åren har varit synnerligen turbulenta för facket. Höjda medlemsavgifter för de fackliga a-kassorna har än så länge inneburit att historiskt ras för fackens organisationsgrad och det är osäkert var det skall sluta (Kjellberg, 2008). På samma gång finns tecken på att fackets tidigare roll som en samtidigt starkt centraliserad arbetsmarknadspartner samt decentraliserad och tillgänglig kontakt för enskilda arbetare har rubbats (Kjellberg, 2007: 279-280). Det är alltså betydelsefullt att undersöka hur inställningen till facket ser ut, och vilken roll eller roller anställda vill att facket ska ha. Även frågan om klass tåls att undersöka. Bevisligen relevant i att förklara inställning till facket har det ändock inom vissa områden skett en viss försvagning av klassbegreppets förklaringsvärde (Bengtsson & Berglund, kommande, 9-10). Det bör alltså undersökas i vilken utsträckning som klass kan förklara inställning till facklig verksamhet, och om det skiljer sig åt mellan de olika funktioner anställda vill att facket ska utgöra. Genom detta skulle det även vara möjligt att i detalj undersöka klassbegreppets relevans och se om det finns några andra faktorer som kan förklara de anställdas attityder.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är alltså att undersöka hur anställda i Sverige anser att facket bör arbeta, vilka mönster i attityder som går att finna och hur de kan förstås utifrån de förändringar som skett i samhället och på arbetsmarknaden. Syftet är därmed även att se till vilka faktorer som kan förklara inställningen till facket, i synnerhet klass som är så pass sammankopplat till fackens uppkomst och verksamhet. Syftet föranleder följande frågeställningar:

- Hur ser anställda på fackets uppgift?

- Hur ser attityderna till facket ut i detalj? Finns det skillnader mellan olika kategorier av anställda? Om så är fallet, vilka mönster finns och i vilken utsträckning kan de förklaras av de anställdas klasposition och andra faktorer?

² Som exempel på detta kan nämnas hur Beck hanterar klassbegreppet. Bengtsson visar på att Beck inte gör någon åtskillnad mellan klasstruktur och klassformation, varmed relationen mellan positioner i produktionen kollapsas till att snarare handla om utvecklandet av kollektiv inom klasstrukturen. Se Beck, 1998: 143 och Bengtsson, 2008: 50.

2. Tidigare forskning

Det finns idag en tämligen omfattande mängd forskning om fackföreningar i allmänhet och i Sverige i synnerhet. Vad som följer är en kort summering, där de huvudsakliga dragen i form av slutsatser och tendenser lyfts fram. Jag har valt att tematisera kapitlet på följande sätt. Först görs en historisk genomgång av fackets roll i Sverige för att lättare ge en förståelse för fackets bakgrund och erfarenhet, samt den samhälleliga och ekonomiska kontext det verkat i. Därefter görs en genomgång av de karaktäristika som inom forskningen anses vara starkt bidragande till det svenska fackets framgång, och som starkt präglat organisationen. Avslutningsvis redovisas forskning om attityder till facket i Sverige, och de slutsatser som där dragit om mönster och påverkande faktorer.

2.1 Fackets historia i Sverige

2.1.1 Arbetarrörelsens tidiga historia

Den svenska fackliga erfarenheten har präglats av Socialdemokratiska Arbetarepartiet (SAP) och den största fackliga organisationen Landsorganisationen i Sverige (LO). Båda grundades i slutet av 1800-talet och var starkt sammanknutna i den tidiga kampen för fackliga och demokratiska rättigheter. År 1906 fastslogs arbetsgivarens rätt att leda och fördela arbetet samt den fackliga organisationsrätten. Fackföreningsrörelsen erkändes som en auktoriserad förhandlingspart på arbetsmarknaden, även om faktisk lagstiftning i denna fråga skulle dröja. Neutralitetsprincipen innebar att den svenska arbetarrörelsen var tämligen förskonad från de motsättningar som drabbade andra länders arbetarorganisationer under första världskriget, och de konflikter som uppstod mellan facklig ledning och rörelse i valet mellan socialistisk och nationell solidaritet uteblev. Arbetsmarknaden var dock turbulent under denna period, med omfattande konflikter och bland det högsta antalet strejker i hela Europa. Vid slutet av första världskriget diskuterades industriell demokrati och "arbetarkontroll" av produktionen inom både SAP och fackföreningarna som led i socialiseringen av produktionsrelationerna, då en socialistisk reform av kapitalismen fortfarande stod på agendan (Bengtsson, 2008: 117, Hyman, 2001: 46).

2.1.2 Samarbetspolitiken

Mycket kom dock att förändras med socialdemokraternas maktövertagande 1932. Med detta ändrades arbetarrörelsens konfliktstrategi. Innehav av både ekonomisk och politisk makt kom att omvärdera synen på strejkvapnet. Lagstiftning och förhandlingar framstod som effektiva alternativ. Maktövertagandet signalerade även en tydlig ideologisk kursändring inom arbetarrörelsen. Socialdemokraterna övergav socialisering som metod och kom allt mindre att ifrågasätta grunderna i det kapitalistiska produktionssättet. Ambitionen blev istället tanken om den neutrala och planerande staten (i socialdemokratisk regi) som skulle bygga ett välfärdssamhälle – folkhemmet. Utvecklingen av en välfärdsstat och god makroekonomisk kontroll förutsatte för SAP ett stabilt samarbete mellan arbetsmarknadens parter för att garantera ekonomisk tillväxt och fortsatt industrialisering, i kontrast till 30-talets arbetsmarknadskonflikter och höga arbetslöshet. Regeringen hotade med lagstiftning om parterna inte själva kunde reglera sina tvister. Medveten om det hot som en lagstiftning av arbetsmarknadsrelationerna innebar för fackets relevans inför sina egna medlemmar och den växande acceptans för en korporativ modell som fanns inom arbetarrörelsen kom facken att sluta en långvarig överenskommelse med arbetsgivarna. Resultatet blev Huvudavtalet mellan LO och SAF 1938, även kallat Saltsjöbadsavtalet. Med detta lades grunden för en samarbetspolitik som innefattade förhandlingar på högsta nivå mellan LO och SAF, stark central disciplin inom både facken och arbetsgivarföreningarna och en långvarig nedgång i konfliktgraden på arbetsmarknaden. Samtidigt utvecklades en decentraliserad tendens inom

facket med omfattande etablering av fackklubbar på arbetsplatser och omfattande och direkt kontakt mellan arbetare och fackrepresentanter. Konfliktnivån i Sverige kom efter andra världskriget att bli den lägsta bland Europas industriländer (Bengtsson, 2008: 117-119, Hyman, 2001: 46-47; Kjellberg, 2001: 31-32)

Arbetsmarknadens inriktning blev nu konsensusbaserad produktionspolitik. Med ökad effektivitet och större vinster skulle även arbetarna få ut mer genom statens omfördelningspolitik. Socialpolitiken skulle ge en säkrare tillvaro och ökad mobilitet på arbetsmarknaden även när den solidariska lönepolitiken tillämpades, vars syfte var att olönsamma företag skulle slås ut och arbetskraften överföras till de sektorer som var konkurrenskraftiga. Mattias Bengtsson sammanfattar förutsättningarna för samarbetspolitiken:

Den historiska kompromissen mellan arbete och kapital förutsätter att samtliga delar av arbetarrörelsen strävar åt samma håll, vilket kräver en gränsöverskridande intressegemenskap, ett klassmedvetande. Detta klassmedvetande får näring ur den renodlade fackliga strukturen i Sverige. Den nära relationen mellan arbetarrörelsen ekonomiska och politiska grenar har också varit betydelsefull för förhandlingssystemets reproduktion. Ett grundläggande villkor för kompromisser mellan arbete och kapital har varit den socialdemokratiska hegemonin inom arbetarrörelsen... Den historiska kompromissen krävde således både en avsevärd facklig samordning, att facket organiserades på klassbasis, och ett politiskt sanktionerat stöd (Bengtsson, 2008:119)

Samarbetspolitiken har tolkats på två sätt ur fackligt perspektiv, å ena sidan att mer militant facklig kamp övergavs för att den gav få resultat till förmån för politiskt inflytande som möjliggjorde full sysselsättning som ett mål och en lönespridning som gynnade fackets medlemmar. Den andra tolkningen är att facket gav vika för det gemensamma tryck det utsattes för av starkt organiserade arbetsgivare och en stat som prioriterade behoven hos det privata kapitalet. Oavsett tolkning gav ett arbetarparti i regeringsposition facket nya möjligheter, nämligen att i utbyte mot sociala reformer och förbättrade materiella villkor förklara sig själva villiga att visa socialt ansvar (Hyman, 2001: 46-47).

2.1.3 Växande motsättningar

Strukturella förändringar och ökade arbetskrav under 1960-talet gjorde att missnöje växte bland de fackliga gräsrotterna. Krav ställdes på en decentralisering av den fackliga verksamheten och en ”humanisering” av arbetsprocessen, vilket innefattade självstyrning, lokalt medbestämmande och arbetsutveckling. Protester höjdes även runt lönepolitiken, som i vissa fall inneburit växande lönespridning mellan arbetare och tjänstemän. Medlemmarnas missnöje var en kritik mot de korporativa arbetsmarknadsrelationerna och centraliseringen av fackets beslutsprocedur som uppfattades som en institutionalisering och byråkratisering. Under 70-talet växte kraven om makt, kontroll och ekonomisk demokrati. Arbetarrörelsens radikaliserings, med LO i en aktiv och ledande roll, innebar ett ifrågasättande av arbetsmarknadsparternas självreglering. Resultatet blev omfattande arbetsmarknadsstiftning om stärkt anställningstrygghet, företagsinsyn och fackligt inflytande (Bengtsson, 2008: 121). Förslaget om löntagarfonden blev toppen på en process som utmanade arbetsgivarnas kontroll över produktionen. Relationen blev allt mer präglad av konfrontation och SAF lämnade de centrala förhandlingarna 1982. Avtalsrundor fortsatte som tidigare på förbunds nivå men den centrala nivån av förhandlingar upphörde. Arbetarrörelsens framflyttade positioner kom därmed samtidigt att resultera i en viss försvagning av de fackliga centralorganisationerna. Lokala fackklubbar relevans växte på 80- och 90-talet och med dem lokala samarbetsformer mellan fack och arbetsgivare. Detta har av vissa tolkats som en återgång till den korporativistiska modellen, fast på lokal nivå, med följden att fackens fokus förskjutits från förhandlingar till verksamhetsfrågor. Från arbetsgivarnas sida kan detta ses som en strategi som avser att utveckla direkta relationer

med de anställda. Syftet var att öka lönespridningen med avsikten att med mer individuell lön som incitament generera ökad produktivitet. Möjligheterna ökade även för det enskilda företaget att göra extra vinster på lönernas bekostnad i den mån de kunde undvika kostsamma fackavtal (Bengtsson, 2008: 157; Kjellberg, 2001: 50). Utvecklingen har väckt farhågor om att de centrala konflikterna mellan arbetsmarknadsparterna avpolitiserats och därmed underminerat fackets funktion i sina medlemmars ögon. Samtidigt finns skäl att se facket som verkande på både en decentraliserad och centraliserad nivå. Avtal sker fortfarande på nationell nivå, även om de är mindre detaljerade. 1997 års Industriavtal är ett exempel på att facket fortfarande även verkar på en högst centraliserad nivå. Kjellberg anser samtidigt att en karaktäristisk utveckling under 90-talet även varit minskande antal fackrepresentanter på arbetsplatser som medfört mindre kontakt med de anställda och därmed en lägre förståelse för fackets mål och syften bland arbetstagare (Bengtsson, 2008: 119-123, Bengtsson & Berglund, 2009: 2; Kjellberg, 2001: 258; Kjellberg, 2007: 276).

Facket har under 2000-talet präglats i synnerhet av fluktuationer i organisationsgraden. Antalet organiserade arbetare steg konstant från 1920-talet och sextio år därefter, för att nå världsrekordhöga nivåer under 80-talet på 86 procent. 90-talet präglades av upp och nedgångar som hade mycket med den ekonomiska krisen att göra för att därefter falla under de kommande tio åren till 77 procent 2006. Trots denna nedgång är siffrorna ändå höga, och ett uttryck för stark kollektivism bland löntagare. Med den borgerliga regeringens avgiftshöjningar av a-kasseavgiften under våren 2007 i kombination med en rådande högkonjunktur kom andelen fackligt anslutna att falla drastiskt, till 73 procent på bara ett år, den största tillbakagången på nästan hundra år. Med den ekonomiska kris som inleddes 2008 har en förväntning varit att nedgången skulle komma att dämpas om arbetare känner ett större behov av trygghet som fackligt medlemskap kan innebära.³ Än så länge är det för tidigt att uttala sig om vad som kommer att bli resultatet av denna turbulens, men det är tydligt att facken står inför stora utmaningar (Bengtsson, 2008: 127; Bengtsson & Berglund, kommande; Kjellberg, 2007: 271-273; Kjellberg, 2008: 1-10).

2.2 Fyra kännetecken för den svenska fackliga verksamheten

I forskningen om det svenska facket noteras fyra faktorer som anses vara synnerligen relevanta för att förklara fackets roll och den starka position facket befunnit sig i under långt tid. Härvid följer därmed en koncis genomgång för att utöver det som framgått i den historiska genomgången betona det som karaktäriserat det svenska facket. Faktorerna är starkt *klassegmenterade fackföreningar och centralorganisationer*, både *centraliserad och decentraliserad verksamhet*, *självreglering av relationen till arbetsmarknadspartner*, och slutligen *fackliga arbetslöshetskassor*.

De fackliga organisationerna har framgångsrikt skapat både en allmän arbetarklass likväl som en tjänstemannaklass, där yrke ersatts av klass som organisationsbas. Sverige har idag den mest klassegmenterade fackföreningsrörelsen bland alla industrialiserade länder med tydligt klassbaserade centralorganisationer där LO representerar arbetare, TCO tjänstemän och Saco akademikerna. Detta genererar en större solidaritet över yrkesområdena och underlättar medlemsrekrytering (Kjellberg, 2007: 262-263, Svallfors: 2004: 27-28).

Det svenska facket är kanske mest känt för sin centralisering genom förhandlingar på toppnivå (som dock förändrades på 80-talet) och den tydliga hierarki som råder mellan centralorganisationer, medlemsförbund och lokala fack. Det har bland annat inneburit att små och lokala fack kan stödja sig på riksavtal istället för att kämpa med varje individuell

³ Kjellberg visar på att det under 2007 var dubbelt så många som lämnade de fackliga a-kassorna som lämnade fackförbunden själva. Detta indikerar att många ser ett värde i fackligt medlemskap, även utan den ekonomiska säkerhet som a-kassorna innebär (Kjellberg, 2008: 10).

arbetsgivare. Fackets övergripande avtal gör det även möjligt att upprätthålla lönenivåerna även på arbetsplatser utan facklig representation genom hängavtal, vilket ytterligare minskar möjligheterna till lönedumpning (Andersson & Thörnqvist, 2007: 63). Samtidigt har det funnits ett starkt decentraliserat inslag som varit lika viktigt då facken har en stark lokal närvaro genom omfattande arbetsplatsorganisationer. Dessa fyller en viktig roll vid medlemsrekrytering, deltagande i lokala förhandlingar och vid drivandet av frågor rörande arbetsmiljö och arbetsplatsorganisering (Bengtsson, 2008: 116, 125; Kjellberg, 2007: 266-267).

Självregleringen av arbetsmarknadsparternas relationer har även den varit central för att visa på fackets relevans. Om lagstiftning av detta sker mister facken en stor roll i sin verksamhet som förhandlande part. De svenska facken har därmed gått långt för att undvika statlig inblandning eller lagstiftade konfliktlösningsprocedurer och minimilön, och alltid eftersträvat att själv vara aktivt involverad i förhandlingarna (Kjellberg, 2001:34, Kjellberg, 2007: 269.)

Den avslutande faktorn är fackliga arbetslöshetskassor. Följden av detta system, kallat för Ghentsystemet, är att arbetslöshetskassorna är kopplade till respektive fackförbund. Systemet är visserligen lagstiftat och bekostas till den absolut störste delen av staten genom skatteintäkter, men en viss del betalas direkt av medlemmarna själva. En tolkning av detta är att facket därmed påtar sig en del i välfärdssystemets skyddsnet. A-kassorna stärker förhandlingspositionen för arbetarna och är ett tydligt skäl för varför man ska stå kvar i facken. Fackliga a-kassor underlättar även rekryteringen av individer med en svagare anknytning till arbetsmarknaden genom den säkerhet det kan innebära (Bengtsson, 2008: 125, Kjellberg, 2007; 270; Lind, 1996: 117).

2.3 Attityder till facket

Undersökningar som berör anställdas attityder till facket är inte ovanliga. Det finns idag en växande mängd vetenskapliga undersökningar som inom olika områden analyserar attityder. Även facken själva gör omfattande undersökningar för att få en bild av hur deras medlemmar vill att de ska arbeta. Inledningsvis förefaller den tidigare forskningen konstatera att klass spelar en viktig roll för de skillnader som finns i attitydmönster. Bengt Furåker och Tomas Berglund konstaterar att arbetare ser ett större behov av facket än vad tjänstemän gör och att detta även visar sig i den tydliga klassrepresentation som de tre centralorganisationerna utgör. Tjänstemän uppvisar mer individualistiska attityder och arbetare mer kollektivistiska gentemot facket (Furåker & Berglund, 2003: 590). Även Bengtsson bekräftar denna bild, i synnerhet vad avser fackets roll som förhandlare med arbetsgivare, där fler ur arbetarklassen är positiv till detta, medan tjänstemän i större utsträckning föredrar individuell förhandling (Bengtsson, 2008: 147). Berglund & Schedin lyfter fram att det finns en klassdimension i synen på facket som garant för anställningstrygghet. Anställda inom arbetarklassen ser i större utsträckning facket som viktiga för anställningstryggheten. Även om nästan varannan anställd inom tjänstemannaklassen också ser facket som viktigt i denna fråga, är det märkbart färre än i arbetarklassen (Berglund & Schedin, kommande: 20).

LO har genomfört en omfattande undersökning med titeln ”Röster om facket och jobbet”. I denna framkommer åtskilliga intressanta punkter om anställdas attityder. På frågan om vad de anser vara fackets viktigaste områden anser anställda med tydlighet att fem områden är de allra viktigaste: *anställningstrygghet, arbetsmiljö, skydd mot inkomstförluster, löner, och jämställdhet mellan kvinnor och män*. Denna bild är även genomgående i samtliga tre fackliga centralorganisationer. Framgår gör också att facket förväntas arbeta inom ett brett område av många anställda, då frågor som information om medlemmarnas sociala rättigheter, möjlighet till semester, arbetslöshetsbekämpning och arbetstider ses som viktiga, i synnerhet

bland LO:s medlemmar (Forsell m.fl., 2007a: 9). Intressant att notera är även att anställda, oavsett facklig tillhörighet, anser det som viktigt att facket arbetar med opinionsbildning, vilket är en förutsättning för att facket skall kunna verka i en bredare, politisk roll. Genomgående är även en positiv syn på det lokala facket där många anställda vill se att det lokala facket har ett större inflytande över arbetsplatsen (Forsell m.fl., 2007a: 31, 52).⁴ Sju av tio LO-medlemmar anser sig vara fackligt intresserade. Märkbart är även att medan nio av tio LO-medlemmar ser sig som arbetare, är det bara sex av tio som ser sig tillhörande arbetarklassen. Identifikationen med arbetarklassen är alltså inte självklar, i den mån en viss del anser sig tillhöra medelklassen. Identifikationen med arbetarklassen är även lägre bland dem som inte är fackliga medlemmar (Forsell m.fl., 2007b: 4-5, 53-61).

Det finns samtidigt andra faktorer som måste beaktas när man ser till anställdas attityder till facket. Omständigheter rörande individens position på arbetsplatsen, såsom sektor, arbetsplatsens storlek, hel- eller deltidsanställning och andra faktorer tenderar att påverka inställning (D'Art & Turner, 2008: 179, 181). Likaså ålder och kön har visat sig kunna påverka attityder till facket. Sverige har en starkt könssegregerad arbetsmarknad, där det finns ett antal arbetsområden som är starkt dominerade av kvinnor, främst inom utpräglade arbetarklasspositioner.⁵ Arbetsmarknaden kan därmed förstås som könssegregerad där kvinnor i större utsträckning tenderar att hamna i arbetarklassyrken. Av den anledningen är det kanske inte så överraskande att även kunna konstatera att kvinnor har en högre facklig organisationsgrad än män. Kvinnor förefaller även i en viss mån uttrycka starkare kollektivistiska attityder än män vilket kan föranleda mer positiva attityder till facket. Samtidigt bör det noteras att det fackliga medlemstappet under 2007 var lika stort mellan kvinnor och män (Bengtsson, 2008: 65; Furåker, 2005: 64, Kjellberg 2001: 186, 212-214; Kjellberg, 2008: 6). Även ålder har visat sig relevant i att förklara inställning till facket. Det finns åtskilliga undersökningar som visar på yngre ser ett mindre behov av facket då de har en svagare förankring på arbetsmarknaden. Furåker och Berglund ser en möjlighet i att yngre i större utsträckning väljer att inte vara medlemmar i facket då deras relation till sitt arbete inte är huggen i sten, många är öppna för att byta jobb eller studera (Furåker & Berglund, 2003: 589). Samtidigt är denna bild inte helt likriktig, viss forskning visar på att det i själva verket är yngre anställda som är mer positiva till facket. I andra fall förefaller ett kohortperspektiv förklara mer, där specifika generationsgruppers erfarenheter är avgörande för inställning till facket (D'Art & Turner, 2008, 181; Bengtsson, 2008: 67, Bengtsson & Berglund, 2009: 9; Kjellberg, 2001: 351).

Det är tydligt att både kön och ålder, samt andra relevanta faktorer är viktiga att ta hänsyn till för att mer detaljerat kunna förklara attityder till facket, dels för att se vilket förklaringsvärde de kan tänkas ha i sig men även för att undersöka hur de kan samverka med klass.

3. Teori

I detta kapitel redovisas uppsatsens teoretiska underlag. Teoridelen är uppdelad på tre områden: facket, klass och attityder. I fackdelen kommer jag att göra en teoretisk genomgång av fackets olika funktioner och roller, vilket kommer att fungera vägledande i analysen för att förklara vilken syn på facket som de anställdas åsikter ger uttryck för. I klassdelen diskuteras klassbegreppet, dess innebörd och konsekvenser samt hur det kommer

⁴ En genomgående positiv inställning till det lokala facket har kunnat konstateras under lång tid bland anställda, se exempelvis Kjellberg, 2001: 181

⁵ Detta avspeglar sig starkt även inom facken på förbunds nivå, där en majoritet av de kvinnliga fackmedlemmarna är koncentrerade till Kommunal, Handels, Hotel & Restaurang, Fastighets och Försäkring (Kjellberg, 2001: 212).

att användas i analysen för att bättre förklara vad som ligger bakom anställdas attityder. I relation till klass kommer andra viktiga faktorer, som kön och ålder tas upp som även de kan forma åsikter. Därefter följer en redogörelse för hur man kan förstå attityder hos individer, hur kopplingen mellan klass och attityder ser ut mer detaljerat. Här beskrivs också hur normer och olika former av politisk artikulering kan påverka attityder i olika riktningar.

Avslutningsvis kommer jag att formulera ett antal hypoteser utifrån den teoretiska genomgången som ska fånga det specifika i min ansats och strukturera analysen genom att tydligt visa på om mina teoretiskt informerade hypoteser stämmer eller ej.

3.1 Facket

Den teoretiska diskussionen av facket kommer att förhålla sig mer abstrakt till facket som organisation än vad som var fallet i genomgången av den tidigare forskningen. Diskussionen kommer inte att begränsa sig till det svenska facket, utan även förhålla sig till det flertal av olika roller som facket kommit att ta i de industrialiserade länderna. Avsnittets huvudsakliga avsikt är att i teoretisk och strukturerad form visa på att fackföreningar kan fylla markant olika funktioner beroende på de specifika omständigheterna. En förståelse för fackets möjliga roller och det utrymme som finns för förändring möjliggör en mer nyanserad tolkning av de anställdas attityder till hur facket bör arbeta. Som teoretisk utgångspunkt har jag i stor utsträckning förlitat mig på vissa skrifter av Claus Offe, Helmut Wiewenthal och i synnerhet Richard Hyman. Inledningsvis görs en teoretisk genomgång av fackets ursprungliga funktion och uppkomst. Därefter följer en orientering av fackets huvudsakliga, och potentiellt motstridiga, mål och intressen. Ett centralt argument jag för är att facken ständigt befinner sig inom ett spänningsfält av olika intressen som sinsemellan är motsättningsfyllda. Fackets egna beslut och handlingar som organisation, men även påtryckningar från medlemmar, arbetsmarknadspartners och andra omvärldsfaktorer skapar olika möjligheter för facket att uppfylla vissa funktioner, samtidigt som det förhindrar andra. Dessa centrala motsättningar utgör en stor del av genomgången och kommer i texten att vara markerade i kursiv stil. På detta vis avser jag att identifiera ett antal nyckelområden som formar den fackliga verksamheten och därigenom påverkar de anställdas inställning till facket

3.1.1 Fackets uppkomst på arbetsmarknaden

En utgångspunkt för att förstå fackets roll är att se på dess relation till anställda på arbetsmarknaden. Facken är i grunden sammanslutningar av arbetare som medlemmar i en organisation. Arbetarna är dock nästan alltid analytiskt medlemmar i tidigare befintliga organisationer, nämligen som anställda. Facken arbetar alltså för de flesta som en sekundär organisation där arbetsgivaren utgör den första organisatören och där fackets uppkomst är en reaktion på den konflikt som råder mellan arbetare och arbetsgivare (Offe & Wiewenthal, 1980: 72).⁶

En ytterligare följd av denna relation, som tydligast förklaras i marxistiska termer, är den initiala ojämlikhet som råder mellan de primära maktresurser som står till förfogande för de individuella parterna. För arbetaren är det sin arbetskraft, för arbetsgivaren, här förstått som kapitalist, är det kapital. Kapitalet utgörs av ”död” arbetskraft i form av varor, resurser

⁶ Den historiska utvecklingen i de kapitalistiska länder har varit densamma: I ett första skede sker en ”likvidering” av produktionsmedlen hos små varuproducenter och slås samman till kapitalistiska industriföretag. Därefter, i ett andra skede, sker uppkomsten av arbetares sammanslutningar för att försvara sina intressen, alltså sker organiseringen av fack. Konflikten hårdnar i ett tredje skede när även kapitalisterna går samman i formella organisationer för att bättre främja sina kollektiva intressen, exempelvis i form av arbetsgivareorganisationer (Offe & Wiewenthal, 1980:74).

och materiella tillgångar. Till skillnad från arbetskraften hos en arbetare kan kapital koncentreras mycket enklare och på grund av den konkurrenssituation som råder kapitalister emellan, kapitalets monopoliseringstendens, koncentreras kapital hos enskilda kapitalister. I egenskap av de resurser de besitter befinner sig alltid den enskilde arbetaren i ett underläge gentemot kapitalisten då arbetaren endast har sin arbetskraft att sälja som en vara, vilket han måste göra till den som kontrollerar produktionsmedlen nämligen kapitalisten och är därtill tvungen då inga alternativ finns. Endast genom att sälja sin arbetskraft garanterar arbetaren sitt uppehälle.⁷ Kapitalisten kommer därmed alltid att vinna mot den enskilde arbetaren, då andra arbetare är tillgängliga, och därmed kan tvingas konkurrera med varandra om arbetet (Furåker, 2005: 23-24).

Karaktäristiskt för arbetaren är att inte kunna skiljas från sin arbetskraft, då den alltid är under fysisk kontroll av arbetaren. Arbetsgivaren kan kontraktsmässigt äga arbetarens arbetskraft, men arbetskraften kan bara utföras av arbetaren själv. Arbetsgivaren kan alltså bara få sitt arbete utfört genom att förlita sig på arbetarens villighet att applicera sin arbetskraft på uppgiften i fråga (Furåker, 2005: 17-18). På grund av denna relation försöker båda parter att förbättra sin position genom användandet av olika resurser vilket innebär en oöverkomlig konflikt (Offe & Wiesenthal, 1980: 73).

Facket är därmed ett uttryck för en form av kollektiv konfliktstrategi i vilken de individuella medlemmarnas resurser aggregeras för att kunna tillfredsställa medlemmarnas gemensamma intressen, *och* där avsikten även är att upphäva individualiteten av dessa resurser och intressen genom att definiera en kollektiv identitet. På detta sätt får arbetarna ett konfliktvapen. Genom att agera gemensamt ökar kostnaderna för kapitalisten vid en arbetsnedläggning. Detta konfliktvapen är dock bara verksamt om alla arbetare gör det gemensamt. Kapitalisten har möjlighet att belöna de som inte lägger ned sitt arbete samtidigt som situationen kan bli mycket påfrestande för dem som fortsätter. Det kan därmed för den enskilde arbetaren framstå som de har mycket att förlora på en konflikt och mycket att tjäna på att göra arbetsgivaren tillfreds. I en ojämn maktsituation är en möjlighet till förändring för dem som enbart har att falla tillbaka på en jämförelsevis mer kostsam maktresurs, som kollektiv organisering, att ändra standarden enligt vilken dessa kostnader subjektivt uppfattas inom det givna kollektivet. På detta sätt kan man, med en ideologisk orientering, förändra arbetarnas syn på de resurser de besitter, samt hur man uppfattar riskerna involverade i att utnyttja resurserna i en konfliktsituation.

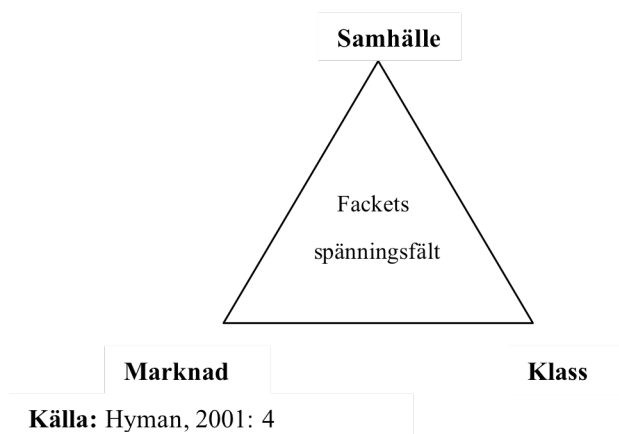
Genom att forma en kollektiv identitet som går bortom den enskilde individen kan facken förändra maktbalansen gentemot kapitalisterna. Fackets medlemmar bör alltid på någon nivå uppleva att det finns ett värde i sig att vara medlem, att kostnaden för att vara med i organisationen inte kan beräknas rent instrumentellt, utan till minst en del ses som en nödvändig uppoffring för de kollektiva målen och att varje medlem förväntas agera solidariskt och disciplinerat. Det är alltså ett kännetecken för kollektivt handlande att det samtidigt uttrycker *och* (om)definierar medlemmarnas intressen. Av denna anledning har facken alltid ansetts vara idéburna organisationer (Kjellberg, 2001: 336). Fackföreningar kan visserligen även vara karaktäriserade av en mer modest form av identitet som inte avser en kollektiv identitet som är mer än summan av de inblandades intressen. Dessa fackföreningar kommer dock sannolikt att ha mer modesta krav och förväntningar om egen uppoffring, vilket ställer dem i en svagare position gentemot arbetsgivaren (Offe & Wiesenthal, 1980: 78-79, Wright, 2005: 20-21).

⁷ Möjligheten till att bli egenföretagare finns visserligen, men detta är ingen lösning för systemet som helhet, i synnerhet som den kapitalistiska konkurrensen gör att även många småföretagare antingen slås ut eller växer till att bli kapitalister i egentlig mening. Alternativa möjligheter till försörjning utanför marknaden har medvetet starkt begränsats och i många fall kriminaliserats under den kapitalistiska epoken. Se exempelvis Polanyi (1989) för en beskrivning av denna utveckling.

3.1.2 Fackets olika mål och intressen

Om den mest basala definitionen av fackets struktur är som arbetarnas kollektiva organisering, visar det sig snart att fackets potentiella funktion kan ta sig åtskilliga former. För att underlätta en teoretisk kartläggning av fackets olika roller har Hyman utvecklat en modell, en idealtypisk triangel som utgör det spänningsfält inom vilket fackets syfte och identitet alltid rör sig.

Modell 1. Fackets spänningsfält

Vartdera hörn i triangeln utgörs av de idealtyperna Klass, Marknad och Samhälle. Det är områden som facket ofrånkomligen förhåller sig till och inom detta spänningsfält där varje hörn har ett visst inflytande kan man finna fackets "position", vilket speglar både materiella omständigheter och ideologisk tradition. Som organisatörer av arbetare förkroppsligar facken en idé om kollektiva intressen och kollektiv identitet som separerar arbetarna från arbetsgivare. Facken blir därmed ofrånkomlig ett uttryck för klass i samhället. Som en förening för arbetare är det centralt att reglera relationen mellan arbete och löner, vilket i ett kapitalistiskt samhälle gör det omöjligt att ignorera marknaden. Samtidigt verkar och agerar facken inom en samhällelig kontext, som de kan avse vilja förändra, men som även begränsar deras tillgängliga möjligheter och där facket måste förhålla sig till andra institutioner och konstellationer av intressen, även i de fall där djup antagonism råder. Hyman har utvecklat modellen för att studera den europeiska fackföreningsrörelsen. Jag kommer här att redovisa den tämligen trogen Hymans teoretiska framställning, men vid vissa passager markera hur jag tolkar den för att modellen bättre ska kunna tillämpas utifrån det svenska fackets förutsättningar (Hyman, 2001:3-5).

3.1.2.1 Facket som ekonomisk aktör

I denna idealtyp är fackets funktion att garantera ekonomiska förmåner för sina medlemmar men där mer ambitiösa sociala och politiska mål ses som tvivelaktiga inslag i fackets verksamhet. Inom den fackliga tradition som ligger närmast denna idealtyp, kallad för "business unionism", förväntas fackets huvudsakliga funktion vara att förhandla med arbetsgivaren om tydligt definierbara och kvantifierbara krav. I en välvillig tolkning har alla fack ett inslag av denna inriktning då kamp om löner och andra materiella förmåner tenderar att premieras i den fackliga verksamheten. Samtidigt finns det dock en motsättning i synen på facket som en renodlad ekonomisk aktör, då facket endast kan verka som en effektivt reglerande kraft på arbetsmarknaden i den utsträckning som deras mål och handlingar går bortom det rent ekonomiska. Likväl går det att på goda grunder diskutera om arbetsmarknaden över huvud taget har en möjlighet att vara en arena för rena ekonomiska intressen och transaktioner. Alla reellt existerande marknader behöver ett omfattande institutionellt ramverk för att inte förstöras av sin egen dynamik, självreglerande marknader

förblir därmed en utopi. I det avseendet finns det ett behov av aktiv närvaro av arbetsmarknadens parter, facket inräknat (Polanyi, 1989: 239, 253; Svallfors: 2004: 77).

Frågan blir dock mer relevant när man ser till vilka faktiska krav som facket ställer i centrum för sina förhandlingar. Bland de mer kvantitativa frågorna finns de som berör det direkta marknadsutbytet mellan arbetare och arbetsgivare: lön, andra former av finansiell kompensation samt arbetstid. Dessa frågor erbjuder båda parter möjligheten till tydligt uträknade kompromisser. Fundamentalt är även att de på inget sätt ifrågasätter arbetsgivarens auktoritet och kontroll, vilket är grunden för arbetsgivarens position. De mer kvalitativa kraven rör därmed de faktiska arbetsvillkoren: förväntad ansträngning i arbetet, kontroll av produktionen och frågan om disciplin och övervakning. Dessa frågor berör direkt arbetsgivarens auktoritet och kontroll. Det är även de frågor som tydligast kopplas samman med mer övergripande och politiska frågor. Medan de kvantitativa kraven ibland välkomnas av arbetsgivaren (som även kan tjäna på avtal som täcker hela sektorer om arbetarna exempelvis begränsas i sina möjligheter att gå ut i strejk) har de kvalitativa kraven alltid starkt motarbetats, just eftersom det har potentialen att utmana arbetsgivarnas position inom produktionssystemet (Hyman, 1996, 59-60).

Ekonomiska intressen eller politiska

Facket måste alltid förhålla sig till den mer omfattande sociala och politiska dynamiken som strukturerar arbetsmarknaden och ge uttryck för värden som går bortom en ren marknadslogik för att vara framgångsrika, utan att åsidosätta de ekonomiska krav som ofta utgör grunden för arbetarnas intresse. Här går det därmed att lokalisera ett relevant konfliktområde som kan ta sig i uttryck i de anställdas attityder. Det är sannolikt att anställda kommer att ge ett visst stöd till de ekonomiska frågorna, men i vilken utsträckning? Kommer det enbart att vara begränsat till de kvantitativa kraven eller kommer det även finnas stöd för att de kvalitativa kraven eftersträvas. Genom detta går det att avgöra om de anställda ger uttryck för en ekonomistisk tendens eller om de ekonomiska kraven förenas med mer politiska.

Utifrån den svenska fackliga erfarenheten går det att konstatera att de svenska facken tidigare försökt kombinera ekonomiska intressen med ett visst inslag av politiska intressen. Detta kan kallas för fackets ”traditionella” verksamhetsområde. Det blir därmed en empirisk uppgift att undersöka om denna kombination av intressen består.

3.1.2.2 Facket som klassaktör

Facket har alltid sammankopplats med en, mer eller mindre omfattande, klassrelevans. Som en kollektiv handling mellan arbetare är detta ofrånkomligt. Enligt Hyman återkommer facket ständigt till frågan om klass eftersom klass till stor del är en konkret realitet, där exploatering och osäkerhet är ständigt närvarande inslag i anställningsrelationen (Hyman, 2001:36). Diskussionen har dock i större utsträckning rört sig om fackets potential som kraftfull och ideologiskt medveten aktör i klasskampen. Karl Marx påpekade att facket slåss med effekter, men inte med orsakerna till dessa effekter. För Marx skulle detta endast ske när fackets verksamhet omvandlas från ett försvar av ekonomiska intressen till en allt mer revolutionär politik, en process varigenom facket medverkar till en utveckling av ett klassmedvetande hos arbetarna. Ett uttryck för denna roll är därmed i den utsträckning som facket agerar politiskt, i frågor som även rör sig utanför arbetsmarknaden och som omfattar samhällets organisation i sin helhet (Hyman, 2001: 18-19).

De flesta facken har sitt ursprung i en socialistisk tradition, och under det senare 1800-talet fanns ingen åtskillnad mellan facken och de socialistiska partierna. Längre fram uppstod denna skillnad, och fackens autonomi motiverades ofta med att de då skulle kunna appellera till bredare lager av arbetare som inte skulle skrämmas av partiernas revolutionära politik. Icke desto mindre kvarstod en stark socialistisk tradition som facken behövde

förhålla sig till. De socialdemokratiska facken vid 1900-talets början som allt mer förespråkade en reformistisk politik behöll ändå klasspråket, och uppfattningen om gemensamma klassintressen hade en stark påverkan på fackets mål och metoder och innebar en relativt egalitär inställning i lönepolitiken. Klasskampens språkbruk och militanta symbolik fortsatte att vara viktiga i förandet av fackets offentliga identitet, en starkt motiverande faktor för fackliga aktivister och den bild som presenterades för både befintliga och potentiella medlemmar.

Fackets utveckling under det tidiga nittonhundratalet innebar dock på flera sätt en distansering från en radikal klasspolitik. Facken uppkom, och var länge som starkast bland i hög grad utbildade arbetare inom de mer vävlönade industrierna. Facken var även länge överväldigande mansdominerande. Radikaliseringen av facket förutsatte ett handlande i enlighet med hela arbetarklassens intresse. I sitt agerande var dock fackföreningarna i stor utsträckning präglade av sina egna särintressen. Systemet av industriella relationer med arbetsgivare och deras organisationer växte även fram vilket gjorde uttalanden om klasskonflikt allt mer rituella. Antonio Gramsci tolkade detta som att facket fick som funktion att upprätthålla en industriell legalitet gentemot det kapitalistiska systemet, i utbyte mot att arbetarna garanterades vissa rättigheter. Detta implicerar även gränserna för fackets verksamhet: förhandlingar med arbetsmarknadsparter om i synnerhet ekonomiska frågor och att facket inte eftersträvar en mer politisk roll eller involvering i samhällsövergripande frågor (Gramsci, 1977: 360-361; Hyman, 2001:21-24, Mulinari & Neergaard, 2004: 111).

Klassolidaritet eller sektionalism

I vilken utsträckning är facket klassaktör? Det är en paradox för facket att det samtidigt enar och delar då gränserna för ett enskilt fack endast innefattar en del av arbetarklassen. Detta gör att fackets intresse kan ställa arbetare i konflikt med inte bara arbetsgivare, utan även andra arbetare. Åtskilliga grupper har under lång tid varit marginaliserade inom facken: kvinnor, invandrare och arbetsmarknadsgrupperna med låg utbildningsnivå och otrygg anställning har länge tenderat att hamna utanför facken (Hyman, 2001: 31; Mulinari & Neergaard, 2004: 304). Samtidigt är det möjligt att överbrygga detta som en politisk samhällsaktör. Fackets roll behöver inte vara begränsat till partsintressen på arbetsmarknaden. Detta blir därmed ett andra intressant område inom vilket att studera de anställdas attityder till facket. I vilken utsträckning stödjer de anställda idén om att facket skall engagera sig i samhällsövergripande frågor – bli en politisk aktör. Likaså är det intressant att se i vilken utsträckning detta kan ske som en klassaktör eller om det bara är ett uttryck för sektionella intressen mellan olika grupper av anställda.

De svenska facken har under lång tid befunnit sig inom en tydlig segmenterad struktur med en tydlig roll som arbetsmarknadspartner. I detta har de upprätthållit den industriella legaliteten. Samtidigt bör det även bland svenska anställda finnas ett intresse av att facket arbetar mer politisk och engagerar sig i mer samhällsövergripande frågor. Hur situationen ser ut måste därmed undersökas empiriskt.

3.1.2.3 Facket som aktör i civilsamhället

Det är dock inte enbart klassdimensionen som påverkat facket. Åtskilliga är fallen där facken mer formats av idéer om nationell identitet och nationella intressen än proletär internationalism. Erfarenheten från världskrigen medförde även insikten om att ökade klassklyftor inte nödvändigtvis leder till socialism, vilket fascismens uppgång tydligt visade. Därmed uppkom tydligare tanken på facket som en stabiliserande faktor i samhället, snarare än som en klassantagonistisk aktör.

Social partner eller social rörelse

Facken har i detta avseende mer tagit rollen av sociala partners. I denna korporativistiska modell var fackets roll till stor del den som förhandlingspartner på central nivå med arbetsgivaren och staten som aktiv part. Detta kom till stor del att bli iscensättandet av Gramscis tes om industriell legalitet. I utbyte mot utökade rättigheter skulle facket visa återhållsamhet och garantera en viss stabilitet på arbetsmarknaden. I synnerhet förväntades återhållsamhet i lönekraven. Systemet av sociala partners var en syntes mellan pragmatisk kollektiv förhandling från fackets sida och en politik av statligt styrda sociala reformer och ekonomiska beslut. Politiska ambitioner utan koppling till faktiska eller potentiella materiella behov hos fackens medlemmar tenderade att bli blott retoriska krav (Hyman, 2001: 50-51, 55).

En förutsättning för detta stabila system av sociala partners, som alltså även låg nära den politiska ekonomismen, var det ekonomiskt gynnsamma klimat som präglade årtiondena efter andra världskriget och möjliggjorde en kontinuerlig förbättring av arbetarnas materiella villkor. Växande krav från medlemmarna själva gav upphov till nya områden för facket att ställa krav om i kollektiva förhandlingar, såsom bättre arbetsmiljö och vidareutbildning.

Facket kom dock att möta på nya utmaningar, i formen av nyliberalism, avreglering och globalisering. När de ekonomiska framgångsåren avtog på 70-talet började arbetsgivarna ifrågasätta värdet av systemet med sociala partners. Marknadsförespråkande aktörer kom med hjälp av den nyliberala ideologin att aktivt motarbeta statens och fackens inblandning på marknaden. Under beteckningen globalisering uppkom starka krav på avreglering, då staten ansågs oförmögen att bibehålla sin tidigare politiska reglering av marknaden i en global ekonomi. Denna utveckling har även formulerats med termen rekonstruering, vilket avser individens ökande beroende av marknaden och en ökad osäkerhet i anställningsförhållanden, ökad inkomstjämlighet och försvagande av institutioner för kollektiv lönesättning (Furåker, 2005: 36; Harvey, 2005:70, 75-77; Svallfors, 2004: 11). Vid nittioalets slut hade de flesta socialdemokratiska partier anammat liknande analyser och börjat implementera program med varierande grad av neoliberalt inslag. Exempel på detta var den politiska omorientering som skedde i Storbritannien och Tyskland under 90-talet, med benämningarna *The third way*, respektive *Die neue Mitte*, där politikens klassinnehåll tonades ner (Svallfors, 2004: 11-12).

Med detta stod facken ensamman än tidigare; arbetsgivare som försvårade eller valt att inte längre samarbeta och en stat som inte längre kunde garantera förbättrade villkor. Den dominerande ideologin betonade starkt individualism istället för kollektiva lösningar på arbetsmarknaden. Med en försvagad position på arbetsmarknaden behövde facken alternativa strategier för att utöva inflytande och mobilisera till kollektiv handling. Civilsamhället framstod allt mer som en arena för fackligt engagemang (D'Art & Turner, 2008: 167; Hyman, 2001: 56-57, 172).

Civilsamhället kan i detta sammanhang förstås såsom en maktfaktor i ett tredelat system, balanserat mot både staten och marknaden. För Gramsci fyllde civilsamhället en funktion genom att potentiellt kunna underkasta marknadskrafter medveten social kontroll, inte minst arbetsmarknadens funktion. I detta möjliggörs en roll för facket, i synnerhet genom den koppling som finns till fackens normativa grund att vilja stärka den sociala kontrollen av arbetsmarknaden, vilket även kan medföra att civilsamhället får en starkare position. Samtidigt finns det en konfliktrelation i denna inriktning, i den mån som det krockar med fackets mer eller mindre befintliga roll av en arbetsmarknadspartner som upprätthåller en samhällelig ordning och besitter en industriell legalitet. Detta är också en konflikt som har potentialen att gå inom facket, där ledning och medlemmar kan ha olika uppfattningar om fackets roll (Harvey, 2004: 78; Hyman, 2001: 58-60).

För både Marx och Gramsci var den ideologiska dominansen inom ett samhälle en reflektion av den materiella dominansen. Även om den inte är oemotståndlig sätter den

gränser för formerna inom vilka facket kan agera i civilsamhället. Hyman anser därmed att man bör se till fackets potential som aktör inom detta område genom att jämföra den med andra etablerade aktörer, nämligen sociala rörelser. Sociala rörelser verkar främst ideologiskt och har som medveten och strategisk verksamhet att skapa en delad förståelse av världen och de själva för att legitimera och motivera till kollektiv handling. Här finns en koppling till fackets uppkomst, som en av de ”gamla rörelser” som utmanade den sociala och ekonomiska ordningen (Lind, 1996: 119; Thörn, 1997: 101). Endast genom att forma en identitet av kollektiv handling kan facket agera och endast genom en aktiv relation till sociala frågor kan facket nå inflytande inom de nya sociala rörelsernas område, vilket även kan stärka dess position på arbetsmarknaden.

Men det råder en potentiell motsättning i vilken roll som facket kan spela som social rörelse. En skillnad är att facket, såsom en första generationens rörelse, i mycket av sin centrala verksamhet och identitet är politiskt orienterad längs klasslinjer, medan nya sociala rörelser kännetecknas av ett brott med klasspolitiken. De orienterar sig istället i enlighet med den aktuella rörelsens centrala frågor, såsom genus, ålder med mera. För facket förefaller det i denna situation finnas olika handlingsalternativ. Det ena berör i huvudsak fackets struktur, att det genom att verka mer i enlighet med en rörelsens principer blir en starkare aktör inom frågor som rör exempelvis jämställdhet och olika former av diskrimineringsarbete, samtidigt som det kan komma att försvagas som aktör på arbetsmarknaden. Det andra alternativet är ideologiskt, att facket blir mer relevant genom att bättre spegla befintliga och potentiella medlemmars intressen för frågor som vanligtvis artikuleras av nya sociala rörelser, men riskerar bakslag om dessa frågor hamnar i konflikt med klasspolitiken. Dessa motsättningar behöver dock nödvändigtvis inte uppstå, och det finns stöd för båda utfallen. De skall dock beaktas och bör i det enskilda fallet beläggas empiriskt. (Crompton, 2008: 20, 80; Della Porta & Diani, 2006: 37-38, 52-55).

Enligt Hyman finns det åtskilliga tecken på hur facken försöker återta rollen som en social rörelse och verka som en aktör inom civilsamhället. Med detta uppstår dock en potentiell motsättning. För att kunna påverka i externa relationer, i synnerhet inom civilsamhället, måste facket engagera sina *medlemmar* till handling. Samtidigt är det genom manifestationen av denna förmåga till påverkan som medlemmarna blir villiga att agera. Facket måste därmed visa sig vara öppet för en aktiv gräsrotsaktivism, något som sannolikt kan skapa en motsättning inom facket mellan ideal och organisationsintresse, mellan facket som en social partner eller som ett uttryck för anställda som en social rörelse (Hyman, 2001: 62). Området är alltså i synnerhet intressant för att undersöka de anställdas attityder i frågan. I vilken utsträckning vill de anställda se facket engagera sig i frågor som de nya sociala rörelserna vanligtvis representerat? Visar de anställdas inställning på att de snarare föredrar det traditionella fackliga verksamhetsområdet? Vill de hellre se facket som en aktör inom civilsamhället eller upplever de ingen motsättning mellan de två? I en detaljerad analys är det även intressant att se vilka anställda som hyser de olika åsikterna.

Hyman återkommer till frågan om fackets roll inom civilsamhället. Inom ramarna för uppsatsen och med hänseende till det svenska fackets historia avser jag att begränsa mig till området som berör anställdas inställning till fackets arbete inom området jämställdhetsarbete och diskrimineringsarbete. Om det finns ett stöd för denna roll skall därmed undersökas empiriskt.

3.2 Klass – ett analytiskt ramverk

Den teoretiska genomgången av facket visar på att klass är ett av nyckelbegreppen för att förstå fackets roll på arbetsmarknaden. Vad är då klass? Inom sociologin är det ett av de äldsta och mest omdiskuterade begreppen, vilket inneburit att det idag finns åtskilliga olika definitioner och tolkningar av begreppet. En av de vidaste termerna, ”social klass” avser de

skillnader som råder mellan människor med hänsyn till levnadsstandard, makt och inflytande. Klass som analytiskt begrepp avser därmed att förklara dessa ojämlikheter. Klassanalysens mest fundamentala mål är därmed att visa på hur grundläggande samhällsstrukturer formar individens levnadsvillkor, handlingar och attityder. Ur denna ojämlikhet uppstår olika grupperingar i samhället – klasser – som ofrånkomligen förhåller sig till varandra. Med ojämlikheten som grund tenderar denna relation att präglas av sociala konflikter och strider vilket är orsaken till den dynamik som råder i klassrelationerna.

Med fokus på facket kommer dock klassbegreppet vara koncentrerat till arbetsmarknaden och de arbetsvillkor som råder. Samtidigt ses detta av många som själva kärnan i klasssystemet.⁸ En människas klassposition avgörs av vad hon arbetar med och ett samhälles klasstruktur påverkas starkt av yrkesstrukturen och de anställningsrelationer som råder. Denna syn på klass har sitt ursprung i de teorier som formulerades av vad som otvivelaktigt kan kallas för klassanalysens grundare, Marx och Weber. Genom deras teoretiska förståelse görs kopplingen till den aktuella utvecklingen som skett av klassanalysen och i synnerhet den teorikonstruktion av klass som grundar sig på anställningsrelationen, som tydligast företräds av sociologerna Goldthorpe och Wright. I deras teorier ryms de begrepp och den förståelse av klass som begagnas i analysen (Berglund & Schedin, kommande: 1-2; Erikson & Goldthorpe, 1992: 37).

3.2.1 Marx och Weber

Marx teori grundar sig i den antagonistiska relation som råder mellan klasserna. Han nämner åtskilliga klasser men betonar att två spelar den avgörande rollen: arbetarklassen och kapitalistklassen. Anledningen till dess relevans beror på den roll de har i de rådande produktionsförhållandena. Den kapitalistiska eran kännetecknas av att en samhällsklass, kapitalisterna, är i kontroll av och äger produktionsmedlen såsom fabriker och råvaror. Samtidigt är det en annan klass som genom dessa medel producerar värdet, nämligen arbetarna. Mellan kapitalisterna råder marknadens konkurrens, vilken kräver att kapitalisterna måste göra en ständig profit och återinvestering av denna profit för att klara sig i konkurrensen. Denna profit kan enbart komma från arbetarnas produktion som är det enda sättet att skapa egentligt värde. Genom sin kontroll av produktionsmedlen strävar kapitalisterna efter att så liten del av produktionen som möjligt går till arbetarna själva, och att så stor del som möjligt blir överskott, i Marx termer mervärde, som kapitalisterna förfogar över. Kapitalistklassen exploaterar därmed arbetarna, i det avseendet att kapitalisternas vinst ofrånkomligen sker på arbetarnas bekostnad; genom kontrollen över arbetarnas eget arbete. Medelst detta blir konflikten mellan kapitalister och arbetare ofrånkomlig och i centrum för kampen står kontrollen över produktionsmedlen. Detta är grunderna i Marx historiematerialistiska teori där varje historisk fas, i detta fall den kapitalistiska, präglas av de grundläggande materiella omständigheter som råder i produktionsförhållandena. Lika viktig är dock klassernas subjektiva dimension, i synnerhet arbetarklassens förmåga att bli ett subjekt – en medveten och handlande klass – som genom sitt kollektiva handlande kan besegra kapitalisterna och överta kontrollen av produktionsmedlen varmed produktionen kan verka för att tillfredsställa mänskliga behov istället för att generera profit och resultera i människor utan nöd i fri gemenskap – det klasslösa samhället (Berglund & Schedin, kommande: 3; Furåker, 2005: 27).

Medvetenhet kom därmed att spela en stor roll i Marx teori. Medvetenhet formas dock av det sociala varandet, som i sin tur är beroende av den rådande positionen i de materiella produktionskrafterna. Materiella omständigheter konditionerar därmed både

⁸ Det finns åtskilliga tolkningar av klassbegreppet. Jag kommer dock inte göra en allmän genomgång av dessa eller varför de flesta är mindre lämpliga att använda när facket står i centrum för undersökningen. För alternativa definitioner av klass och dess konsekvenser vid applicerandet på arbetsmarknaden, se Erikson & Goldthorpe, 1992: 28-35; Svallfors, 2004: 19-31; Wright, 1997: 23.

mänskligt medvetande och handlande. Dessa omständigheter är dock inte begränsade till den ekonomiska situationen utan även andra sociala relationer, politiska och ideologiska spelar in. Samtidigt besitter individen ett aktörskap och då klasser består av individer är relationen aldrig determinerad. Marx fångar denna dialektik när han säger att:

Människorna utformar själva sin historia, men de gör den inte efter eget gottfinnande, inte under omständigheter som de själva valt utan under omständigheter som är omedelbart förhandenvarande och nedärvda. (Marx, 2003: 150)

Detta handlingsutrymme, om än begränsat, möjliggör för arbetarklassen att gå från en klass i sig till en klass för sig. Med det förstnämnda avses de objektiva kriterier som definierar klass; positionen i produktionsförhållandena. Det sistnämnda avser det subjektiva medvetandet om sin klassposition, vilket möjliggör ett subjektivt handlande. Marx formulerar dock ingen systematiserad och distinkt klassteori över samhällets olika strata i detalj, mer än vad som gått att konstruera utifrån hans mycket omfattande historiematerialistiska teorikonstruktion. Moderna marxistiska klassteoretiker tenderar därmed att göra kvalificerade tolkningar eller inkorporera element från annan teoribildning (Berglund & Schedin, kommande: 4; Crompton, 2008, 29-32).

En av de vanligaste alternativa teorier, och som ofrånkomligen förs upp i relation till Marx är den av Max Weber. Likt Marx formulerade han dock ingen tydlig klassteori utan har fått härledas från olika delar av hans teori. Centralt för Weber var utgångspunkten i metodologisk individualism. Alla sociala kollektiv och mänskliga fenomen kunde därmed reduceras till sina individuella beståndsdelar och utifrån dessa kunna förklaras. Att tillhöra en klass kan därmed förstås som att befinna sig i samma klassituation som andra individer. En klassituation i sin tur kan vara beroende av olika resurser: den kan vara beroende av skillnader i fast kapital, förmögenhet, utbildning och yrkesskicklighet. Genom detta uppstår en uppsjö av olika klasser där det om något var marknaden för varor och tjänster som var grunden för samhällets hierarki. Weber använder sig dock av begreppet ”Social klass”, vilket utgör den totalitet av klassituationer inom vilken individuell och generationell mobilitet är enkel och möjlig (Weber, 1978: 302). Webers klasstruktur blir därmed i detta avseende tämligen snarlik den hos Marx, även om orsaken till klasstrukturering är marknadsrelationer och inte produktionsrelationer (Berglund & Schedin, kommande: 4-5; Breen, 2005: 32-33; Crompton, 2008: 33).

Weber skiljer sig dock åt i synen på medvetenhet och handling. För honom är inte klasser enhetliga och gemensamma grupper utan representerar möjliga och vanligt förekommande grunder för gemensamt handlande. Weber ser inte heller klass som den nödvändigtvis huvudsakliga källan till differentiering i komplexa samhällen. Klassformering blir hos Weber ett möjligt men inte nödvändigt tillstånd. Samtidigt ska det sägas om Marx att trots att han såg klasskonflikt som oundviklig ägnade han stor tid åt att förstå de mekanismer genom vilken klassmedvetenhet kunde vara möjlig. Det blir därmed för både Marx och Weber en empirisk fråga att undersöka under vilka omständigheter som klassmedvetande utvecklas (Breen, 2005: 33; Crompton, 2008: 34-36, 59).

3.2.2 John H. Goldthorpe

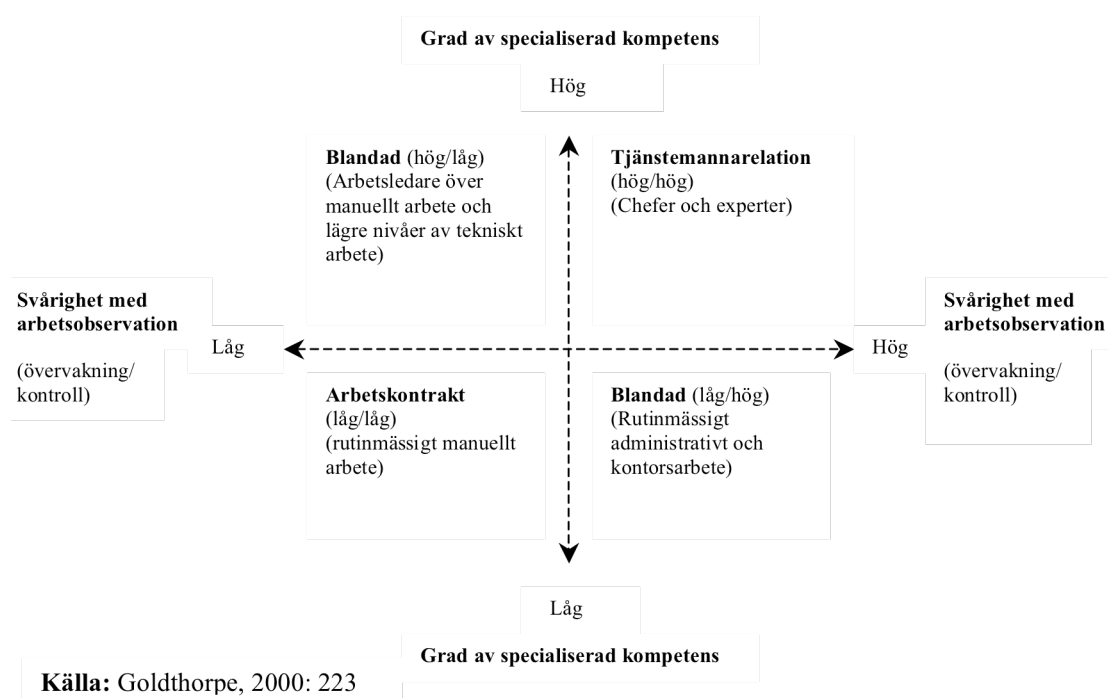
De idag ledande teoretikerna inom vad som betitlas nyweberiansk respektive ny marxistisk klassanalys är John Goldthorpe och Erik Olin Wright. Genom forskning om social mobilitet har Goldthorpe utvecklat ett klassschema för att kunna positionera en individ inom en klasstruktur som samtidigt är relevant för den moderna arbetsmarknaden och samhället i stort. Goldthorpe gör detta genom att urskilja positioner utifrån yrkesstrukturen på basis av likartade marknads- och arbetssituationer. Dessa situationer är i sin tur uttryck för själva klasstrukturen. Två grundläggande relationer uppstår på arbetsmarknaden, arbetsgivaren som köper andras arbetskraft och därigenom besitter en viss kontroll och auktoritet, och de

anställda, som genom att sälja sin arbetskraft till en viss mån måste underordna sig arbetsgivarens auktoritet och kontroll (Berglund & Schedin, kommande: 8; Breen, 2005: 36-37; Erikson & Goldthorpe, 1992: 37).⁹

Likt de flesta klassteoretiker lägger Goldthorpe fokus på att närmare analysera den absoluta majoriteten av individer som utgör arbetsmarknaden, nämligen de anställda. Han utformar en differentiering av anställda utifrån lika typer av anställningskontrakt. Det är genom kontrakten som den anställde kommer överens om att i utbyte mot en lön underordna sig arbetsgivarens auktoritet. En viktig uppgift för arbetsgivaren blir därmed inte bara att upprätthålla denna lydning utan även att övertyga och uppmuntra de anställda att arbeta mot samma mål som arbetsgivaren (Bengtsson, 2008:57; Crompton 2008:66).

Arbetskontrakten, som kännetecknar anställda i arbetarklassen, avser en relation där den anställde är i underordnad position och arbetet innefattar tydligt definierade arbetsuppgifter under en bestämd tidsperiod för en bestämd ersättning. Den anställde kan dock även ha en tjänstemannarelation till sin arbetsgivare. Dessa avser anställda i överordnad position där krav finns på att utöva delegerad auktoritet eller specialiserad kunskap/expertis. Skillnaden mellan dessa två former av kontrakt ligger i hur väl de kan övervakas eller om specifika kunskaper eller insynsproblem gör arbetet svårt att övervaka av arbetsgivaren.

Modell 2. Goldthorpes klasschema¹⁰

Tjänstemannarelationen karaktäriseras genom övervakningsproblemen av större friheter och incitament för att genom denna form av belöning eller uppmuntran arbeta i enlighet med arbetsgivarens målsättning. Hög lön, goda anställningsvillkor och möjligheter till avancemang ges i utbyte mot lojalitet och ett kontinuerligt engagemang. Ju mer specialiserad kunskap den anställde besitter (vilket gör personen svårare att ersätta samt arbetet svårare att

⁹ Det finns självfallet en tredje position, nämligen den som egenföretagare utan anställda. Denna grupp ingår dock inte i den undersökning som uppsatsen bygger på. Jag har därför för enkelhetens skull valt att inte diskutera denna position i någon utsträckning. För den kompletta genomgången av Goldthorpes klasschema, se Eriksson & Goldthorpe, 1992: 35-47.

¹⁰ Klasschemat har även anpassats i linje med Cromptons tolkning, se Crompton, 2008: 66. Begreppen är därmed översatta från engelska.

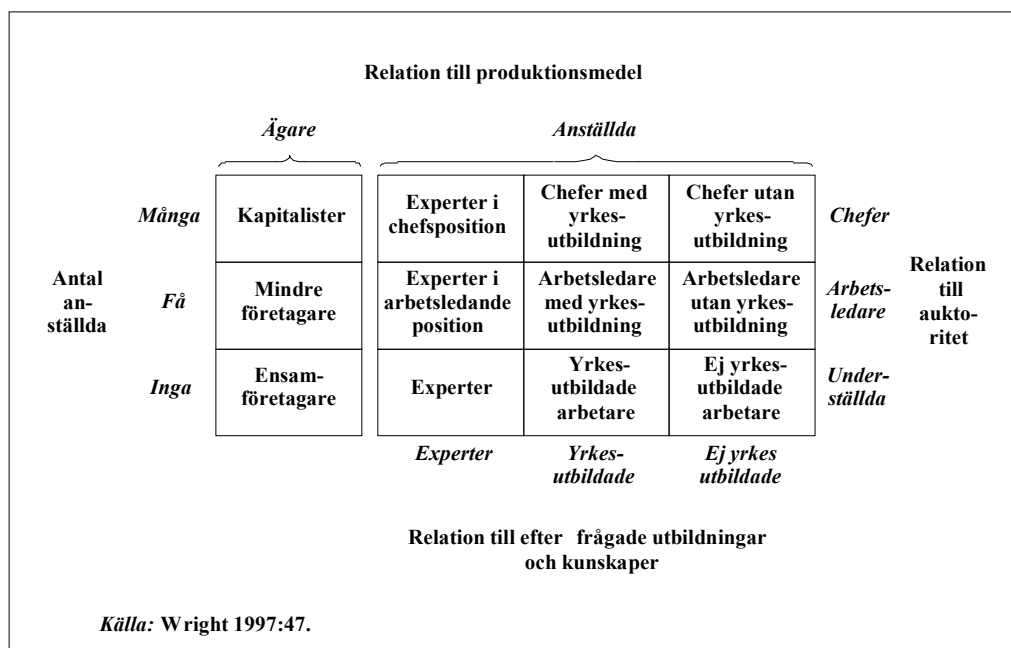
kontrollera), eller ju svårare det är att övervaka, desto mer måste relationen mellan anställd och arbetsgivare bestå av förtroende, vilket kräver omfattande kompensation. Mellan dessa två ytterligheter befinner sig en grupp som har ”blandade anställningskontrakt”, där relationen karaktäriseras av inslag av både arbetskontrakt och tjänstemannarelation (Bengtsson, 2008: 56-57; Berglund & Schedin, kommande: 8-9; Erikson & Goldthorpe, 1992: 35-47; Goldthorpe, 2000: 206-229).

3.2.3 Erik Olin Wright

Wrights teori, skiljer sig i den mån att den är tydligt marxistisk i sin utformning även om den har weberianska influenser, i synnerhet på den individorienterade mikronivån som Marx själv aldrig utvecklade i någon större omfattning (Wright, 2005: 27). I den marxistiska teorin betonas produktionen, vilket redogjorts för ovan. Wright tar även upp den i termer av sociala relationer, att de människor som deltar i produktionen har olika former av rättigheter och makt över produktionen och resultatet av sitt arbete. Summan av dessa rättigheter och möjligheter till maktutövande utgör produktionens sociala relationer, vilket innefattar regleringen och kontrollen av människors handlingar och aktiviteter. När människors rättigheter och makt över produktionsresurserna är ojämnt fördelade kan de beskrivas som klassrelationer. Utgångspunkten för Wright är därmed att de klasser som utgör det kapitalistiska samhället är socialt relaterade till varandra. Därmed kan klasser bara definieras i termer av sin sociala relation till andra klasser, eller i mer precisa termer, genom sin positionering inom de sociala relationerna av produktionen. Klasser är alltså mer än bara en uppsättning olika sysselsättningar och materiell fördelning; kontroll och reglering av människors aktiviteter i produktionen blir centralt (Bengtsson, 2008:54; Wright, 2005: 10).

Likt hos Marx är det två huvudsakliga klasser som uppstår genom sin ömsesidiga relation, kapitalägarklassen och arbetarklassen. Mellan dessa råder antagonistiska materiella intressen, i den meningen att kapitalägarna exploaterar arbetarna. Wright ställer upp tre kriterier för denna relation. För det första att den materiella välfärden av en grupp måste ske på en annan grupps bekostnad. För det andra att de exploaterade utestängs från vissa typer av produktiva resurser, främst ägandet av kapital vilket ger möjligheter till kontroll och reglering inom produktionen. För det tredje att de exploaterande tillgodogör sig mervärdet av produktionen (Wright, 1997: 9-14). Genom detta uppkommer ofrånkomligen en konflikt mellan arbetare och kapitalägare, baserad på själva grunden i det kapitalistiska produktionssättet. I detta avseende kan marxismen ses som en konfliktteori, men inte för att den lägger någon speciell emfas på konflikter i sig utan för att det är en ofrånkomlig följd av relationerna inom produktionen (Wright, 2005: 28).

Modell 3. Wrights klassschema

Wright's grundläggande strategi är att utveckla de sätt på vilket klassrelationer förkroppsligas i specifika arbeten, eftersom arbeten i grunden är "tomma platser" fylla av individer inom produktionssystemet. Detta formuleras dock mer förekommande i form av klassposition, att man undersöker individers position, snarare än klassrelationerna i sig. Till stor del beror det på att kvantitativ forskning oftast är baserad på individdata och att dessa individer därmed skall placeras inom klasstrukturen (Wright, 2005:14). Wright's schema över klasstrukturen tar sitt ursprung i den grundläggande motsättningen mellan kapitalister och arbetare med fokus på möjligheten till kontroll och reglering av produktionen.

En skillnad i operationalisering är att Wright analyserar kapitalägarna separat, till skillnad från Goldthorpe som placerar denna grupp inom tjänstemannarelationen¹¹ (Leiulforsrud m.fl., 2005: 4). Likt för Goldthorpe ligger dock betoningen på de positioner som anställda kan inneha. Wright utvecklar för detta begreppet motsägelsefull klass. Detta avser den mellangrupp som innehar aspekter av båda de grundläggande relationerna. Enklaste exemplen är de anställda som innehar en chefsposition eller expertposition, med stora förmåner och omfattande makt och inflytande, samtidigt som de inte äger företaget. Det är alltså anställda som befinner sig i en strategisk position eller innehar en strategisk resurs som ägarna är beroende av. Båda dessa grupper är relativt svåra att kontrollera samtidigt som det är viktigt att de delar ägarnas målsättning. Behovet av lojalitet blir stort, vilket föranleder att dessa grupper får omfattande förmåner. I marxistiska termer kan man se detta som utdelande av "lojalitetsränta" respektive "kvalifikationsränta" som tas från mervärdet. På detta sätt kan ovan nämnda grupper ställa höga lönekrav, och även få avsevärt högre löner

¹¹ Goldthorpe argumenterar för att kapitalägarna är en så pass liten grupp att de knappast gör någon skillnad om de placeras inom gruppen högre tjänstemän. Huruvida det innebär problem för operationaliseringen bör bedömas i relation till den aktuella studien.

än vad som är fallet för arbetare. Två viktiga dimensioner i klasschemat blir därmed grad av expertiskunskap och av arbetsgivaren förmedlad auktoritet (Bengtsson, 2008, 190; Wright, 1997: 19-26).

Goldthorpe och Wright, såsom exempel på nyweberiansk och nymarxistisk klassteori har uppenbarligen åtskilliga likheter. De båda har under en debatt som sträckt sig över flera decennier framställts som kontrahenter. I ovanstående genomgång av de två finns uppenbarligen skillnader mellan de båda, främst i de teoretiska premisserna, där Wright lyfter fram den asymmetriska kontraktrelation och även betonar en normativ och emancipatorisk dimension i sin marxistiska teori. Goldthorpe å sin sida vill dock inte se anställdas kontraktrelationer som varken ”fundamentally either in harmony or in conflict” (Goldthorpe, 2000: 211). Goldthorpe anser emellertid att skillnaden mellan Marx och Weber överdrivits. Wright påpekar även att de två, vad avser klassrelationer, delar grundläggande kriterier för operationalisering. Det innebär att oavsett vilket klassschema man använder, tenderar resultaten att bli snarlika. De weberianska inslagen i den marxistiska teorin gör även att skillnaden blir liten när det rör sig om frågor på mikronivå, vad gäller den påverkan klass har på individers liv. Det finns alltså goda skäl att använda sig av båda teoretikerna för att förklara innebörden av klass, förutsatt att de teoretiska element som är oförenliga beaktas (Erikson & Goldthorpe, 1992: 37; Furåker, 2005: 23-25, 59; Leiflufsrud m.fl., 2005: 2; Wright, 2005: 26-27).

3.2.4 Interaktion med kön och ålder

Med analytisk fokus på facket och dess koppling till arbetsmarknadens parter är det inte överraskande att klass får en framträdande roll i analysen. Samtidigt finns det flera andra faktorer, såsom kön och ålder som bör tas med i analysen då de tidigare visat sig ha en stor förklaringspotential, vilket i korthet redogjordes för i avsnittet om tidigare forskning. Utgångspunkten är inte att klass skulle vara den enda eller per definition den viktigaste förklaringsfaktorn. Kön är exempelvis en tydlig sorterande mekanism inom yrkesstrukturen, vars utfall inte går att reducera till klassdimensionen bland annat för att den i vissa avseende skär över alla etablerade klassgränser. Det finns en tydlig interaktionseffekt mellan de två men båda faktorer verkar samtidigt i en viss mån oberoende av varandra (Wright, 1997: 248). Ett exempel på detta är den könssegregering som råder på arbetsmarknaden. Det kan dels röra sig om en ”horisontell” segregering där det sker en uppdelning i mans- respektive kvinnodominerade arbetsplatser och sysselsättningar. Kjellberg har tidigare konstaterat att Sverige har en av världens mest segregerade arbetsmarknader i detta avseende. Då majoriteten av dessa jobb kännetecknas av stor möjlighet till kontroll från arbetsgivarens sida samt få former av expertiskunskap intar de flesta av dessa sysselsättningar en position inom arbetarklassen. Arbetsuppgifterna är även i större utsträckning monotona och utarmande¹². Därmed kan man även tala om en ”vertikal” segregering, där kvinnor och kvinnor i större utsträckning hamnar i arbetarklassen. Situationen i Sverige förefaller vara den att även om ”glastaket” inte omöjliggör en hög position på arbetsmarknaden eller avancemang, utgör kvinnor onekligen golvet i många organisationer och företag (Bengtsson, 2008: 65; Kjellberg, 2001: 213-214; Wright, 1997: 360).

Denna hierarki verkar även påverka förhållningssättet till arbete och facket där kvinnor och i synnerhet arbetarkvinnor anser att facket ska gynna det gemensamma intresset hos sina medlemmar även om det missgynnar individen själv i frågan (Kjellberg, 2001: 186). Kvinnor är i större utsträckning medlemmar i facket, vilket kan tolkas som en reaktion på en

¹² Här kan även nämnas att det finns en tydlig koppling mellan klassposition och hälsa, där tjänstemannaklassen är märkbart friskare än individer i arbetarklassen. För mer om detta samband, se Berglund, 2006: 152.

mer utsatt position på arbetsmarknaden, där också möjligheterna till individuella strategier är mer begränsade (Furåker, 2005: 65).

Även ålder har visat sig ha intressanta effekter på inställning till fack. Ålder kan studeras i form av livscykeffekter. I fokus står då åldrandets betydelse, då skilda livsfaser ger upphov till olika normer och regler som i sin tur strukturerar sociala företeelser som arbetsmarknadsetablering och pensionering. Livsfaser skiljer sig åt vad gäller individers attityder och villkor. För att applicera på arbetsmarknaden är det sannolikt att krav, förväntningar och intressen skiljer sig åt mellan de som närmar sig slutet på sin yrkesverksamma period och de som precis anlänt till arbetsmarknaden (Bengtsson, 2008: 66-67). Unga människor har tidigare konstaterats se ett mindre behov av fackföreningar. Detta kan förklaras till en viss mån med att de har en lösare förankring till sitt yrke och arbetsmarknaden i helhet varmed facket inte uppfattas som lika högt prioriterat (Furåker & Berglund, 2003: 591). Samtidigt finns indikationer på att en utsatt situation på arbetsmarknaden, såsom tidsbegränsad anställning, ökar medvetenheten om behovet av kollektivt handlande hos de unga (Bengtsson & Berglund, 2009: 8). Tendenserna är alltså inte helt självklara vad gäller ålder. Kjellberg noterar att med stigande ålder åberopas allt mer det allmänna intressemotivet för att vara med i facket medan yngre betonar mer konkreta nyttomotiv som skydd mot konjunktursvängningar och den säkerhet som a-kassa ger (även om det finns flera idag som väljer att vara medlem i a-kassan utan att vara fackansluten) (Kjellberg, 2001: 151).

Ålder kan också analyseras i form av kohortperspektiv där fokus ligger på människor i samma ålder som befinner sig i samma historiska kontext och därmed utsätts för påverkan från samma uppsättning omgivande faktorer. Inom detta perspektiv anses uppväxten vara en primär formativ period för attitydmönster som även i viss mån kvarstår hos individen även senare i livet (Bengtsson, 2008: 67). Med denna form av analys finner Bengtsson och Berglund att en åldersgrupp svenska anställda födda mellan 1968 och 1979 förefaller ha en mer individualistisk inställning till facket än vad som är fallet med andra åldersgrupper. Det kan vara drastiskt att med detta benämna denna kohort ”Thatchers barn” även om det ofrånkomligt att de växt upp under en period av påtagligt framväxande nyliberalism (Bengtsson & Berglund, 2009; 9-10). Oavsett vad visar detta på behovet av en nyanserad analys av ålders inverkan på attityder och att det måste tas med i beräkningen tillsammans med de andra faktorerna.

3.3 Attityder

Efter den teoretiska genomgången av både facket och klassbegreppet är det nödvändigt att även belysa uppsatsens tredje fokus, attityder. En central fråga rörande attityder är i vilken utsträckning som man kan länka en materiell bas till skilda former av medvetande, bland annat vad gäller klassmedvetna utfall (Svallfors, 2004: 15). Detta avsnitt kommer därmed att diskutera medvetenhet, attityder, normer och intressen och utmyнна i ett teoretiskt grundat ställningstagande för att relationen mellan materiell grund och attityder måste kompletteras med ovanstående begrepp för att ge en mer korrekt förståelse av mekanismerna i den berörda processen.

3.3.1 Attityder och rationalitet

Det råder en teoretisk debatt om i vilken utsträckning kopplingen mellan klass och attityder utgörs av ett rationellt agerande hos aktören baserat på de resurser den besitter samt de risker den står inför. Forskare som Goldthorpe och Walter Korpi bygger sina resonemang om ovanstående relation på en mer eller mindre strikt rational choice-argumentation, där individers faktiska eller upplevda behov av resursoptimering och riskreducering tar sig uttryck i strategier och förhållningssätt (Svallfors, 2004: 137, 223). Diskussionen om aktörers

rationalitet kräver alltid ett stort mått av nyansering, då det är en omtvistad fråga som tenderar att resultera i ensidiga och kategoriska ställningstagande. Uppenbarligen besitter alla aktörer ett visst mått av rationalitet, utan vilket själva aktörskapet blir tveksamt. Samtidigt är det problematiskt att försvara aktörer såsom enbart rationella. Korpi begagnar sig av en mer nyanserad form av rationalitet under beteckningen ”begränsad rationalitet” (bounded rationality) vilken aktörerna antas besitta. Enligt denna avser aktörerna tillfredställa snarare än maximera sina mål och behov. Aktören har även tillgång till endast begränsad information och begränsad förmåga att bearbeta denna information. Slutligen kan aktören även väga in icke-materiella värden i sina beslut (Korpi, 2006: 174). Denna rationalitet förefaller mycket mer realistisk och kommer tämligen väl att kunna användas för att underbygga de anställdas rationalitet. Samtidigt riskerar utfallet att bli ”mer eller mindre” rationellt, hur förklaras de tillfällen då attityder inte verkar besitta någon direkt rationalitet eller strider mot aktörens intressen?

Stefan Svallfors anser att det saknas en förmedlande mekanism som medierar relationen mellan risker och resurser som givna av en klassposition, och attityder i olika samhällsfrågor. Svallfors med flera grundar detta på omfattande komparativ forskning av klass och attityder där det har varit svårt att knyta klasskillnader som observerats till rationellt övervägda egenintressen. I jämförande undersökningar mellan olika industrialiserade länder visar det sig att de länder med minst klassklyftor och där arbetarna har en relativt god tillgång på resurser och är tämligen skyddade mot risker är samtidigt de länder där arbetarna har mest uttalade och sammanhängande klassbaserade attityder (Edlund, 2007: 60, 70; Kumlin & Svallfors, 2007: 31; Svallfors, 2004: 216). Om attityder enbart formades av klasspositionens givna resurser och risker borde resultatet vara det motsatta, att landen med störst klassklyftor uppvisar den tydligaste klassorienteringen i attityderna. Att så inte är fallet föranleder Svallfors att tydligare undersöka kopplingen mellan klass och attityder.

3.3.2 Attityder, intressen och normer

Svallfors definierar attityder såsom ”normativt inriktade åsikter kring särskilda sociala objekt” (Svallfors, 2004: 31). Attityder bör särskiljas från värderingar eller värden genom att de anknyts till specifika existerande objekt, såsom lön och inkomstskillnad. Attityder skiljer sig även från kognitiva uppfattningar, som avser föreställningar om hur saker och ting faktiskt ligger till (Detta är viktigt att betona då centralt fokus för studien kommer att vara attityderna till hur anställda *vill* att facket arbetar, inte hur facket *faktiskt* arbetar).

Två faktorer är väsentliga i att skapa samband mellan klassförhållanden och attityder: klassberoende *intressen* och klassspecifika *normer*. Svallfors definierar, med inspiration från Wright, intressen som tillgången till resurser som är nödvändiga för att uppnå olika slags mål och syften. Individens anställningsrelation medför olika risker och resurser, vilket i sin tur ger specifika möjligheter och begränsningar. Man kan anta att individen, utövande sin (begränsade) rationalitet, vill öka sina resurser och begränsa sina risker. En källa till varierande attityder är alltså uppenbarligen skilda klassintressen. En rent intressebaserad förklaringsmodell skulle utgå ifrån att klassaktörer formar sina attityder helt och hållet utifrån vad som kan tänkas gynna dem själva på lång eller kort sikt. Inställningen till facket bör därmed tydligt följa klassindelningen, men då detta inte är fallet blir även den andra faktorn, klassspecifika normer, relevant.

Även normer skapar variation i attityder mellan klass. Normer är till en viss del baserade på intressen men formas även av social interaktion och kommunikation och kan förstås som handlingsregler i det att de i stor utsträckning konditionerar vilka handlingar som är tillåtna, önskvärda och förbjudna. De är även tämligen motståndskraftiga mot förändringar och när det sker tar det lång tid. Normer är därmed även uttryck för tidigare maktkamper och principer, i fallet facket är de alltså delvis ett uttryck för den tidigare

fackliga kamp som förts samt dess historiska och ideologiska grund. Normer kännetecknas även av att de inte är konsekvensinriktade. De är alltså inte medel varmed vissa mål ska uppnås, utan är mål i sig själva (Svallfors, 2004:35).

Normer om rättvisa och fördelning förefaller enligt Svallfors vara de mest centrala i att förklara klasskillnader i attityder, även om andra kan förekomma. Normer av sådant slag kan även medföra att fördelningar som inte direkt gynnar aktören ändå uppfattas som eftersträvansvärda och legitima. Normativa föreställningar, bortom det egna intressets horisont, medför att omsorg om sina likar istället för en själv kan vara en viktig grund för attitydformer. Normer kan även i detta avseende även förstås som konditionerande inställningen till facket, där etablerade normer sätter gränser för vad man förväntar sig att facket får och inte får göra (Svallfors, 2004: 35-36, 137).

Betonas skall dock att det råder en stor överlappning mellan de två förklaringsgrunderna. Normer som man själv eller med sin grupp tjänar på tenderar att framföras och försvaras i större utsträckning än andra normer. Intressekamper motiveras ofta på en normativ grund, samtidigt som normer per definition alltid går bortom rena intressen. Relationen mellan faktorerna klass, attityder, intressen och normer är inte heller präglad av determinism. Processen från klassposition till attityder innefattar även moment av slump och tillfällighet varmed den bör tolkas med försiktighet. Det bör dock framgå vid detta lag att relationen inte på förhand går att anse som baserad enbart på aktörens rationalitet (Svallfors, 2004: 36).

3.3.3 Moralisk ekonomi och politisk artikulering

Med hänsyn till den roll normer spelar i forandet av attityder anser Svallfors det vara relevant att tala om en ”moralisk ekonomi”; i koncentrerad form den konstellation av normer och intressen som utgör de ömsesidiga rättigheter och skyldigheter som finns i samhället. Med detta avses alltså de normativa föreställningarna om ömsesidighet, förpliktelser och ansvar i relationen mellan individen, dess medmänniskor och samhället. Likt normer avser begreppet att ge en förståelse för att individens uppfattningar inte kan reduceras till en enkel fråga om vem som vinner och förlorar, och därmed kompletterar ett perspektiv byggt på rent egenintresse vad avser grunden till preferenser och attityder. Den moraliska ekonomin skiljer sig dock åt mellan olika grupper i samhället. Det kan därmed vara relevant att tala om klasssamhällets moraliska ekonomi, som avser klassernas normativa föreställningar. Även här förefaller det relevant att se till inställningen i fördelningsprocesser, där facket utgör en viktig roll. Ett uttryck för detta i Sverige är de övervägande kollektivistiska normerna och värderingarna hos löntagarna som Kjellberg noterar (Kjellberg, 2001: 186; Svallfors, 2004: 9-10).

Attityder, såsom resultatet av intressen och normer, och den moraliska ekonomin går dock att aktivt påverka genom en process av *politisk artikulering*. Svallfors definierar artikulering som att ”förbinda något med något annat” (Svallfors, 2004: 39), och i detta fall av politisk artikulering avser det förbindandet av klass med politik. Politisk artikulering, som bedrivs av både politiska partier, media och organiserade intressen som facket, avser att förändra attityder och politiska preferenser. Artikuleringen kan ske på två nivåer. För det första på en enbart retorisk nivå, där i detta fallet fackmedlemmar ska tilltala på arbetets grund och därigenom befrämja en klassidentitet på bekostnad av andra tänkbara identiteter. Den andra nivån är genom att fästa ett tydligt klassinnehåll vid politiska reformer. En reform som motiveras och utformas för att gynna arbetare kommer att diskuteras på klassmässig grund och konfliktlinjen kommer att dras längs klasslinjerna. Politisk artikulering kan alltså ses som en form av ”symbolpolitik” varmed politiska aktörer hoppas att förändra eller till och med skapa uppfattningar och attityder (Svallfors, 2004: 39).

Samtidigt skall den dock inte enbart ses som en form av påverkan eller manipulation. Skiljelinjerna mellan klasserna och dess politiska betydelse följer inte automatiskt ur deras

objektiva existens. Att utifrån sin klassituation koppla åsikter och värderingar till ojämlikhetens socioekonomiska ursprung och potentialen i omfördelningspolitik är en tämligen komplex process. Abstrakta aspekter av individens klassposition blir därmed svårare att artikulera än de konkreta. Utan hjälp av politiska eller fackliga företrädare kan det för många vara allt för avlägset. Politisk artikulering fyller därmed en viktig funktion då aktörernas intressen utifrån deras klassposition kan framstå som tydligare om de förmedlas genom en tolkningsprocess. (Svallfors, 2004: 39, 216-217).

Klassintressen är därmed i en utsträckning beroende av att de artikuleras av klassorganisationer. I en väl artikulerad klasskonflikt tydliggörs kopplingen mellan strukturella klyftor av materiell ojämlikhet till ett starkt stöd för omfördelning. En väl artikulerad omfördelningspolitik innebär att social politik och synen på risker bör hanteras mer kollektivt, vilket ökar sannolikheten att även de grupper som har det väl ställt i samhället stödjer kollektiva lösningar i vilka de själva nödvändigtvis inte är de mest gynnade (Edlund, 2007: 45-46).

I det svenska fallet anser Jonas Edlund att den socialdemokratiska välfärdsregimen, i vilken facken ingår, lyckats upprätthålla konfliktmönstret längs klassaxeln tämligen väl, där en jämförelsevis omfattande uppsättning frågor uppfattas och artikuleras som politiska och klassrelevanta istället för att enbart ses som privata angelägenheter (Edlund, 2007: 43, 69). Svallfors bekräftar bilden av en tydlig klassdimension då ”både arbetstagar- och arbetsgivarsidan har haft starka och ideologiskt välartikulerade centralorganisationer och de politiska partierna har haft en tydlig koppling till olika klasser” (Svallfors, 2004: 133). Samtidigt kan man även tala om de-artikulering, att klassinnehållet i politiken har tonats ned sedan 90-talet. Detta har exempelvis skett genom socialdemokraternas ”Tredje Vägen”-politik. För fackföreningarna har det pågått en marginalisering av dem i det offentliga samtalet tillsammans med försvagningen av politiskt inflytande som social partner och minskat medlemskap. Alla dessa faktorer bidrar till en de-artikulering av politikens innehåll (Svallfors, 2004:12). Det är därmed av intresse att undersöka i vilken utsträckning som anställdas attityder till facket kan anses vara formade av tydliga intressen och normer, samt i vilken utsträckning de är i enlighet med klasstrukturen eller om andra faktorer har ett större förklaringsvärde och även de visar sig vara normbildande. Genom detta kan man även få en förståelse för de mekanismer av politisk artikulering som är involverade.

Vikten av politisk artikulering skall dock inte överskattas. Det är osannolikt att politisk artikulering helt kan bryta med eller omkasta mönstren i relationen mellan klass och attityder i ett kortsiktigt perspektiv. Dels förändras normer motvilligt, dels är det osannolikt att helt frikoppla artikuleringen från den materiella grund och klassposition som bestämmer aktörens resurser och risker och den rationalitet med vilken aktören agerar (Svallfors, 2004:40).

3.3.4 Klassmedvetande

Kopplingen mellan klass och attityder hos de anställda innebär att ta den makro-orienterade teorin om klassposition och kunna applicera den på ett begripligt sätt på individuella aktörer. Som nämnts tidigare befinner sig den anställde alltid i en klassposition, som i sin tur bestäms av klassrelationerna. Med detta avses att individen alltid är utsatt för mekanismer som direkt påverkar de ställningstaganden och handlingar som den utför. Att förstå hur klass verkar på individnivån är att förstå de mekanismer som direkt påverkar individer inom klasspositioner. För att förstå relationen mellan klass och attityder är det även viktigt att tala om klassmedvetande (Wright, 1997: 377-378).¹³

¹³ Detta är en mycket förenklad redogörelse för de aspekter som berör uppsatsens direkta område. Wrights kompletta system är mer komplext och dynamiskt. För mer information, se Wright, 1997: del IV

Hos individen utgörs medvetenhet av element såsom övertygelser, idéer, observationer, information och teorier. Avsikten är dock inte en redogörelse för medvetenhet ”i stort”. Klassmedvetenhet avser de aspekter av medvetandet som har en tydlig klasskaraktär. För det första avses att uppfattningen i fråga har ett klassinnehåll, alltså att det handlar om klassfrågor. Uppfattningen om det eftersträvansvärda i privat eller kollektivt ägande är exempel på medvetande med ett tydligt klassinnehåll. För det andra avses de aspekter av medvetandet som påverkar individen i sitt handlande inom en given struktur av klassrelationer. Klassdimensionen av medvetande förmedlas genom de intentioner, val och förverkliganden som har vad Wright kallar ”klassapplicerbara effekter” (”class-pertinent effects”) (Wright, 1997: 384, min övers.). Uppfattningen i fråga måste alltså ha ett klassinnehåll och ha en klassanknuten effekt för att ses som en del av klassmedvetenheten. Uppfattningen behöver dock inte ligga i linje med aktörens ”objektiva” intressen, med hänsyn till sin klassposition för att ses som en del av klassmedvetandet. Denna förståelse av medvetande kan därmed användas teoretiskt för att diskutera i vilken utsträckning som individer har uppfattningar, och följande på detta attityder, som är i enlighet med dess klassposition (Wright, 1997: 382-387).

Ovan nämnda begrepp förhåller sig även till varandra på så sätt att de genererar både möjligheter och hinder. Klassposition konditionerar klassmedvetandet. Att leva inom en viss klassposition ökar sannolikheten för att vissa uppfattningar, samhällsteorier och värden ser mer trovärdiga ut än andra. Där individuella strategier förhindras eller är avskurna, exempelvis som möjligheten till klassresa, är kollektiv organisering och kollektiv kamp mer sannolik. Handling förändrar samtidigt klassmedvetande. De uppfattningar av alternativ, teorier och värderingar som individer i olika klasspositioner har påverkas inte bara av var de *är* utan även av vad de *gör*. Det konkreta handlandet och deltagandet, såsom i en strejk, påverkar och förändrar ens uppfattning om vad som är möjligt. Klassmedvetande avser dessutom inte bara den momentana följden av ens position och handlingar utan består även av de tidigare erfarenheter man har av klassposition och ens handlingar, samt de därpå följande konsekvenserna. Sannolikheten att individer håller fast vid uppfattningar i enlighet med sin klassposition är även beroende av om deras livserfarenhet bekräftar eller underminerar en sådan uppfattning. Uppfattningar om strejkvapnet kommer att påverkas av den tidigare erfarenhet man haft av strejker, och om de varit framgångsrika eller ej. Erfarenheter översätts dock inte direkt till medvetande utan måste först tolkas, vilket kräver en politisk och kulturell kontext, samt i många fall även specifika aktörer som tolkar och artikulerar (Wright, 2007: 389-399).

Om klassposition systematiskt formar livserfarenheten och de materiella intressena, vilket även kan förstås som den konstellation av risker och resurser som individen förhåller sig till, bör det finnas en systematisk relation mellan klassposition och klassmedvetenhet. Detta förutsätter även en teoretisk uppfattning om den kausala ordningen, att det är klassposition som formar livserfarenhet och exponering för olika risker, och inte tvärtom. Notoriskt svårfångat, i synnerhet i ett så pass dynamiskt system som samhället, väljer jag ändå att förlita mig på de teorier där risker som hälsa och arbetskontroll och resurser som lön förstås som ett uttryck för klassposition, som i sig är ett uttryck för de underliggande ekonomiska krafterna och arbetsmarknadskrafterna som formar ojämlikhet på den individuella nivån (Kunst m.fl., 2006: 5-6, 28, 32).

Om medlemmar av en klass delar samma intressen innebär det att de står inför samma strategiska val för att förbättra sin materiella välfärd. Det förväntas därmed finnas en tendens att utveckla klassmedvetenhet i enlighet med de materiella intressen som är knutna till klassposition. Detta samband handlar alltså inte bara om de materiella intressen som är beroende av klasstrukturen. Innefattas gör även de organisatoriska och politiska omständigheter som underlättar eller försvårar processen i sig (Wright, 1997: 400-403, 411).

3.4 Hypoteser

Utifrån de teorier som jag anført för att skapa en förståelse av uppsatsens frågor följer härmed ett antal hypoteser. Avsikten med hypoteser är att fungera vägledande mellan teori och analys, att ge analysen fokus och sätta fingret på vad som är centralt i teorierna. Hypoteser skall därmed vara teoretiskt rimliga antaganden, och det skall gå att från teorin logiskt härleda genom hypoteserna rimliga antaganden om hur analysen skall uppföra sig. Avsikten är inte nödvändigtvis att varje hypotes bekräftas, ett minst lika intressant resultat kan uppnås i de fall där det empiriska materialet avviker från de hypotetiska förväntningarna, vilket i sin tur kan leda till en ny förståelse för hur frågan skall förstås. Avsnittets upplägg består av inledande hypotesdiskussioner om respektive område, för att därefter följas av en koncis hypotes.

Ett första område för hypotesdiskussionen rör fackets olika verksamhetsområden. Det bör ha framgått tydligt i teoristycket att facket måste förhålla sig till flera och motsättningsfyllda mål och intressen. Facken är alltså i realiteten tämligen disparata organisationer, i det avseendet att alla intressen inte går att jämka samman. Detta kommer även att visa sig i attityderna till fackets arbete. De anställdas egna positioner kommer att skapa olika förväntningar på facket samtidigt som de svenska facken som organisationer, genom egna val och påverkade av externa krafter, kommer att skapa förutsättningar för den roll facket kan inta. Teorin visar samtidigt att inställning till facket inte kommer att vara slumpmässig, utan bilda vissa mönster, starkt påverkade av de övergripande och de centrala motsättningar som råder mellan fackets olika funktioner. Attitydmönster till facket kommer därmed att dela de anställda i tre grupper. Ett teoretiskt antagande är därmed att dessa attitydmönster kommer att spegla fackets tre övergripande områden, för att särskilja det från Hyman egen modell här kallat dimensioner. Dessa dimensioner överensstämmer med varterdera hörn i fackets ”triangel” (se modell 1), i det avseendet att ett specifikt fackligt område premieras. Dels kommer det att finnas en tydlig dimension där anställda vill att facket arbetar inom det traditionella verksamhetsområdet, vilket innefattar bland annat lönefrågor, arbetsvillkor och arbetstrygghet. En andra dimension kommer att vara präglad av att de anställda vill se facket agera inom ett område som vanligtvis representerats av nya sociala rörelser. Verksamheten ligger tydligt utanför fackets traditionella område och präglas av jämställdhetsarbete och att motverka olika former av diskriminering. Den tredje dimensionen kommer att vara präglad av attityder där man förväntar sig att facket agerar i samhällsövergripande frågor. Kännetecknande är här att facket förväntas engagera sig i frågor som är samhällsomfattande i den meningen att de berör samhällets organisation i sin helhet och går bortom frågor som bara berör själva arbetsplatsen.

Hypotes 1: Anställdas attityder till facket kommer att följa ett mönster där tre dimensioner går att identifiera: en dimension för traditionella fackliga frågor, en dimension för jämställdhets- och diskrimineringsfrågor, och en dimension för samhällsövergripande frågor.

I teoridelen ägnas en omfattande del åt att skapa en förståelse för de mekanismer som ligger bakom attitydmönstren och vilka olika faktorer som kan förklara attityderna. I teorin framgår att klass har ett mycket stort förklaringsvärde där den anställdes position i relation till produktionsförhållanden fångar olika villkor för individer, villkor som påverkar individens inställning. Samtidigt finns det andra faktorer, med mindre eller obefintlig koppling till klass, som påverkar inställning. I teorin framförs även behovet av att attityder förmedlas genom politisk artikulering. Denna mekanism är kopplad till olika former av medvetenhet och intresse, där det är relativt enkelt att artikulera intresse som är påtagliga och ligger nära individens direkt upplevda vardag medan det är svårare att artikulera

intressen som är abstrakta, mer politiska eller förutsätter mer av en kollektiv förståelse av sin egen situation. Från dessa teoretiska antaganden följer en hypotes om att de i teorin nämnda faktorerna kommer att ha olika stort förklaringsvärde. Med fokus på klass kommer denna faktor att ha som starkast förklaringsvärde inom dimensionen som berör traditionella fackliga frågor. Klass har en stark inverkan på anställdas attityder med hänsyn till dessa frågor då individens position på arbetsmarknaden ofrånkomligen påverkar individens situation inom områden såsom arbetstrygghet, löner och arbetsmiljö. Detta är även omständigheter som är konkreta och lätta förstå relevansen av, vilket gör frågorna lätta att politiskt artikulera. Därefter följer den dimensionen för samhällsövergripande frågor och även här har klass ett förklaringsvärde. Klass kan teoretiskt visa sig vara minst lika relevant på en samhällsövergripande nivå. För den enskilde anställde kan det dock vara svårt att uppfatta som så, då det är mer avlagt från den egna upplevda situationen, och en stor del av klassbegreppets relevans inom detta område förutsätter en kollektiv förståelse av sin situation och en viss grad av klassmedvetenhet. Det är alltså inom detta område ett längre steg som behöver politiskt artikuleras. Klass kommer visserligen visa sig vara relevant, men inte ha lika starkt förklaringsvärde som inom den ekonomiska dimensionen. Svagast förklaringsvärde kommer klass att ha inom dimensionen som rör frågor om jämställdhet och diskrimineringsarbete. Anledningen till detta är att denna dimension innefattar frågor som i större utsträckning än i de andra skär över klassgränser. Jämställdhet mellan könen och etnisk diskriminering är frågor som inte kan reduceras till klass utan kan i större utsträckning förstås som beroende av andra faktorer. Klass förväntas bland de tre därmed ha som svagast förklaringsvärde inom denna dimension.

Hypotes 2: Faktorn klass kommer att ha som starkast förklaringsvärde inom dimensionen för traditionella fackliga frågor, i andra hand inom dimensionen för samhällsövergripande frågor och som svagast inom dimensionen för frågor om jämställdhet och diskrimineringsarbete.

Teorikapitlet redogör även för i vilken utsträckning som anställdas attityder till facket kan förstås som uttryck för de risker de utsätts för samt de resurser de besitter för att hantera dessa risker och uppnå sina mål. Risker och resurser förväntas ha ett stort förklaringsvärde, men vilka det är kommer att skilja sig åt mellan de olika dimensionerna. Anledningen till detta är att olika risker och resurser skall förstås som uttryck för bakomliggande faktorer och mekanismer. Ett rimligt teoretiskt antagande är därmed att klass kommer att medieras av risker och resurser som har en stark koppling till klassposition. Tydliga exempel på detta är lön, arbetskontroll och hälsa som alla påverkas av individens klassposition. Dimensionen för jämlikhets- och diskrimineringsfrågor förväntas inte förklaras i stor utsträckning av klass. Följaktligen förväntas därmed andra risker och resurser förmedla sambandet till inställning till facket. Exempel på detta är risken för att vara utsatt för ålders- köns- eller etnicitetsdiskriminering.

Hypotes 3a: Klasspositionens effekt på attityder kommer i stor utsträckning att medieras genom risker och resurser som är starkt kopplade till klass, nämligen lön, grad av arbetskontroll och hälsa

Hypotes 3b: Inställningen till jämlikhets- och diskrimineringsarbete medieras i större utsträckning av andra risker och resurser, främst risken för diskriminering på basis av ålder, kön, eller etnicitet.

Del II Empiri, metod och analys

4. Empiri och metod

I detta kapitel redovisas de metodologiska aspekterna av uppsatsen. Jag kommer med hjälp av Carol S. Aneshensel diskutera hur man kan använda sig av statistiska analystekniker för att nå en djupare förståelse av samhällsfenomen och kausala mekanismer. Därefter redovisas urval, datainsamling och bortfall för det material som utgör grunden för uppsatsens analys. En diskussion kommer även att föras runt de etiska frågor undersökningen kan ge upphov till. Avslutningsvis redovisas operationaliseringen av de för undersökningen relevanta begrepp som diskuterat i det teoretiska kapitlet. Stor tonvikt läggs vid hur klassposition operationaliserats i enlighet med ESeC-klassschemat.

4.1 Statistisk analys

En utgångspunkt för min analys är postulatet om att relationen mellan attityder och klass samt andra faktorer är av ett sannolikhetsbaserat slag och inte går att nå från något material mindre omfattande än survey-data. I fokus för studien är attityder bland anställda. Det är därmed viktigt att urvalet representerar hela den vuxna arbetande befolkningen i så god utsträckning som möjligt (Svallfors, 2004: 42-43). Därav följer att en mer ”extensiv” ansats, i detta fall survey-data, lämpar sig bättre än mer ”intensiva” såsom fallstudier eller djupintervjuer. I en intensiv design studeras ett fåtal eller ett specifikt fall. Extensiv design å andra sidan studerar en större population (Danermark m.fl., 2003: 286-291). Data kommer alltså vara baserade på enkäter utdelade till anställda. På detta material används statistiska analysmodeller i vilka aggregat av individer studeras. Kännetecknande för statistiska analysmetoder är att man mellan olika variabler, eller faktorer, försöker finna samvariation och kausalitet. Målet är ofta att visa på att två eller flera variabler har en samvariation i avseendet att de påverkar varandra samt att kunna visa på kausaliteten i denna relation, alltså vad som påverkar vad. Samvariation skall dock inte översättas direkt till kausalitet eller totala orsakssamband (Bengtsson, 2008: 80). En tidig lärdom inom statistisk analys av samhällsfenomen är att det alltid finns en del av orsakssambanden som förblir oförklarade då samhället är ett öppet och föränderligt system där antalet inblandade variabler med ett förklaringsvärde är oöverskådligt. Samtidigt är inte heller ambitionen att uppnå naturvetenskapernas mål om att kunna förutse händelser. Fokus ligger på att finna regelbundenheter och mönster i populationer av individer och på basis av detta rekonstruera möjliga orsakssamband (Danermark, m.fl., 2003: 290; Næss, 2004: 146-161). Bengtsson sammanfattar det på följande sätt:

Statistiska analyser hjälper oss få en bild av *fördelningen* av specifika egenskaper (t.ex. individuellt löneinflytande) i olika kategorier och därigenom kan vi förbättra kunskapen om vissa kausala mekanismers *styrka* (t.ex. klass). Huvudpoängen med statistiska analysmetoder är att genom att hålla ett antal variabler under kontroll kan man undersöka effekterna av en viss mekanism eller struktur av mekanismer. När forskare experimenterar med en analysmodell är det i syfte att bättre förstå de mekanismer som genererar de händelser som registreras som data. Via abstraktion försöker man identifiera och förstå de mekanismer som är essentiella för det fenomen som ska förklaras (Bengtsson, 2008:80).

4.1.1 Aneshensels analysmetod

Aneshensel rekommenderar att statistisk analysmetod bör följa vissa analytiska riktlinjer för att göra analysen enkel, tydlig och stringent (för både läsaren och den som gör själva undersökningen), vilket även underlättar vid besvarandet av forskningshypoteser. Avsikten

är att analysmetoden skall fungera som en tydlig länk mellan teori och det statistiska materialet, vilket sker i huvudsak i tre steg (Aneshensel, 2002: 234). I ett första steg definieras ett fokalsamband. Med detta avses det huvudsakliga samband som ges analytiskt fokus. Fokalsambandet är att klass antas påverka attityder, med attityder som den beroende variabeln och klass som den oberoende. Med detta avses inte att klass redan på förhand har det största förklaringsvärdet, utan är i huvudsak till för att ge analysen fokus och göra den tydlig.

Vad som dock gör analysen intressant är när den även innefattar så kallade mellanliggande variabler. Tanken är att sociala processer går att förstå som kausala kedjor där en oberoende variabel har en effekt på en beroende variabel. Ofta är dock fallet mer komplext än att det är en direkt effekt mellan de två. Istället förmedlas den ursprungliga oberoende variabeln genom olika *mellanliggande* variabler. På detta sätt kan man bygga upp mer komplexa sambandsmönster/kedjor utan att tappa fokus från sitt fokalsamband. Som nämnts i hypoteserna förväntas de mellanliggande variablerna (och även klass) uppföra sig annorlunda i de tre olika dimensionerna. I huvudsak kommer detta att utgöras av variabler som visar på risker och resurser samt andra variabler som nyanserar påverkan av klass.

Ett avslutande tredje steg är att kontrollera sambandet genom att föra in kontrollvariabler. Detta är variabler som på goda grunder anses kunna påverka den beroende variabeln ”attityder” utan koppling till klass. Ett exempel på detta är kön, som förväntas ha ett delvis oberoende samband. Avsikten med dessa är för att visa på hur man antingen kan förkasta alternativa hypoteser (och därmed alternativa samband) genom att utesluta skensamband eller visa på mer komplexa samband, där fokalsambandet visserligen kvarstår men bör förstås i relation till andra förklarande variabler.

En viktig poäng i Aneshensels metod är alltså hur man förhåller sig till så kallade ”tredje variabler”, där man å ena sidan arbetar inklusivt genom att föra in sådana som kan förklara fokalsambandet, och å andra sidan arbetar exklusivt genom att avfärda alternativa hypoteser genom att visa på samband som inte håller. (Aneshensel, 2002: 233-240).

Samtliga av stegen i Aneshensels metod, med hänsyn till de olika variablerna, måste kunna motiveras teoretiskt för att det ska vara meningsfullt att ta med dem i modellen. Detta gäller i synnerhet i frågan om kausalitet. Kausalitet måste nästan alltid härledas teoretiskt och inte statistiskt, vilket i sig är så gott som omöjligt att göra i en tvärsnittstudie, vilket är fallet i denna uppsats. Det bör förtydligas att det som står i centrum för den statistiska metoden givet frågeställningarna är att finna samvariation, för att kunna identifiera mönster i attityderna till facket. Samtidigt förefaller det nödvändigt med någon form av uppfattning av den kausala ordningen, i synnerhet för att kunna uttala sig om det eventuella förklaringsvärde som klass har, något som alltså måste beläggas teoretiskt. Aneshensels modell gör alltså inte i sig några anspråk på kausalitet, utan är främst till för att underlätta en logisk modellkonstruktion.

4.1.2 Principal component analysis (PCA)

I uppsatsen kommer i huvudsak två konkreta analysmetoder att användas. Den huvudsakliga är den vanligt förekommande multivariata regressionsanalysen. Av relevans är dock även principal component analysis (PCA). Denna ingår ofta i ett tidigare led i statistisk metod när man genomför den enklare deskriptiva analysen och brukar vanligtvis inte redovisas i sig. En av mina hypoteser avser emellertid att attityder bland anställda kommer att uppdelas i flera dimensioner. PCA är en form av faktoranalys vars syfte är kunna visa på att en uppsättning åsiktsfrågor hör samman inom en attityd- eller värderingsstruktur (Berglund, 2008b: 1-2; De Vaus: 2002: 186-187) Den kan därmed användas för att empiriskt bekräfta dimensioner som

har postulerats teoretiskt, vilket är exakt min avsikt.¹⁴ En inledande del av analysen kommer därmed att bestå av faktoranalys där en empirisk redogörelse görs för de befintliga dimensionerna och de på dessa följande skalor som kommer att användas i regressionsanalysen.

4.1.3 Multivariat regressionsanalys

Huvudfokus ligger som sagt på regressionsanalysen. Denna analysmetod möjliggör analysen av en beroende variabel som en funktion av en eller flera oberoende variabler. Genom att kunna konstanthålla, eller kontrollera för, åtskilliga variabler samtidigt kan man se den enskilda effekt en specifik variabel har oberoende av dem som är satta under kontroll. Genom denna metod möjliggörs Aneshensels modell där både kontrollvariabler och mellanliggande variabler tillförs analysen. Likt PCA:n måste samtliga av de variabler som medförs vara teoretiskt motiverade (Berglund, 2008c: 1-3, 31; Sirkin: 2006: 517-524). En viktig del i regressionsanalysen är dess utforskande karaktär då analysen rör sig fram och tillbaka mellan teori och empiri vilket kan resultera i teoretiska upptäckter, vilket även är det förhållningssätt jag försöker eftersträva. (Bengtsson, 2008: 80). För att kunna läsa tabellerna är det viktigt att veta om att samtliga variabler har normerats. Skalornas längd har i samtliga fall anpassats till längden 0-1. Formeln för detta är följande, där n ska läsas som det högsta värdet på den nya skalan:

$$\text{Ny skala} = \frac{(\text{Observerade värden gamla skalan} - \text{minimum observerat gammalt skalvärde})}{\text{Observerade skalvidd på gamla skalan}} = *n$$

Skalorna skall därmed läsas som den skillnad i inställning till den beroende variabeln som går att finna när man rör sig ett steg på skalan. Då skalan nu är normerad till 0-1 innebär det att man mäter skillnaden när man rör sig från ena änden på skalan till den andra. Under operationaliseringar kommer det att framgå vad skalornas olika poler representerar. Normeringen innebär även att den uppmätta skillnaden i skalorna kan utläsas som procentenheter. Detta gäller även vid dummy-kodningar. Dummy-kodningar består av flera olika kategorier. Av dessa utgör en referenskategori som de andra jämförs med varmed man kan avgöra om inställningen till den beroende variabeln förändras (Djurfeldt m.fl., 2003: 339-340).

4.2 Urval, datainsamling och bortfall

Som tidigare nämnts förutsätter frågeställningarnas omfattning att populationen av anställda i sin helhet skall kunna representeras i materialet. Då totalundersökningar är sällsynta och dyra återstår ofta olika former av surveyundersökningar där man genom sannolikhetsurval eftersträvar att alla analysenheter i populationen har lika stor chans att ingå. För att kunna uttala sig om med vilken grad av statistisk säkerhet resultaten från dessa sannolikhetsurval skiljer sig från slumpen kommer olika signifikansnivåer att användas. Dessa signifikansnivåer är 0,10 (90 procents säkerhet), 0,05 (95 procents säkerhet), 0,01 (99 procents säkerhet) och 0,001 (99,9 procents säkerhet).

Surveymaterialet jag begagnar mig av är en postenkät som samlades in under hösten 2006 inom ramarna för ett projekt om inläsning på den svenska arbetsmarknaden och inställning till facket, under ledning av professor Bengt Furåker vid Sociologiska

¹⁴ Det finns en viss diskussion om huruvida det är lämpligt att applicera PCA till detta ändamål eller om andra former av faktoranalys är att föredra. Det råder dock delade meningar om detta och det finns åtskilliga exempel på hur PCA används inom aktuell forskning, vilket jag ser som tillräckligt god grund för att själv begagna mig av metoden. För mer om denna diskussion, se Berglund (2008b).

institutionen, Göteborgs universitet. Statistiska centralbyrån var ansvarig för insamlingen av materialet genom en tilläggsundersökning till arbetskraftsundersökningarna (AKU). Undersökningspopulationen bestod av anställda personer mellan 16-64 år i Sverige. Vid telefonintervju tillfrågades respondenterna i AKU om de kunde tänka sig att ta emot en postenkät, vilken skickades till dem om de svarade ja. Alternativen har varit begränsade då frågans omfattning kräver ett material som ligger långt bortom vad jag själv skulle vara kapabel att genomföra inom ramarna för en uppsats, avseende både mängd respondenter, tid som skulle krävas att formulera enkäten samt den ekonomiska utgiften det skulle innebära. Jag har därmed begränsats till aktuella och befintliga undersökningar som jag fått tillstånd att använda, varmed alternativen varit få. Fördelarna med postenkäter är bland annat att de på ett enkelt sätt minskar den personliga intervjuareffekten och inverkan av social önskvärdhet. Respondenterna får även god tid på sig att svara vilket ökar sannolikheten för övervägda svar och de standardiserade enkäterna uppfattas även som en tämligen ”anonym” form av undersökning. Bland nackdelarna kan nämnas att det alltid finns ett visst tolkningsutrymme varpå frågorna kan uppfattas olika av olika personer, vilket inte heller kan hanteras genom möjligheten till uppföljningsfrågor. Det går inte heller att helt garantera att det faktiskt är den avsedde personen som fyller i enkäten. Slutligen tenderar postenkäter att ha ett visst bortfall som man bör vara beredd på (Bengtsson, 2008: 81-82, De Vaus, 2002: 123, 126-137).

Totalt tillfrågades 3 590 personer om de var villiga att motta en enkät. Av dessa accepterade 2584 personer och svar inkom från 1851 personer. 733 personer var därmed bortfall av olika slag i enkät delen. Svarefrekvensen är därmed 52 procent av de tillfrågade vilket innebär ett tämligen högt bortfall. Detta kan påverka urvalets representativitet. Det visar sig att könsfördelningen är ojämn, då fördelningen bland de svarande är 56 procent kvinnor och 44 procent män. Det finns därmed en viss skevhet i materialet. Man bör även förhålla sig till möjligheten att det i större utsträckning är anställda som är positivt inställda till facket som svarar. Hur det faktiskt ser ut i detta avseende är dock utanför möjlighetens ramar för denna uppsats.

4.3 Etisk diskussion

Den etiska diskussionen berör främst de två mest grundläggande forskningsetiska kraven, forskningskravet och individskyddskravet. Forskningskravet avser att tillgänglig kunskap skall utvecklas och fördjupas samt att de metoder man använder skall förbättras. Individskyddskravet utgår från fyra huvudkrav som antagits av humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Dessa innefattar: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Informationskravet syftar till att berörda skall informeras om forskningsuppdragets syfte. Samtyckeskravet innebär att deltagaren själv bestämmer om han eller hon vill medverka i studien. Konfidentialitetskravet syftar till att ingående uppgifter skall behandlas konfidentiellt och att obehöriga ej skall ta del av dem. Nyttjandekravet innebär att de uppgifter som insamlats endast skall användas för forskningsändamål (Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, 1990:6-14). SCB har anonymiserat datamaterialet, det finns därmed ingen möjlighet att identifiera individer genom materialet. SCB har sett till att respondenterna har blivit informerade och gett sitt samtycke. Jag har fått tillstånd att använda materialet på villkor att jag använder det i enlighet med nyttjandekravet. Jag får endast använda det för forskningsändamål och får inte delge någon datamaterialet. Jag anser därmed att undersökningen uppfyller samtliga av de etiska kraven.

4.4 Operationalisering av oberoende variabler

4.4.1 Fokalsamband

I denna del kommer jag att gå igenom operationaliseringar av de oberoende variablerna. *Klass* kommer att operationaliseras på basis av det klassschema som kallas för ESeC (European Socio-economic Classification).¹⁵ ESeC bygger i stort på Goldthorpes klassschema men har reviderats och expanderats för att kunna användas i internationella jämförelser, främst inom EU (Rose & Harrison, 2007: 461-462, 470). Totalt urskiljs 10 klasser, som i sin tur kan kollapsas till antingen 6, 5 eller 3 klasser. Jag kommer ytterst att använda mig av det schema som använder sig av tre klasser. Relationen mellan de olika klassindelningarna kan jämföras i tabellen nedan.

Tabell 1. ESeC (European Socio-economic Classification)¹⁶

1	Professionella, tjänstemän och chefer på högsta nivå; stora arbetsgivare (10+ anställda)	Tjänstemannaklass
2	Professionella, tjänstemän och chefer på lägre nivå; tekniker och arbetsledare på högre nivå	
3	Mellanliggande yrken (Tjänstemän på lägsta nivå)	Mellanliggande klasser
4	Små arbetsgivare (1-9 anställda) eller egenföretagare utan anställda. Utanför jordbrukssektorn	
5	Små arbetsgivare (1-9 anställda) eller egenföretagare utan anställda. Inom jordbrukssektorn	
6	Arbetsledare och tekniker på lägre nivå	
7	Icke-manuella arbetare	Arbetarklass
8	Kvalificerade manuella arbetare	
9	Arbetare med rutinarbete	
10	Aldrig arbetat eller långtidsarbetslös (12+ månader)	Aldrig arbetat eller långtidsarbetslös
Källa: Rose & Harrison, 2007		

Tjänstemannaklassen utgörs av klass 1 och 2. Här placeras professionella yrkesgrupper med hög kvalifikationsgrad, högre tjänstemän, administratörer, chefer. De kännetecknas av en hög inkomst, omfattande anställningstrygghet samt positioner som möjliggör utövandet av auktoritet inom organisationen. Klass 2 befinner sig dock i detta avseende underordnade klass 1. I klass 2 placeras även tekniker och arbetsledare som innehar en hög position inom organisationen. Båda dessa grupper är tydliga exempel på tjänstemannarelationen. I sin ursprungliga form innefattar ESeC-schemat, likt Goldthorpes original, även arbetsgivare där stora arbetsgivare (mer än 10 anställda) placeras i tjänstemannaklassen samt de mindre arbetsgivarna (1-9 anställda) och egenföretagarna placeras inom de mellanliggande klasserna. I det material som undersökningen bygger på ingår dock inga arbetsgivare eller egenföretagare, utan enbart anställda. Alla grupper står dock kvar i enlighet med det ursprungliga ESeC-schemat i tabell 1. En viktig skillnad mellan de två analyscheman är att kategori 1 tenderar att bli mindre och mer distinkt i ESeC. En följd av detta blir även att

¹⁵ I sammanhanget kan nämnas att jag gärna hade gjort en operationalisering i enlighet med Wrights modell. Tyvärr saknas i materialet nödvändig information för att kunna genomföra en komplett version av Wrights operationalisering.

¹⁶ Tabellen har anpassats till svenska i enlighet med Berglund och Schedins framställning, se Berglund & Schedin, kommande: 9.

skillnaden mellan ”högsta” och ”lägsta” klassen av anställda blir mer uttalad. Detta är en fördel i denna undersökning, som just kommer att jämföra olika klasspositioner mot varandra. Det innebär även att det i synnerhet är kategori 1 som formar tjänstemannaklassens position i ESeC-schemat (Bihagen m.fl., forthcoming).

De *mellanliggande klasserna* utgörs framför allt av kontorspersonal samt arbetsledare och tekniker på lägre nivå. I Goldthorpes termer präglas dessa positioner av blandade kontrakt. ESeC-schemat liknar Goldthorpes även i det avseendet att det är de mellanliggande klasserna som tenderar att uppföra sig mest problematiskt, i det avseendet att de anställda i större utsträckning besitter andra kombinationer av kompetens och möjlighet till övervakning än vad som förväntats utifrån teorin. Detta är ett problem, men inte överkomligt då analysen i huvudsak kommer att beröra relationen mellan tjänstemannaklassen och arbetarklassen där kriterievaliditeten är större, dvs. att operationaliseringarna i större utsträckning fördelar klasserna i enlighet med den teoretiska förståelsen (Bengtsson, 2008: 84; Bihagen m.fl., forthcoming).

Kvarstår gör *arbetarklassen* i ESeC, som utgörs av klasspositionerna 7 till 9. Klass 7 kännetecknas av servicearbeten såsom försäljare och butiksbiträden. Kvalificerade manuella arbeten som mekaniker och elektriker utgör klass 8. Inom 9 finns de okvalificerade rutinarbetena inom varu- och tjänsteproduktion. Arbetarklassen motsvarar arbetarkontraktet och kännetecknas av underordning inom organisation och en kvantifierbar arbetsinsats som tydligt och relativt enkelt går att kontrollera och övervaka (vilket i huvudsak görs av tjänstemannaklassen) (Berglund & Schedin, kommande: 9-10; Harrison & Rose: 2007: 463-470; Oskarson, 2008: 126-127). ESeC innefattar även en kategori för dem som i stort står utanför arbetsmarknaden. Likt arbetsgivare kommer dock denna grupp att utgå från undersökningen i fråga.

4.4.2 Kontrollvariabler

Kön operationaliseras i enlighet med juridiskt kön, uppdelat i kvinna och man. *Ålder* kategoriseras i fyra grupper: 18-29 år, 30-39 år, 40-49 år samt 50-64 år.¹⁷ Ett antal operationaliseringar avser att mer specifikt fånga individens position på arbetsmarknaden, vilket i upprepade studier har visat sig kunna ha en inverkan på anställdas attityder (Se exempelvis Bengtsson, 2008; Furåker & Berglund, 2003 och Bengtsson & Berglund 2009). *Sektor* är uppdelat i två kategorier: privat och offentlig, där privat sektor består av anställda i privata företag och offentlig sektor består av kommunal och statlig sektor. *Anställningsform* är indelad i tillsvidareanställning (vilket är en mer korrekt benämning på ”fast” anställning) samt tidsbegränsad anställning, vilket även innefattar olika former av prov- och projektanställning. *Arbetstid* är indelad i heltids- och deltidsanställda, där den senare gruppen definieras som de som arbetar mindre än 35 timmar i veckan. *Arbetsplatsstorlek* är indelad i sex kategorier: 1-9, 10-19, 20-49, 50-99, 100-499 samt 500 anställda eller fler.

4.4.3 Mellanliggande variabler

Fackligt medlemskap är indelad i de tre centralorganisationerna LO, TCO och Saco, andra fackliga organisationer och slutligen även de som ej är fackliga medlemmar. *Fackligt aktiv* är operationaliseringen av enkätfråga som lyder: ”Har du under de senaste 12 månaderna deltagit i någon facklig aktivitet, t.ex. möte eller kurs?” där man kan svara ja eller nej.

Därefter följer ett antal operationaliseringar som berör risker och resurser. *Anställningstrygghet* avser att fånga om man befinner sig i en otrygg anställning. Den är ett index av två frågor som lyder: ”Om det skulle ske personalminskningar på din arbetsplats, hur bedömer du då risken att du är bland de första i personalen som får sluta?” samt ”Hur

¹⁷ Anledningen till att den första gruppen inte börjar vid 16 år beror på att 18 var den lägsta åldern inom det insamlade materialet.

nöjd respektive missnöjd är du med följande förhållanden i ditt arbete” rörande området ”Anställningstrygghet”. Svartalternativen består i båda fallen av en femgradig Likert-skala där svartalternativen är: ”Mycket stor risk”, ”Ganska stor risk”, ”Varken stor eller liten risk”, ”Ganska liten risk”, ”Mycket liten risk”, respektive ”Mycket nöjd”, ”Ganska nöjd”, ”Varken nöjd eller missnöjd”, ”Ganska missnöjd” och ”Mycket missnöjd”. Dimensionsanalys visar på att de två frågorna hör samman och visar på en systematisk struktur i datamängden. Vid konstruktion av skalan tillämpas även alfavärde (α) för att försäkra sig om skalans interna konsistens. I detta fall uppnås bara 0,639, vilket ligger under det rekommenderade värdet på 0,7. Värdet är dock inget exakt kriterium utan mer av ett riktmärke, varmed jag kommer att använda mig av variabeln i analysen, väl medveten om att resultaten bör tolkas med försiktighet (Berglund, 2008a: 5). Skalan är konstruerad (och som tidigare nämnts normerad till 0-1) så att 0 avser stor risk och 1 liten risk för att förlora sin anställning.

Ålder, kön och etnicitet är tre operationaliseringar som samtliga försöker fånga olika områden där risk för diskriminering på arbetsmarknaden råder. Tre skalor är konstruerade från två frågor som lyder: ”I vilken utsträckning begränsar följande faktorer dina möjligheter att byta till ett likvärdigt eller bättre arbete hos annan arbetsgivare” samt ”I vilken utsträckning begränsar följande faktorer dina möjligheter att byta arbete/huvudsakliga arbetsuppgifter på din nuvarande arbetsplats till likvärdiga eller bättre”. De tre skalorna korresponderar till respektive område: ”Min ålder”, ”Att jag är man/kvinna” och ”Min etniska bakgrund”. Svartalternativen är desamma, en femgradig Likert-skala med alternativen: ”Begränsar inte alls”, ”Begränsar i liten utsträckning”, ”Begränsar i viss utsträckning”, ”Begränsar i stor utsträckning” samt ”Begränsar i mycket stor utsträckning”. Samtliga tre skalor faller i vardera fallet ut i en tydlig dimension där alfavärdena är de följande: ålder ($\alpha=0,81$), kön ($\alpha=0,68$) och etnicitet ($\alpha=0,66$).¹⁸ Skalorna är konstruerade så att 0 avser stor risk och 1 liten risk för diskriminering.

Arbetskontroll är en variabel som direkt försöker mäta graden av kontroll över sitt arbete som respondenten upplever. En skala är konstruerad från följande fråga: ”I vilken utsträckning kan du påverka...” där de olika områdena är: ”Uppläggning av din arbetsdag?”, ”Hur du ska utföra dina arbetsuppgifter?”, ”Var du utför dina arbetsuppgifter”, ”När du ska arbeta?”, ”veckoarbetstidens längd” samt ”Beslut som rör mer övergripande förhållanden där du arbetar”. Svartalternativen är ”I mycket stor utsträckning”, ”I stor utsträckning”, ”I viss utsträckning”, ”I liten utsträckning”, ”Inte alls”. Samtliga områden visar på en underliggande dimension med ett högt alfavärde ($\alpha=0,86$). Skalan är konstruerad så att 0 avser liten kontroll och 1 stor kontroll över sitt arbete.

Hälsa avser hälsotillstånd vilket har visat sig ha ett tydligt samband med klassposition (Berglund, 2006: 152; Kunst m.fl., 2006; Rose & Harrison, 2007: 484). Variabeln är operationaliserad i form av ett index baserat på följande fråga: ”Här följer några frågor som handlar om din hälsa och ditt välbefinnande i allmänhet. Hur ofta har du...” med följande områden: ”Sömnsvårigheter?”, ”Ont i axlar, nacke eller rygg?”, ”Ont i armar eller ben?”, ”Magproblem?”, ”Huvudvärk?” samt ”Oroskänslor”. Svartalternativen är ”Alltid”, ”Ofta”, ”Ibland”, ”Sällan” och ”Aldrig”. Frågorna visar även här på en och samma underliggande dimension och skalan uppvisar på god intern konsistens ($\alpha=0,77$). Skalan är konstruerad så att 0 avser stor risk och 1 liten risk för ohälsa.

Lön avser grundlön per månad före skatt. Den är indelad i tre kategorier där mindre än 5000 – 19 999 kr är låg lön, 20 000 – 29 999 kr medel, och 30 000 kr och uppåt är hög lön. Detta är i enlighet 2006 års lönenivåer (SCB, 2008: 319).

Nedan följer en summerande tabell med deskriptiv statistik över de oberoende variablerna:

¹⁸ Jag motiverar användandet av dessa skalor på samma grunder som de diskuterade i relation till *arbetstrygghet* och betonar därmed samma försiktighet i tolkningen.

Tabell 2. Deskriptiv statistik av oberoende variabler.

Kategorivariabler	Frekvensfördelning (%)	n	
Klassposition			
Tjänstemannaklass	41.0	758	
Mellanliggande klasser	21.5	397	
Arbetarklass	37.5	695	
Åldersgrupper			
Ålder 18-29	13.6	251	
Ålder 30-39	23.6	436	
Ålder 40-49	25.9	480	
Ålder 50-64	36.9	684	
Kön			
Kvinna	55.1	1020	
Man	44.9	831	
Sektor			
Privat sektor	58.9	1091	
Offentlig sektor	40.7	753	
Anställningsform			
Tillsvidareanställning	89.2	1652	
Tillfällig anställning	10.8	199	
Arbets tid			
Heltidsarbete	76.7	1420	
Deltidsarbete	23.2	429	
Arbetsplatsstorlek			
1-9	17.3	305	
10-19	14.3	253	
20-49	22.5	398	
50-99	15.2	268	
100-499	17.4	307	
500 eller fler	13.3	234	
Fackligt medlemskap			
Ej facklig medlem	18.8	348	
Annan facklig organisation	1.9	36	
Saco	13.1	242	
TCO	30.3	560	
LO	35.9	665	
Fackligt aktiv			
Ja	24.6	452	
Nej	75.4	1388	
Lön			
Låg	39.5	722	
Mellan	45.5	842	
Hög	15.0	277	
<hr/>			
Skalor	medelvärde	standaravvikelse	N
Anställningstrygghet	.680	.244	1704
Ålder (diskriminering)	.653	.325	1629
Kön (diskriminering)	.885	.181	1497
Etnicitet (diskriminering)	.968	.104	1577
Arbetskontroll	.471	.223	1739
Hälsa	.633	.168	1829

Kvarstår gör nu enbart de beroende variablerna. Då den första hypotesen berör förekomsten av de underliggande dimensionerna kommer analysen att inledas med operationaliseringen av dessa variabler.

5. Analys

Här följer uppsatsens analys. Avsnittet är uppdelat efter de två analysmetoder som tillämpas, dimensionsanalys och regressionsanalys. I avsnittet görs den mest detaljerade analysen av materialet. Hänvisningar till teori och kommer även att göras. Det övergripande resultatet,

slutsatserna, tillsammans med det direkta besvarandet av uppsatsens frågeställning kommer att göras i uppsatsens tredje del där även en bredare diskussion kommer att föras.

5.1 Dimensionsanalys

Analysens första del rör hypotes 1. Stämmer det att attityder till facket utfaller i tre dimensioner som motsvarar respektive område inom det fackliga spänningsfältet? För att avgöra detta krävs en dimensionsanalys av materialet. I enkäten finns den för uppgiften centrala frågan: ”Hur viktigt tycker du att det är att facket arbetar med följande frågor på din arbetsplats?”. De områden som nämns i frågan går att finna i tabell 3, där de löper från ”Arbetsmiljö” till ”Information om fackliga rättigheter”.

Det första som bör noteras är att denna fråga avser fackets arbete på arbetsplatsen. Det finns just här begränsat med information som kan ge en bild av inställning till fackets roll som en aktör i samhället i stort, vilket är en stor del av den teoretiska förutsättningen för fackets politiska dimension. Däremot visar de ovan nämnda områden att frågan innefattar frågor som är starkt kopplade till fackets ekonomiska dimension och den sociala rörelsedimensionen. För att se om det även går att finna den tredje dimensionen som är uppställd i hypotesen, facket som en politisk aktör, har jag valt att undersöka följande fråga: ”Hur viktigt tycker du det är att de fackliga organisationerna engagerar sig i följande övergripande samhällsfrågor?”. De områden som finns med i denna fråga går att finna längst ner i tabell 3, där de löper från ”Fördelning av inkomster i samhället” till ”Skatter”. Frågan är intressant då flera av områdena som beskrivs är närmast identiska med vissa områden som nämns i första frågan. Om det därmed visar sig finnas en skillnad i form av att områdena i fråga två laddar mot en egen komponent är detta en mycket stark indikation på att det rör sig om en dimension som handlar om fackets arbete i *övergripande samhällsfrågor*. Svartalternativen i båda frågorna utgörs av en femgradig skala med alternativen: ”Mycket viktigt”, ”Ganska viktigt”, ”Varken viktigt eller oviktigt”, ”Inte särskilt viktigt”, ”Inte alls viktigt”.

Tabell 3. Dimensionsanalys av attityder till facket

	Komponent 1	Komponent 2	Komponent 3
Arbetsmiljö	.772	.326	.156
Medbestämmande	.786	.341	.255
Löner	.791	.259	.237
Anställningsskydd	.764	.337	.277
Arbetstidens längd	.800	.254	.266
Arbetstidens förläggning	.782	.240	.254
Kompetensutveckling	.705	.314	.245
Försvar av jobben	.704	.360	.319
Jämställdhet mellan könen	.415	.759	.258
Etnisk diskriminering	.379	.822	.229
Diskriminering på grund av funktionshinder	.413	.824	.222
Diskriminering på grund av sexuell läggning	.357	.841	.212
Diskriminering av gamla	.400	.821	.236
Diskriminering av unga	.396	.814	.241
Information om fackliga rättigheter	.638	.450	.341
Fördelningen av inkomster i samhället	.261	.135	.762
Jämställdhet mellan könen	.072	.494	.679
Likabehandling och diskriminering	.097	.481	.701
Arbetslagsstiftning	.384	.222	.706
Företagandets villkor	.208	.159	.784
Arbetsmarknadspolitik	.275	.168	.820
Socialförsäkringar	.266	.176	.816
Skatter	.260	.092	.756
Förklarad varians (%)	58,8	10,7	7,0

N = 1347

Tabell 3 visar på att frågorna tydligt laddar mot tre underliggande dimensioner som överensstämmer med fackets roll som aktör inom den ekonomiska dimensionen, sociala rörelsedimensionen och den politiska dimensionen.

Rörande tabellen kan man inledningsvis konstatera att nästan samtliga områden ses som relevanta. Ett riktvärde på 0,3 anses vara tillräckligt för att ett värde skall anses ladda mot en komponent. Som synes är det åtskilliga värden som når över detta inom alla tre komponenterna. Det går därmed med en viss befogenhet säga att det förefaller finnas ett visst grundläggande stöd för många fackliga områden bland anställda. Samtidigt utkristalliserar sig tre dimensioner där vissa områden hör ihop starkt med värden på 0,7- 0,8. Även om många ser ett brett behov av den fackliga verksamheten finns det inom varje kategori ett visst område som de anställda anser vara i synnerhet relevant. Detta kan även förstås i form av andelen förklarad varians. Som synes finns det en starkare dimensionalitet inom komponent 1, som motsvarar den första dimensionen. Det kan även förstås som att dimension 1 anses vara viktigare bland de anställda. Därefter följer komponent två och tre, vilka motsvarar dimension 2 och 3 med en betydligt mindre och sinsemellan relativt jämlik förklarad varians.

Inom komponent 1 finns områdena löner, arbetsmiljö, anställningsskydd, och försvar av jobben. Dessa områden stämmer tämligen väl överens med fyra av de frågor som upplevdes som viktigast i LO:s undersökning och utgör grunden för vad som anses vara fackets traditionella arbetsområde. Rörande komponent 2 är det en tydlig grupp som laddar till denna dimension, nämligen frågorna om olika former av diskriminering samt frågan om jämställdhet. Detta är områden som facket traditionellt inte arbetat med och präglas starkt av flera av de frågor som karakteriserat nya sociala rörelser: jämställdhetsfrågor, etnicitet, sexualitet och funktionalitet. Komponent 3 överensstämmer i sin helhet med de områden som berör samhällsövergripande frågor

Jag anser det därmed befogat att konstruera summerade skalor utifrån dimensionsanalysens resultat på ett sätt som fångar fackets verksamhetsområde som en aktör inom fackets traditionella frågor (Dimension 1), som en aktör inom frågor som berör jämställdhets- och diskrimineringsarbete (Dimension 2) samt som en aktör inom samhällsövergripande frågor (Dimension 3). Dimension 1 konstrueras utifrån följande områden som alla laddar starkt mot komponent 1: "Arbetsmiljö", "Medbestämmande", "Löner", "Anställningsskydd", "Arbetstidens längd", "Arbetstidens förläggning", "Utbildning och kompetensutveckling", "Försvar av jobben" och "Information om fackliga rättigheter". Operationaliseringen av dimension 1 visar sig bli en skala med mycket stark intern konsistens ($\alpha = 0,95$). Dimensionen 2 operationaliseras i form av en skala som innehåller de frågor som har en markant laddning mot komponent 2: "Jämställdhet mellan könen", "Etnisk diskriminering", "Diskriminering på grund av funktionshinder", "Diskriminering på grund av sexuell läggning", "Diskriminering av gamla" och "Diskriminering av unga". Även denna skala visar sig ha en mycket stark intern konsistens ($\alpha = 0,97$). Dimension 3 operationaliseras som en skala innehållande samtliga frågor som laddar mot komponent 3: "Fördelning av inkomster i samhället", "Jämställdhet mellan könen", "Likabehandling och diskriminering", "Arbetstidslagstiftning", "Företagandets villkor", "Arbetsmarknadspolitik", "Socialförsäkringar" och "Skatter". Skalan visar sig även i detta fall ha en stark intern konsistens ($\alpha = 0,93$).

Samtliga skalor har även här normerats, så att den ursprungliga skallängden nu går mellan 0-1. Dessa tre skalor utgör därmed de beroende variablerna i min analys. En översikt av frekvensfördelningen inom de beroende variablerna (se Appendix 1) visar på en genomgående positiv snedfördelning. Anställda förefaller med andra ord vara tämligen positivt inställda till fackets arbete inom de olika områdena.

Genom de starka dimensioner som visat sig i dimensionsanalysen och de starka interna korrelationer som visar sig i de summerade skalorna anser jag att hypotes 1 har

bekräftats. Det teoretiska antagandet om attityder till facket ska falla ut i mönster som korresponderar med fackets tre övergripande områden har verifierats av empirin. Med detta konstaterat övergår nu analysen till regressionsdelen.

5.2 Regressionsanalysen

Tabell 4 Dimension 1. OLS-regression. Normerade b-koefficienter.

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Klass (Arbetarklass ref.)				
Tjänstemannaklass	- 0.10***	- 0.12***	- 0.05*	- 0.08**
Mellanliggande klasser	- 0.03	- 0.05*	- 0.01	- 0.01
Ålder (50-64 ref.)				
18-29				- 0.06*
30-39				- 0.06**
40-49				- 0.03
Kön (Kvinna ref.)				
Man				- 0.07***
Sektor (Privat ref.)				
Offentlig				0.05**
Anställningsform (Tillsvidare ref.)				
Tillfälligt				0.02
Arbets tid (Heltid ref.)				
Deltid				0.01
Arbetsplatsstorlek (500 eller fler ref.)				
1-9				- 0.13***
10-19				- 0.08**
20-49				- 0.06*
50-99				- 0.05+
100-499				- 0.03
Fackligt medlemskap (LO ref.)				
Ej facklig medlem		- 0.14***	- 0.12***	- 0.12***
Annan facklig organisation		- 0.12*	- 0.09+	- 0.07
Saco		- 0.01	0.03	0.01
TCO		0.04+	0.03+	0.01
Fackligt aktiv (Nej ref.)				
Ja		0.11***	0.10***	0.09***
Anställningstrygghet (skala)			0.01	- 0.03
Ålder (diskriminering) (skala)			- 0.04+	0.01
Kön (diskriminering) (skala)			0	0.04
Etnicitet (diskriminering) (skala)			0.04	0
Arbetskontroll (skala)			- 0.12**	- 0.09**
Hälsa (skala)			- 0.14**	- 0.11*
Lön (Låg ref.)				
Medel			- 0.05**	- 0.02
Hög			- 0.14***	- 0.09***
Intercept	0.80***	0.80***	0.94***	1.00***
R ² _{adj}	0.04	0.16	0.21	0.26
n	1121	1121	1121	1121

Signifikansnivåer: +: p < 0.10 *: p < 0,05 **: p < 0,01 ***: p < 0,001

Tabellkommentar: Källa: Inläsning 2006. Samtliga variabler har normerats till 0-1

Analysen tar sitt avstamp i dimension 1 som redogörs för i tabell 4, där avsikten är att finna en mer nyanserad bild av de anställdas inställning till facket i frågor som traditionellt drivits av facket. I modell 1 presenteras fokalsambandet. Här framgår att det finns en tydlig skillnad mellan tjänstemannaklassen och arbetarklassen, mellan dessa två råder tio procentenheters skillnad. Då skalan är normerad till 0-1 kan skillnaderna avläsas som procent, varmed 0.10 är lika med tio procent. Detta är därmed den skillnad i inställning som kan avläsas och då det rör sig om en dummykodning ska det läsas som den skillnaden i relation till referenskategori, i detta fall arbetarklass. - 0.10 innebär därmed att anställda i tjänstemannaklassen är mer negativa till facket inom traditionella frågor än anställda i arbetarklassen och att skillnaden däremellan är 10 procentenheter, en märkbar skillnad.

Det uppstår ingen signifikant skillnad mellan arbetarklass och mellanliggande klasser. En anledning till detta kan vara att ESeC-schemat, likt Goldthorpes schema som det är baserat på, har vissa svårigheter att fånga de mellanliggande klasserna. Detta är beklagligt men inget större problem. Den mest intressanta relationen är den mellan tjänstemannaklass och arbetarklass, som utgör de tydligaste exemplen på en tjänstemannarelation respektive ett arbetskontrakt. Sambandet i modell 1 visar på att det finns en tydlig klasskillnad. Andelen av förklarad varians kan förefalla låg, R^2_{adj} är på 0.04, vilket innebär att modell 1 förklarar fyra procent av variansen i materialet.¹⁹ Det är inte särskilt högt, men är ett förväntat värde då det rör sig om endast en fråga. Andelen förklarad varians förväntas stiga när förmedlande variabler förs in.

Ett område som därmed är av besläktat intresse är individens koppling till facket, som beskrivs mer i detalj i modell 2. Som tidigare nämnts är den svenska fackliga strukturen starkt klassegregerad. Därmed förväntas Saco vara den centralorganisation där störst andel anställda är medlemmar vars position kännetecknas av ett tjänstekontrakt, och LO den centralorganisation där störst andel medlemmar har en position på arbetsmarknaden som formas av ett arbetskontrakt. I tabellen syns först och främst att de som inte är fackliga medlemmar har mycket mer negativ inställning till facket inom detta område, vilket inte kommer som någon överraskning. Bengtsson har visat på att det främsta skälet till att man står utanför facket är ekonomiskt grundat (Bengtsson, 2008: 127. 133), varmed en stor skillnad var väntad inom detta område där många ekonomiska frågor berörs, även om icke-medlemmar förväntas vara mindre positiva till hur facket bör arbeta över lag. Även fackliga organisationer som står utanför de tre centralorganisationer är märkbart mer negativa. Bland dessa organisationer finns bland annat Piloterna och Ledarna, varmed inställningen förväntas vara lägre. Fackligt aktiva medlemmar är å sin sida mer positiva. Fackligt aktiva kan förstås som att de i den mån de arbetar för facket, känner starkare samhörighet med organisationen och därmed är mer positiva. Detta kan även förstås som ett uttryck för politisk artikulering, att de fackligt aktiva kännetecknas av att de i större utsträckning exponeras för fackets artikulering av sin verksamhet. Med 11 procentenheters skillnad är de märkbart mer positiva inom området än vanliga anställda.

Rörande centralorganisationerna kan resultatet först förefalla förvirrande. Saco uppvisar inget signifikant samband och medlemmar inom TCO visar sig vara något mer positiva än medlemmar inom LO till fackets arbete i traditionella frågor. Hur ska detta tolkas? Först och främst bör man notera att modell 2 även innehåller variabeln *klass*, vilket innebär att det som syns är effekten av fackligt medlemskap samtidigt som effekten av klass kontrolleras för, eller konstanthålles. De svenska centralorganisationerna är som sagt starkt klassegregerade och om det empiriska resultatet skall vara i enlighet med teorin bör därmed sambandet till en stor del tas upp av klassvariabeln, vilket även sker om ej inte fullständigt. Om man provar för sambandet med *fackligt medlemskap* utan att ha med klass i modell 2 (vilket inte visas i tabellen), följer centralorganisationerna förväntningarna med medlemmar i Saco märkbart mer negativa än medlemmar i LO, samt med TCO något mer negativ än LO. På detta sätt överensstämmer de tämligen väl med klasstrukturen. Att de kraftigt reduceras med kontroll för klass visar på ett internt samband, att den förklarande variabeln är klass samt att det till stor del är medlemmarnas olika klasspositioner som påverkar inställningen till facket. Resultaten bekräftar därmed även bilden av en tydlig facklig sektionalism, där det uppenbarligen råder delade meningar om fackets uppgift inom det traditionella området mellan i synnerhet Saco å ena sidan och LO samt TCO å den andra. Att medlemmar i TCO

¹⁹ Samtidigt som man inte ska stirra sig blind på R^2 -värdet för att se om man har hittat några intressanta samband eller ej är det värt att nämna att detta värde, när applicerat på olika former av samhällsfrågor, sällan blir särskilt högt. Vanligtvis anses värden som är över 0.10 visa på en effekt och att få resultat med R^2 -värden över 0,50 är mycket ovanligt! För vidare diskussion om frågan, se Sirkin, 2006: 444-446, 506-508; Kennedy, 2008: 79-80, 84, 89.

förefaller vara mer positiva än medlemmar i LO ska tolkas med en viss försiktighet, då signifikansnivån är låg, men visar förmodligen också på att klasskillnaderna mellan TCO och LO inte är så stora.

Samtidigt kvarstår ett resultat som bör kommenteras. Det är att effekten av klass om något ser ut att förstärkas i modell 2, då skillnaderna i variabeln *klass* är större i jämförelse med modell 1. Den teoretiska förståelsen av de förmedlande variabelerna är att de just skall förmedla fokalsambandet, med det förväntade resultatet att skillnaderna i fokalsambandet minskar. Varför ökar det då? Vad som sker i modell 2 är att kontroll av variabelerna fackligt medlemskap och aktivitet ökar effekten av klass. Detta sker sannolikt för att de är två aspekter som kan tänkas reducera klasskillnader, och som nu kontrolleras för.²⁰ Medlemskap i facket kan ses som en bredare kategori än klass, en rimlig tolkning av att det kvarstår vissa skillnader mellan centralorganisationerna även när *klass* är med i modellen. Det är troligt att det finns individer i en arbetarklassposition som är medlem i TCO, likaså som det förmodligen finns LO-medlemmar som tillhör de mellanliggande klasserna. Fackligt medlemskap blir därmed ett mer otydligt uttryck för klass, som därmed reducerar klasskillnaderna. Rörande den andra variabeln är det mycket möjligt att de fackligt aktiva utgörs av en selekterad grupp av fackförespråkare. Bland fackligt aktiva bör det finnas relativt sett mindre klasskillnader, då alla är fackligt aktiva. Båda variabelerna reducerar i dessa tolkningar effekten av klass på var sitt sätt, med följden att effekten av klass ökar när de konstanthålles.

I den tredje modellen prövas de olika risker och resurser som operationaliserats, med kontroll för både *klass* och *fackligt medlemskap*. Här förefaller det finnas vissa variabler med ett stort förklaringsvärde. De anställda med omfattande kontroll över sitt arbete och de med hög lön är märkbart mer negativa i sina attityder till fackets arbete. Kontroll överlappar till en stor del med ESeC-schemats förståelse av klassposition, tjänstemannarelationen karaktäriseras av att den anställde själv har stor kontroll över sitt arbete, medan de i arbetskontrakt inte har det. De förstnämnda befinner sig i en mycket mer privilegierad position och genom att undvika de risker som ett arbetskontrakt innebär är det sannolikt att de upplever ett mindre behov av facket. Lön kan förstås på samma sätt. En hög lön, en lojalitetsränta, är en del av tjänstemannarelation medan anställda i arbetarklassen får nöja sig med en lägre ersättning. En resurs i form av hög lön ger större möjligheter till individuella lösningar varvid behovet av kollektiva lösningar, som facket kan erbjuda, blir mindre. Då facket ofta förhåller sig mer restriktivt till omfattande lönespridning än vad arbetsgivaren gör är detta också en orsak till att anställda med hög lön är mindre entusiastiska inför fackets arbete inom det traditionella området som även innefattar frågan om fackets arbete rörande löner. Även hälsa visar på en tydlig skillnad, där de som har mycket hälsoproblem tenderar att se ett större behov av facket. Till en viss del kan det förstås som ett uttryck för klass, då arbetarklassyrken i större utsträckning är slitsamma, fysiskt krävande och monotona. Samtidigt är det inte ovanligt med ohälsa inom tjänstemannayrken, då den egna kontrollen och friheten samtidigt ofta kombineras med en stor arbetsbörda, vilket gör stress vanligt förekommande. Sannolikt finns det ett stöd hos de grupper av anställda med påtaglig ohälsa att se ett fackligt inflytande över i synnerhet arbetsmiljön och arbetstidens förläggning, områden som kan göra arbetet mindre slitsamt. Anställningstrygghet visar inte på någon signifikant skillnad. Det är möjligt att sambandet tas upp av någon av de andra, ovan nämnda, riskerna. Det är också möjligt att skalans relativt låga interna konsistens spelar in. Åldersdiskriminering visar sig ha ett svagt förklaringsvärde, där de som anser sig utsatta för diskriminering är mer positiva till facket. Samtidigt försvinner detta samband vid kontroll för ålder i modell 4. Ingen av de andra diskrimineringsvariablerna visar på en signifikant

²⁰ Jag har även prövat *medlemskap* och *aktiv* var för sig där det visar sig att de båda har en så gott som lika stor effekt, där kontroll för respektive variabel ökar effekten av klass.

skillnad. Sammanfattningsvis förefaller risker och resurser att uppföra sig i enlighet med hypotes 3a då det i synnerhet är variablerna med en stark koppling till klass som visar sig ha ett förklaringsvärde. Vad som även talar för denna tolkning är att skillnaderna inom variabeln *klass* drastiskt sjunker. Då samtliga tidigare variabler i modell 1 och 2 kontrolleras för kan man med säkerhet säga att en ansenlig del av fokalsambandet går genom exponeringsvariablerna, i synnerhet de som teoretiskt går att förstå som ett uttryck för klassposition. När dessa variabler, såsom lön, arbetskontroll och hälsa, förväntas förstärka klasseffekten men nu står under kontroll, blir följden att klasskillnaderna minskar.

I den fjärde modellen förs samtliga tidigare variabler in. Här finns även mer detaljerade uppgifter om position på arbetsmarknaden samt ålder och kön. *Klass* visar sig fortfarande kvarstå med en signifikant skillnad. Relevant att betona är att skillnaderna inte är mindre i jämförelse med modell 3. Det innebär att kontrollvariablerna inte förmedlar fokalsambandet, vilket skulle ha underminerat tanken om klassbegreppets förklaringsvärde. Att så inte sker innebär därmed att det inte finns någon överhängande risk för skensamband.

Rörande *ålder* kan man konstatera att äldre är mer positiva till facket. Ett sätt att förstå det på är att äldre i genomsnitt haft en längre etablering på arbetsmarknaden och därmed även ser en större roll för facket. Även kvinnor är mer positiva till facket, vilket är i linje med den tidigare forskning som gjorts på området. *Kön* är bidragande orsak till klasseffekten stärks, då kön är en aspekt som skär över alla klassgränser. Den kan därmed förväntas reducera klasskillnaderna, som därmed ökar i tabellen när effekten av *kön* konstanthålles. Anställda inom offentlig sektor är mer positiva till fackets arbete inom området än vad anställda inom privata sektorn är. Samtidigt är *sektor* ytterligare en variabel som genom kontroll får klasseffekten att öka. Arbetare är exempelvis väl representerade inom både offentlig och privat sektor, vilket kan tänkas reducera klasskillnaderna. Under kontroll förstärks klasseffekten.²¹ Arbetsplatsstorlek följer ett väldigt tydligt mönster, där attityderna till facket blir allt mer negativa ju mindre arbetsplatsen är. Flera orsaker till detta kan ges. Det är nästan ofrånkomligt att en anställd på ett litet företag har en närmare kontakt med sin chef och känner en större lojalitet mot företaget. Som nämnts i teorin har den anställda alltid en relation till arbetsgivaren, som har potentialen att påverka attityder. Större företag tenderar att ha egna fackklubbar och lokalavdelningar på arbetsplatsen, varmed de anställda får en mer direkt kontakt med fackliga representanter och genom denna kontakt en större förståelse för fackets arbete. Detta kan även förstås som omständigheter som underlättar artikulering av fackets relevans. Samtidigt är detta ett område med många ekonomiska frågor och traditionella fackliga verksamhetsområden. Som nämnts tidigare bör det vara relativt lätt att artikulera samtidigt som frågorna i större utsträckning bör ligga i linje med de anställdas egna intressen. En ytterligare aspekt är att anställda över lag är mer positivt inställda till det lokala facket, vilket kan visa sig i en välvillig inställning till arbetsplatsklubbar på stora arbetsplatser.

Rörande fackligt medlemskap kan det som tidigare nämnts konstateras att sambanden försvunnit, då de är ett uttryck för den tydliga klassuppdelningen mellan centralorganisationerna. Av de risker och resurser som är med har samtliga nu sjunkit. Det kvarstår inget samband med åldersdiskriminering när kontroll görs för de olika åldersgrupperna. Arbetskontroll och lön visar fortfarande på en tydlig skillnad men har sjunkit nu när klass kontrolleras för. Hälsa har förändrats minst, vilket verkar tyda på att det till en viss del är oberoende av klass, men ändå påverkar inställning till facket. I denna modell erhålles ett tämligen starkt R_2 -värde på 0,26. En relativt stor del av variationen i attityderna till facket förklaras därmed av de variabler som är med i modell 4. Sammanfattningsvis finns det många indikatorer på att klass har ett stort förklaringsvärde,

²¹ Vid analys av den separata effekten av sektor, och även kön, (som inte redovisas i tabellen) visar sig båda signifikant förstärka klasseffekten.

dels i sig, men i synnerhet genom de förmedlande variablerna. Det återstår dock att se i jämförelse med de andra dimensionerna om hypotes 2 stämmer.

Tabell 5 Dimension 2. OLS-regression. Normerade b-koefficienter.

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Klass (Arbetarklass ref.)				
Tjänstemannaklass	- 0.06**	- 0.07**	- 0.02	- 0.04
Mellanliggande klasser	- 0.01	- 0.03	0	0.01
Ålder (50-64 ref.)				
18-29				- 0.11**
30-39				- 0.11***
40-49				- 0.07**
Kön (Kvinna ref.)				
Man				- 0.08***
Sektor (Privat ref.)				
Offentlig				0.03
Anställningsform (Tillsvidare ref.)				
Tillfälligt				0.04
Arbets tid (Heltid ref.)				
Deltid				0.02
Arbetsplatsstorlek (500 eller fler ref.)				
1-9				- 0.14***
10-19				- 0.08*
20-49				- 0.06*
50-99				- 0.07*
100-499				- 0.06*
Fackligt medlemskap (LO ref.)				
Ej facklig medlem		- 0.13***	- 0.11***	- 0.10***
Annan facklig organisation		- 0.04	- 0.01	0
Saco		- 0.01	0.03	0
TCO		- 0.02	0.02	- 0.02
Fackligt aktiv (Nej ref.)				
Ja		0.09***	0.08***	0.07***
Anställningstrygghet (skala)			0.02	- 0.02
Ålder (diskriminering) (skala)			- 0.12***	- 0.03
Kön (diskriminering) (skala)			- 0.01	0.03
Etnicitet (diskriminering) (skala)			- 0.02	- 0.06
Arbetskontroll (skala)			- 0.01	- 0.02
Hälsa (skala)			- 0.09+	- 0.06
Lön (Låg ref.)				
Medel			- 0.06**	- 0.02
Hög			- 0.14***	- 0.09**
Intercept	0.76***	0.77***	0.93***	1.02***
R ² _{adj}	0.01	0.07	0.10	0.15
n	1147	1147	1147	1147

Signifikansnivåer: +: p < 0.10 *: p < 0,05 **: p < 0,01 ***: p < 0,001

Tabellkommentar: Källa: Inläsning 2006. Samtliga variabler har normerats till 0-1

Dimension 2 avser som sagt inställning till fackligt arbete på arbetsplatsen inom områdena jämställdhetsarbete och olika former av diskrimineringsarbete, frågor som i stor utsträckning drivits av nya sociala rörelser. I modell 1 går det direkt att se hur klass har ett mindre förklaringsvärde än i jämförelse med dimension 1, även om en signifikant skillnad går att uppmäta. Detta är i linje med hypotes 2, då frågor om jämställdhet och diskriminering förväntas ha en mindre självklar relation till klasskonflikten då de är frågor som i större utsträckning skär över klassgränserna, vilket bör uttrycka sig genom en svagare klasseffekt. Det framgår även att endast en procent av variansen i materialet förklaras av klass, vilket inte är så mycket även om det bara är en fråga. Själva mönstret känns dock igen. Anställda i en tjänstemannarelation är mer negativa till fackets engagemang i jämställdhets- och diskrimineringsfrågor än de i anställda i ett arbetskontrakt.

I modell 2 uppstår ett mönster snarlikt det som kunde observeras i dimensionen som berör traditionella fackliga frågor. Återigen är icke fackliga medlemmar märkbart mer negativa än LO-medlemmar, ett förväntat resultat. I övrigt uppvisar *fackligt medlemskap* ingen signifikant effekt. Även här skall det ses som ett uttryck för klass. Överlappningen mellan

klass och de tre centralorganisationerna är här så pass stor att inget signifikant samband kvarstår, när *klass* står under kontroll. Det kan ses som ett uttryck för att de attityder gentemot facket som medlemmarna i de tre olika centralorganisationerna hyser inom detta område i stor utsträckning överensstämmer med deras klasstillhörighet. Detta bekräftas även av separat analys av variabeln *fackligt medlemskap* (redovisas ej i tabellen) där det framgår att den inte reducerar effekten av klass. Om man även prövar utan *klass* i modell 2 visar sig det förväntade resultatet där medlemmar i Saco är mer negativa än medlemmar i LO till fackets arbete inom området jämställdhets- och diskrimineringsarbete. Samtidigt är skillnaderna mindre än i dimension 1. Det tyder på att klass har ett mindre förklaringsvärde. Även om klass är relevant förefaller det som om de berörda frågorna i mindre utsträckning kopplas till klassposition av de anställda.

Fackligt aktiva visar dock på en tydlig skillnad, med de aktiva märkbart mer positiva, vilket är intressant. Även om frågan inte förefaller vara särskilt starkt kopplad till klass, är det ändå ett område som upplevs som viktigt bland de fackligt aktiva. Det verkar alltså finnas ett visst stöd för tanken om att de fackliga organisationerna själva vill driva frågor som vanligtvis varit förbehållna nya sociala rörelser, i alla fall på arbetsplatsen. Det är även denna variabel som under kontroll får klasseffekten att öka något. Likt i dimension 1 kan det därmed tolkas som att fackligt aktiva utgörs av en mer specifik grupp av fackliga förespråkare och inte är jämnt fördelade inom klasserna.

I modell 3 framkommer de skillnader i risker och resurser som påverkar inställning till facket. Åldersdiskriminering visar på en stark skillnad. De som i större utsträckning upplever sig vara utsatta för åldersdiskriminering är mer positiva till fackets arbete inom området, men sambandet försvinner vid kontroll för ålder i modell 4. Varken könsdiskriminering eller diskriminering på etnisk grund visar upp en signifikant skillnad. Detta är överraskande, då dessa variabler förväntades ha ett tydligt samband med detta fackliga område, i synnerhet de former av diskrimineringsarbete som överensstämmer med variablerna. Skalornas något lägre interna konsistens kan möjligen påverka, men är ingen övertygande förklaring till att inget samband över huvud taget går att se, samtidigt som åldersdiskriminering ger en tydlig effekt.²² Detta är besynnerligt, då det är sannolikt att diskriminering på basis av kön och i synnerhet etnicitet borde uppfattas som just diskriminering och inte rationaliseras av individerna själva som beroende av något annat. Av de andra variablerna i modellen, har arbetskontroll inte heller någon signifikant effekt. Hälsa visar på en skillnad, men med en låg grad av signifikans. Den ska därmed tolkas försiktigt. Lön visar på en stor skillnad, där höginkomsttagare är mycket mer negativa till fackets arbete inom området än låginkomsttagare. Med denna variabel, som har en tydlig koppling till klassposition, kan även attityder till facket inom området jämställdhetsarbete och diskrimineringsarbete ses som ett uttryck för klass. Själva klassvariabeln visar nu inte längre på en signifikant effekt och separat analys av variabeln *lön* (som inte visas i tabellen) klarlägger att det är just denna variabel som förmedlar fokalsambandet. Det förefaller därmed som att hypotes 3b inte stämmer särskilt väl då variablerna om kön och etnicitet inte visar på en effekt inom dimension 2, samtidigt som lön har ett tämligen starkt förklaringsvärde.

I modell 4 visar klassvariabeln fortfarande inte på något signifikant samband. Intressant är ålder som visar på en stor skillnad, där yngre är mer negativa till fackets arbete inom jämställdhets- och diskrimineringsarbete. Frågorna förväntas upplevas som mer positiva av yngre människor, under vars uppväxt frågorna har fått en större signifikans. Istället visar det sig att åldersgruppen 50-64 är den som är mest positiv, samtidigt som det finns en tydlig negativ skillnad på elva procentenheter inom båda åldersgrupperna 18-29 och

²² Jag har även provat hur dessa variabler uppför sig som kategorivariabler. Jag har dock inte funnit övertygande tecken på att skalorna misslyckas med att visa på några signifikanta samband.

30-39. Ett sätt att förstå det på är att yngre i större utsträckning ser till mer konkreta nyttomotiv, där jämställdhetsarbete och diskrimineringsarbete kanske inte upplevs tillhöra den gruppen. Det skulle även förklara de äldres mer positiva inställning, då äldre har visat sig ha en bredare och mer allmän syn på fackets funktion.

Även inom detta område är kvinnor mer positiva än män, vilket bör noteras då det inte gav utslag inom området könsdiskriminering, där kvinnor förväntas vara mer positiva till fackets arbete inom området, då de i större utsträckning är utsatta för denna form av diskriminering. Avseende arbetsplatsstorlek finns inte längre samma tydliga fallande samband, även om den generella trenden kvarstår att de anställda som arbetar på små arbetsplatser är mer negativt inställda i frågan. Av riskerna och resurserna kvarstår enbart sambandet hos de anställda med hög lön, där en tydlig skillnad råder i jämförelse med de med låg lön. Det förfaller alltså även i denna modell vara *lön* som i huvudsak förmedlar klassambandet.

Tabell 6 Dimension 3. OLS-regression. Normerade b-koefficienter.

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Klass (Arbetarklass ref.)				
Tjänstemannaklass	- 0.09***	- 0.10***	- 0.05*	- 0.05*
Mellanliggande klasser	- 0.04*	- 0.06**	- 0.03	- 0.03
Ålder (50-64 ref.)				
18-29				- 0.04
30-39				- 0.08***
40-49				- 0.06**
Kön (Kvinna ref.)				
Man				- 0.06***
Sektor (Privat ref.)				
Offentlig				0.02
Anställningsform (Tillsvidare ref.)				
Tillfälligt				0.08**
Arbets tid (Heltid ref.)				
Deltid				0.01
Arbetsplatsstorlek (500 eller fler ref.)				
1-9				- 0.01
10-19				- 0.02
20-49				0.01
50-99				- 0.02
100-499				- 0.04+
Fackligt medlemskap (LO ref.)				
Ej facklig medlem		- 0.12***	- 0.10***	- 0.10***
Annan facklig organisation		- 0.08	- 0.04	- 0.05
Saco		- 0.02	0.02	0
TCO		0.3	0.04+	0.01
Fackligt aktiv (Nej ref.)				
Ja		0.05**	0.04**	0.04**
Anställningstrygghet (skala)			0.02	0.02
Ålder (diskriminering) (skala)			- 0.01	0.04
Kön (diskriminering) (skala)			- 0.01	0.02
Etnicitet (diskriminering) (skala)			0.07	0.02
Arbetskontroll (skala)			- 0.04	- 0.04
Hälsa (skala)			- 0.08+	- 0.06
Lön (Låg ref.)				
Medel			- 0.04*	0
Hög			- 0.16***	- 0.10***
Intercept	0.76***	0.76***	0.77***	0.82***
R ² _{adj}	0.03	0.11	0.15	0.19
n	1037	1037	1037	1037

Signifikansnivåer: +: $p < 0.10$ *: $p < 0.05$ **: $p < 0.01$ ***: $p < 0,001$

Tabellkommentar: Källa: Inläsning 2006. Samtliga variabler har normerats till 0-1

15 procent av variansen i attityderna förklaras av den fjärde modellen, visserligen ett samband, men inte särskilt stor. Inom dimension 2 har det visat sig att klass har ett svagare förklaringsvärde än inom dimension 1. Än så länge ligger det i linje med hypotes 2, men den kan först anses vara uppfylld när dimension 3 kontrollerats. Det förefaller dock som om

hypotes 3b inte stämmer, då tydliga samband inom flera av de relevanta riskvariablerna lyser med sin frånvaro.

I dimension 3 avses inställning till facket i övergripande samhällsfrågor. Det handlar även om politiska frågor då det på en samhällsomfattande nivå i stor utsträckning även behandlar klasspolitiska frågor som går att förstå utifrån en traditionell höger-vänsterdimension. Samtidigt finns frågor om likabehandling och jämställdhet med. Det som särskiljer denna dimension är i synnerhet att det handlar om fackets samhällsövergripande arbete, inte dess arbete på den egna arbetsplatsen.

I modell 1 redovisas fokalsambandet. Här uppvisas ett tydligt och signifikant förklaringsvärde för klass, där anställda i tjänstemannaklassen är mer negativa till fackets samhällsövergripande arbete än vad anställda i arbetarklassen är. Förklaringsvärdet och den förklarade variansen är i denna modell något mindre i jämförelse med dimension 1, men starkare än i dimension 2. Preliminärt verkar därmed hypotes 2 att stämma, men diskussionen får vänta tills genomgången av de förmedlande variablerna är klar.

I modell 2 redovisas uppgifterna runt det fackliga medlemskapet. Återigen är det en tydlig skillnad mellan medlemmar i LO och de som inte är fackliga medlemmar. De som står utanför facken verkar därmed se en mindre funktion för facket både på arbetsplatsen och i samhället i stort. Rörande de fackliga centralorganisationerna återupprepas här resultatet med inga signifikanta effekter. Återigen skall det förstås som att klassvariabeln tar upp huvuddelen av sambandet på grund av att den klassegmenterade fackliga organiseringen till stor del följer klasstrukturen. Om man tar bort *klass* ur modell 2 (visas ej i modellen) framkommer en stor skillnad mellan LO och Saco, där medlemmar i den senare är mer negativa till fackets samhällsövergripande arbete. Dock visar det sig att medlemmar i TCO är något mer positiva än medlemmar i LO, om än med en liten effekt och låg signifikans. Detta verkar stärka den tanke som nämndes tidigare, att skillnaderna mellan LO och TCO inte är särskilt stora, då TCO är en mer "blandad" facklig organisation med hänsyn till medlemmarnas klasstillhörighet. Saco däremot är en utpräglad tjänstemannaorganisation, vilket förklarar de stora skillnader som uppkommer i jämförelse med LO, den organisation som mer än de andra har arbetare som medlemmar.

Fackligt aktiva är inom denna dimension i mindre utsträckning positiva till fackets samhällsövergripande arbete. De är fortfarande positiva, men skillnaden är nästan halverad i jämförelse med dimension 1 och 2. Detta kan tolkas på två sätt. Det ena är att de "vanliga" medlemmarna, gräsrotterna, i facket i större utsträckning ser facket agera som en politisk organisation i samhällsövergripande frågor. Den andra tolkningen är att de fackligt aktiva, som ett uttryck för organisationernas intressen, i större utsträckning vill fokusera sitt fackliga arbete till frågor på arbetsplatsen. Det kan även röra sig om en kombination av de båda. Frågan kan även uppfattas som ett uttryck för motsättningen inom facket att vara en mer politisk organisation eller hålla sig till sitt traditionella område, där det kan finnas en spricka mellan de vanliga medlemmarna och personer högre upp i den fackliga organisationen. Denna diskussion lämnas dock här för tillfället. Avslutningsvis kan det sägas att det här, likt i dimension 1, är en kombination av att de två variablerna *medlemskap* och *aktiv* hålls under kontroll som får effekten av klass att öka något. Utan kontroll reducerar alltså variablerna klasseffekten, sannolikt på samma grunder som i dimension 1, även om effekten är så pass liten att allt för mycket inte ska tolkas in.

I modell 3 visar det sig att det finns två variabler bland exponeringsvariablerna som visar på en signifikant skillnad. Det är dels *hälsa*, där signifikansnivån inte är särskilt hög men där en skillnad går att uppmäta. De anställda med få hälsoproblem är mer negativa till fackets arbete inom samhällsövergripande frågor. Den variabel som dock verkligen visar på en skillnad är återigen lön, där de högavlönade är märkbart mer negativa till fackets engagemang inom området. Värt att notera är att det därmed är de risker som har koppling

till klass som visar på ett samband.²³ Då mönstret var detsamma i modell 1 ser hypotes 3a ut att bekräftas. Risker och resurser har ett tydligt förklaringsvärde i båda fallen, och kan i båda fallen förstås som ett uttryck för den anställdes klassposition. Att anställningstrygghet inte visar på något samband beror förmodligen på att de andra klassrelaterade riskerna och resurserna tar upp sambandet. Här framgår också att effekten av klass halveras. Som redan antytts skall detta utifrån teorin förstås som att en stor del av fokalsambandet går genom de exponeringsvariabler som har en stark koppling till klass. Medlemmarnas klassposition för alltså med sig olika stora risker, som i sin tur påverkar inställning till facket.

Modell 4 visar på att fokalsambandet kvarstår. Effekten av klass är oförändrad i jämförelse med modell 3. Det innebär att kontrollvariablerna i den sista modellen inte kan anses förmedla någon märkbar del av fokalsambandet. Skensamband kan därmed uteslutas. Rörande ålder är det återigen de äldre som är mer positiva till fackets arbete med samhällsövergripande frågor, vilket än tydligare inom denna dimension kan förklaras med att äldre ser ett mer allmänt motiv med facket. Samhällsövergripande frågor ligger längre bort för yngre att koppla till konkreta nyttomotiv vilket kan förklara att de är mer negativa, samtidigt som gruppen 40-49 även de är mer negativa. Förklaringen behöver förmodligen kompletteras. Kvinnor är återigen mer positiva till män, vilket de varit inom samtliga tre dimensioner. Det förefaller därmed finnas belägg för att kvinnor i större utsträckning förhåller sig mer kollektivt till arbetet och facket då de överlag är mer positiva till att facket arbetar både med traditionella frågor, diskriminerings- och jämställdhetsarbete samt samhällsövergripande frågor.

I modell 4 visar sig även anställningsform ha ett samband där de anställda som är tillfälligt anställda är mer positiva till fackets arbete i samhällsövergripande frågor. Det har i tidigare forskning framhållits som en hypotes att en mer utsatt position på arbetsmarknaden som tillfällig anställning innebär skulle skapa en större insikt om behovet av kollektiv organisering och den trygghet som facket medför. Det förklarar dock inte varför detta visar sig inom området med fackets engagemang i samhällsövergripande frågor, när det vore mer logiskt att finna detta samband inom dimension 1 som dels berör mer konkreta frågor och som även handlar om fackets arbete på den egna arbetsplatsen. Denna aspekt i analysen får för tillfället lämnas oförklarad.

Arbetsplatsens storlek uppvisar inom detta område inget samband att tala om. Medan det var väldigt tydligt i dimension 1 och även visade på samma mönster i dimension 2 visar det nu på inget alls. Arbetsplatsstorlek ger i synnerhet uttryck för den anställdes nära relation till arbetsgivaren på små arbetsplatser och en närmare relation till facket genom arbetsplatsklubbar på de stora. Att det inte finns någon direkt skillnad kan visa på att samhällsövergripande frågor i liten utsträckning artikuleras inom detta område. Det är inte frågor som arbetsplatsklubbarna vanligtvis tar upp, eller något som lyfts upp i den nära relationen med arbetsgivaren på små arbetsplatser, vilket skulle kunna förklara varför inga signifikanta samband går att hitta.

När dimension 3 nu beskrivits även med förmedlande variabler framstår det som att hypotes 2 går att bekräfta. Klass har ett starkt förklaringsvärde, men sett till sambandets styrka och andelen förklarad varians, både i modell 1 och 4, är förklaringsvärdet något svagare här än i dimension 3. Dimension 2 har redan konstaterats ha ett relativt svagt förklaringsvärde genom klass. Den hypotetiskt uppställda ordningen stämmer därmed och hypotes 2 förefaller bekräftad. Även hypotes 3a verkar ha bekräftats genom de tydliga mönster i riskernas förklaringsvärde och dess koppling till klass som går att iakttaga i dimension 1 och 3.

²³ Vid test av modell 3 utan variabeln *klass* visar även arbetskontroll på en signifikant skillnad. Att denna försvinner är inte överraskande då grad av arbetskontroll är ett så pass tydligt uttryck för klassposition

Analysdelen avslutas här. Nästa steg är utförligare diskutera uppsatsens slutsatser, återkoppla till teorin, se hur väl frågeställningarna har besvarats, samt diskutera resultatens konsekvenser.

Del III Slutsatser och diskussioner

6. Slutsatser

Utifrån analysen, hur kan frågeställningarna besvaras? Uppsatsens första frågeställning lyder:

Hur ser anställda på fackets uppgift?

Genom analysen av datamaterialet förefaller det först och främst finnas en god tilltro till fackets potential. Det är viktigt att betona att frågorna som de beroende variabelerna är baserade på frågar efter hur de anställda *vill* att facket skall arbeta, inte hur de faktiskt arbetar. Dimensionsanalysen visar att det är många anställda som gärna vill se facket arbeta inom ett brett område, i många fall inom flera områden som sträcker sig från det traditionella verksamhetsområdet till jämställdhetsarbete och mer samhällsövergripande frågor. Detta kan ses som ett uttryck för den moraliska ekonomin i samhället, då det finns ett grundläggande stöd för breda och kollektiva lösningar. Samtidigt framkommer det att de flesta anställda ändå anser att fackets viktigaste uppgift ligger inom det traditionella verksamhetsområdet. Dimensionsanalysen visade på att fackets traditionella verksamhetsområde hade den överlägset starkaste dimensionaliteten.

För anställda är fackets uppgift i första hand på arbetsplatsen, där de förväntas agera i frågor om arbetsmiljö, löner och anställningstrygghet. Samtidigt visar samma resultat på att det finns grupper av anställda som snarare ser att fackets uppgift är att främja jämställdhet och motverka diskriminering på arbetsplatsen eller att bemöta både traditionella frågor och jämställdhets- och diskrimineringsarbete, men att detta skall ske på en samhällsövergripande nivå i första hand.

Det visar sig alltså vara svårt att besvara frågeställningen om man förhåller sig till anställda som en homogen grupp. Av denna anledning ställes även den andra frågeställningen i uppsatsen:

Hur ser attityderna till facket ut mer i detalj? Finns det skillnader mellan olika kategorier av anställda? Om så är fallet, vilka mönster finns och i vilken utsträckning kan de förklaras av de anställdas klasposition och andra faktorer?

Detta föranleder ett mer nyanserat svar. Teorigenomgången gav en uppfattning om anställdas attityder till facket skulle följa vissa mönster. För att göra en tydligare koppling mellan teori och analys formulerades ett antal hypoteser. Den första hypotesen var att anställdas attityder skulle vara formade i enlighet med tre dimensioner. Detta visade sig stämma mycket väl. Traditionella frågor, jämställdhets- och diskrimineringsfrågor samt samhällsövergripande frågor formade sig var för sig i en tydlig dimension. Preliminärt kan man därmed säga att anställdas attityder till facket är tredelad. I en andra hypotes formulerades antagandet om att faktorn klass skulle ha ett stort förklaringsvärde, i synnerhet inom den traditionella dimensionen, något mindre inom den samhällsövergripande och som minst inom dimensionen för jämställdhets- och diskrimineringsfrågor på arbetsplatsen. Även denna hypotes visade sig stämma. Inställning till facket är i två av tre dimensioner till stor del en klassfråga. Anställda i tjänstemannaposition och Saco-medlemmar är märkbart mindre intresserade av fackets arbete både på arbetsplatsen och i mer övergripande samhällsfrågor.

Det kan delvis förstås som att de är anställda i privilegierade positioner där individualistiska lösningar är möjliga, och att de inte känner att man behöver facket som en kollektiv organisering av sina intressen. Detta skiljer sig alltså från anställda i arbetarklassen och LO som ser störst behov av facket. Samhällets moraliska ekonomi är i detta avseende av allt att döma just klassamhällets moraliska ekonomi.

Skillnaden mellan de två dimensionerna kan även förstås som en fråga om politisk artikulering. Att samhällsövergripande frågor inte kan förklaras i lika stor utsträckning som beroende av klass kan förefalla besynnerligt. Att se till klassintresset och på vilka sätt arbetarklassen, till exempel, kan förbättra sina villkor som klass förefaller kräva att även facket agerar i samhällsövergripande frågor för att åstadkomma strukturella förändringar som gynnar alla arbetare. Detta är inte en orimlig tanke, men den förutsätter en viss nivå av klassmedvetenhet och en kollektiv förståelse av sig själv och sina medmänniskor. Klassmedvetenhet är dock ojämnt fördelad och måste ofta artikuleras av olika aktörer för att den enskilda individen skall tolka sin egen situation i klasstermer. Detta är ofta ett stort tankesteg, i synnerhet som samhällsövergripande frågor ligger långt från individens egen situation. Detta kan förklara varför klass i mindre utsträckning förklarar inställning inom detta område. I Wrights termer skulle man kunna säga att de klassapplicerbara effekterna är starkare inom den första dimensionen.

Även om klass spelar in i jämställdhetsdimensionen och har ett förklaringsvärde är jämställdhet och diskriminering i mindre utsträckning formade av klass. Sexuell diskriminering eller åldersdiskriminering är inget som bara sker inom arbetarklassen utan finns inom alla klasser. Därmed inte sagt att det inte uppstår mönster, men dessa är mer komplexa än att de bara låter sig reduceras till klass. På samma sätt visar sig flera kontrollvariabler på tydliga mönster som inte heller kan förklaras helt och hållet av klass. Äldre anställda och kvinnliga anställda är genomgående mer positiva till det fackliga arbetet inom samtliga områden. Detta kan delvis förklaras med att kvinnor över lag förefaller ha en mer utsatt position på arbetsmarknaden, samtidigt som de i större omfattning omhuldar kollektiva lösningar. Äldre har genomgående haft en längre etablering på arbetsmarknaden. Med detta verkar följa en uppfattning om fackets arbete som är bredare och mer allmän. Möjligheten finns även att äldre anställda har en egen erfarenhet av fackets verksamhet på 70-talet, då framsteg gjordes både inom det traditionella området och i mer samhällsövergripande frågor.

Utifrån den teoretiska förståelsen finns även en ambition att förklara inställning till facket utifrån de risker och resurser anställda måste förhålla sig till. Av denna anledning formuleras två hypoteser. Den första är att inom de områden som klass har ett stort förklaringsvärde kommer även detta att uttrycka sig genom de risker och resurser som har en beprövad koppling till klass. Sambandet visar sig stämma väl för de dimensioner där klass har en stark inverkan, nämligen inom det traditionella området och samhällsövergripande frågor, där kontroll över sitt arbete, hälsa och i synnerhet lön (samtliga starka uttryck för en individs klassposition) visar sig förmedla klasseffekten. Friska anställda, med en stor grad av kontroll över sitt eget arbete och i synnerhet de som är välavlönade är mer negativa till fackets arbete.

För området som inbegriper jämställdhetsfrågor och diskrimineringsfrågor ställdes en alternativ hypotes upp. Då denna dimension kännetecknas av frågor som skär av klassgränserna förväntades risker och resurser som är ett tydligt uttryck för klassposition ha ett begränsat förklaringsvärde. Istället antogs att andra risker och resurser med en tydligare koppling till området, i synnerhet den anställdes egen erfarenhet av olika former av diskriminering, bättre förklarar inställning till fackets arbete inom området. Detta visade sig inte stämma särskilt väl. Diskrimineringsvariablerna visade över lag inte på några samband, och det som hade störst förklaringsvärde var lönevariabeln. Den sista hypotesen, 3b, kan därmed inte anses stämma. Resultatet är överraskande och jag spekulerar i analysen om att

det möjligtvis kan bero på skalor med svag intern konsistens, men sannolikt finns en djupare förklaring. Att besvara den uppgiften kräver ytterligare forskning.

Jag anser härmed att ovanstående sammanfattning av resultatet besvarar den andra frågeställningen.

7. Avslutande diskussion

Jag vill i den avslutande diskussionen, där utrymme ges för lite vidare resonemang diskutera hur resultatet förhåller sig till de fackliga motsättningar som identifierades i teoridelen. Vad säger de anställdas inställning till facket om motsättningen mellan ekonomiska intressen och politiska? Det är tydligt att det ekonomiska arbetet inom facket betonas. Många av frågorna inom det traditionella området handlar om ekonomiska spörsmål. Samtidigt innehåller det traditionella området frågor om medbestämmande och arbetstiden förläggning, som ligger närmare det som beskrivs som kvalitativa frågor av Hyman, frågor som mer utmanar arbetsgivarens kontroll. Detta är frågor som även de upplevs som något facket bör ägna sig åt enligt de anställda. Det blir därmed svårt att se fackets roll som ensidigt ekonomistisk i det avseendet. Mot detta kan även ställas dimensionen om samhällsövergripande frågor som exempel på aspekter i den fackliga verksamheten som innehåller synnerligen politiska frågor om arbetstidslagstiftning, skatter och företagandets villkor, och som även gör det på en nivå som går bortom arbetsmarknadens gränser. Denna dimension kan inte anses ha samma tyngd som fackets traditionella verksamhetsområde, empirin talar mot det, men det finns uppenbarligen många anställda som vill se att facket agerar mer politiskt, och även gör det i en roll som är större än en arbetsmarknadspartner. Som tidigare nämnts är detta en dimension som i större utsträckning än den ekonomiska behöver politiskt artikuleras för att framstå som relevant. Om denna dimension därmed ska ta en större roll krävs det att olika aktörer, bland annat fackföreningarna själva, aktivt artikulerar dess relevans. Möjligheten finns för en konflikt om detta arbete skulle ske på bekostnad av det ekonomiska arbetet, något som möjligtvis kan undvikas i den mån som det går att artikulera det politiska arbetet som en nödvändig del i att mer effektivt uppnå de ekonomiska målen.

Vad säger de anställdas inställning till facket om motsättningen mellan klassolidaritet och sektionalism? Som tidigare visats på har klass ett stort förklaringsvärde. Samtidigt framgår att det råder en tydlig sektionalism bland svenska anställda, där en uppdelning råder mellan individer i en tjänstemannaposition och arbetare, men även till en stor del de mellanliggande klasserna. Det är en utmaning för facket att visa på sin relevans bland den relativt lilla grupp anställda som belönas av arbetsgivaren med i synnerhet hög lön, särskilt som fackets linje i ekonomiska frågor i stort varit att garantera en ekonomisk trygghet genom att begränsa lönespridningen. Denna grupp följer därmed sitt egenintresse. Klassolidaritet förutsätter å andra sidan klassmedvetenhet. Facket måste förbli idéburna organisationer för att kunna formulera sin relevans för de anställda. Frågan är hur den ideologiska omorientering eller politiska artikulering ser ut som skulle få de rådande centralorganisationerna, med sina respektive medlemmar, att överge sin uppfattning av fackets funktion för något mer överskridande. Just nu ser det mycket avlägset ut.

Den tredje motsättningen rör anställdas inställning till fackets roll som antingen social partner eller social rörelse. Det som framkommit om de anställdas uppfattningar och hur de är strukturerade visar att de vill se facket verka inom både fackets traditionella verksamhetsområde, vilket antyder rollen som en arbetsmarknadspartner, och att facket arbetar med frågor som tidigare förts fram av sociala rörelser. Jag tror inte att det i detta avseende finns en motsättning mellan de två rollerna. Jämställdhetsfrågor och diskrimineringsarbete är områden som kunde göra facken till allt mer relevanta organisationer. Med de resultat som framkommit genom analysen förefaller det dock uppstå problem om dessa frågor skulle komma på kollisionskurs med klassdimensionen inom

facket. En utmaning för facket är därmed att inkorporera dessa frågor, men artikulera dess koppling till klassposition. Även om den inte förefaller vara så stark finns den där och möjliggör för facken att erbjuda medlemmar och anställda en mer enhetlig uppfattning av sin verksamhet som ligger i linje med de anställdas förväntningar.

Avslutningsvis bör en möjlighet påpekas i relationen mellan klassmedvetande och inställning till facket. Att anställda uttrycker ett klassmedvetande betyder inte att de per automatik i större utsträckning ser ett större behov av det befintliga facket. Fackföreningar behöver inte per automatik företräda klassintressen, då möjligheten finns att de som organisation ser till sitt egenintresse eller goda relationer till andra arbetsmarknadsparter och eliter. Ett ökat klassmedvetande bland anställda kan alltså medföra ett minskat stöd för facken, om man inser att de inte verkar för klassens kollektiva intressen. Samtidigt är detta en fråga som kräver att man även ser till hur de anställda anser att *faktiskt* arbetar, en uppgift för kommande forskning.

Det finns mycket att säga om det som kommit fram i undersökningen. Vad som gör det intressant att arbeta med kvantitativt material är att det alltid bjuder på överraskningar och att nya frågor visar sig genom undersökningens gång. Jag väljer dock att stanna diskussionen här. Som avslutning vill jag bara göra följande iakttagelse. Svenska facken står idag inför stora utmaningar. Med fallande medlemstal och en bister arbetsmarknad framför sig måste fackföreningarna visa på sin relevans för medlemmarna. Facken må verka under hårda omständigheter men det bör ha framgått tydligt genom denna undersökning att de anställda ser en stor potential i vad facket är kapabelt att åstadkomma. Detta är en möjlighet för facken att bli de organisationer som de anställda hoppas, fackföreningar som kan göra en viktig skillnad för medlemmar, anställda och andra individer. Detta gäller i synnerhet de som är mest utsatta i vårt samhälle och är i störst behov av fackets stöd: de sjuka, de fattiga och de underordnade.

8. Litteratur- och referenslista

- Aneshensel, Carol S. (2002) *Theory-Based Data Analysis for the Social Sciences*. Thousand Oak: Pine Forge
- Andersson, Monica & Thörnqvist, Christer (2007) "Determining Wages in Europe's SMEs: How Relevant are the Trade Unions? *Transfer*. 13 (1), 55-73
- Beck, Ulrich (1998) *Risksambället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Bengtsson, Mattias (2008) *Individen stämplar in. Arbetet, facket och lönen i Sociologiske Belysning*. Göteborg: Sociologiska institutionen
- Bengtsson, Mattias & Berglund, Tomas (2009) "Negotiating Alone or Through the Union? Swedish Employees' Attitudes in 1997 and 2006" Working paper. 5 juni 2009. Göteborg: Sociologiska institutionen.
- Berglund, Tomas (2008a) "Summerade skalor". Working paper. 2 december 2008. Göteborg: Sociologiska institutionen.
- Berglund, Tomas (2008b) "Dimensionsanalys: Principal Component Analysis". Working paper. 2 december 2008. Göteborg: Sociologiska institutionen.
- Berglund, Tomas (2008c) "Multipel OLS-regression". Working paper. 9 december 2008. Göteborg: Sociologiska institutionen.
- Berglund, Tomas (2006) "Sociala jämförelser och ohälsa – betydelse av att jämföra sin arbetssituation med andra". I Tomas Berglund och Hilda Lennartsson (red.) *Vardagslivets korrespondenser. Om arbete, boende och konsten att veta*. Göteborg: Sociologiska institutionen.
- Berglund, Tomas & Schedin, Stefan (kommande) "Social klass och arbete". 14 maj 2009. I Stefan Schedin och Tomas Berglund (red.), *Arbetslivet*, Lund: Studentlitteratur
- Bihagen, Erik; Neramo, Magnus; & Erikson, Robert (forthcoming) "Social Class and Employment Relations: Comparisons between the ESeC and the EGP Class Schemas using European data". In David Rose and Eric Harrison (Eds.) *Social Class in Europe*. London: Routledge.
- Breen, Richard (2005) "Foundations of a Neo-Weberian Class Analysis" In Erik Olin Wright (ed). *Approaches to Class Analysis*, pp. 31-50. Cambridge: Cambridge University
- Crompton, Rosemary (2008) *Class and Stratification (3rd edition)*. Cambridge: Polity Press
- Danermark, Berth; Ekström, Mats; Jakobsen, Liselott & Karlsson, Jan Ch. (2003) *Att förklara sambället. 2:a upplagan*. Lund: Studentlitteratur
- D'Art, Daryl & Turner, Thomas (2008) "Workers and the Demand for Trade Unions in Europe: Still a Relevant Social Force? *Economic and Industrial Democracy*, 29 (2); 165-191
- Della Porta, Donatella & Diani, Mario (2006) *Social Movements – An Introduction*. Oxford; Blackwell Publishing.
- Djurfeldt, Göran; Larsson, Rolf & Stjärnhagen, Ola (2003) *Statistisk verktygslåda. Samhällsvetenskaplig orsaksanalys med kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur
- De Vaus, David (2002) *Surveys in Social Research. 5th edition*. London: Routledge
- Edlund, Jonas (2007) "Class Conflicts and Institutional Feedback Effects in Liberal and Social Democratic Welfare Regimes". I Stefan Svallfors (red.), *The Political Sociology of the Welfare State*, s. 30-79. Stanford: Stanford University Press
- Erikson, Robert & Goldthorpe, John H. (1992) *The Constant Flux. A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon Press
- Forssell, Åsa; Fransson, Anna; Larsson, Mats; & Goding, Ingela (2007a) *Röster om facket och jobbet. Synen på fackligt medlemskap och fackets uppgifter*. Rapport 1. Stockholm: LO
- Forssell, Åsa; Fransson, Anna; Larsson, Mats; & Goding, Ingela (2007b) *Röster om facket och jobbet. Facklig aktivitet och fackligt arbete*. Rapport 3. Stockholm: LO

- Furåker, Bengt (2005) *Sociological Perspectives on the Labour Market*. Hampshire: Palgrave Macmillan
- Furåker, Bengt & Berglund, Tomas (2003) "Are the Unions Still Needed? Employees' Views of their Relations to Unions and Employers". *Economic and Industrial Democracy*. 24 (4), 573-594.
- Goldthorpe, John H. (2000) "Social Class and the Differentiation of Employment Contracts". In John Goldthorpe (ed.), *On Sociology. Numbers, Narratives and the Integration of Research and Theory*, pp. 206-229. Oxford: Oxford University Press
- Gramsci, Antonio (1977) *Selections from Political Writings 1910-20*. London: Lawrence and Wishart
- Harvey, David (2005) *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press
- Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. (1990) *Forskningsetiska principer*. Hämtad 2009-01-15.
<http://www.vr.se/download/18.668745410b37070528800029/HS%5B1%5D.pdf>
- Hyman, Richard (2001) *Understanding European Trade Unionism*. London: Sage
- Hyman, Richard (1996) "Changing Union Identities in Europe". In Peter Leisink, Jim Van Leemput, Jacques Vilroix (ed.), *The Challenges to Trade Unions in Europe*, pp. 53-73. Cheltenham: Edward Elgar
- Kennedy, Peter (2008) *A Guide to Econometrics. 6E*. Oxford: Blackwell Publishing
- Kjellberg, Anders (2001) *Fackliga organisationer och medlemmar i dagens Sverige*. Lund: Arkiv
- Kjellberg, Anders (2007) "The Swedish Trade Union System in Transition: High but Falling Union Density". In Craig Phelan (ed.) *Trade Union Revitalization. Trends and Prospects in 34 Countries*, pp. 259-285. Bern: Peter Lang
- Kjellberg, Anders (2008) "Det fackliga medlemsrasen i Sverige under 2007". Working paper, 2 juni 2008. Lunds universitet: Sociologiska institutionen.
- Korpi, Walter (2006). "Power Resources and Employer-centered Approaches in Explanations of Welfare States and Varieties of Capitalism – Protagonists, Consenters, and Antagonists". *World Politics*, 58, 167-206.
- Kumlin, Staffan; & Svallfors, Stefan (2007) "Social Stratification and Political Articulation". I Steffen Mau och Benjamin Veghte (red.), *Social Justice, Legitimacy and the Welfare State*, s. 19-46. Hampshire: Ashgate
- Kunst, Anton; Roskam, Alber-Jan; & van Agt, Heleen (2006) *The European Socioeconomic Classification (ESeC): Exploring its potential to describe class differences in health among middle-aged men and woman in 11 European countries*. Paper presented to the ESeC Validation Conference, Lisbon, January (see www.iser.essex.ac.uk/esecc/events/conferences/2006/2006-01-19/PaperDownload.php)
- Leiulfstrud, Håkon; Bison, Ivano; & Jensberg, Heidi (2005) *Social Class in Europe. European Social Survey 2002/3*. Trondheim: NTNU
- Lind, Jens (1996) "Trade Unions: Social Movement or Welfare Apparatus?" In Peter Leisink, Jim Van Leemput, Jacques Vilroix (ed.), *The Challenges to Trade Unions in Europe*, pp. 105-120. Cheltenham: Edward Elgar
- Marx, Karl (2003) "Louis Bonapartes 18:e brumaire". I Sven-Eric Liedman och Björn Linell (red.), *Karl Marx. Texter i urval*, s. 149-185. Stockholm: Ordfront
- Mulinari, Diana; Neergaard, Anders (2004) *Den nya svenska arbetarklassen. Facket och de rasifierade arbetarna*. Umeå: Boréa
- Næss, Petter (2004) "Prediction, Regressions and Critical Realism", *Journal of Critical Realism* 3 (1), 133-164.
- Offe, Claus; & Wessenthal, Helmut (1980) "Two logics of Collective Action: Theoretical Notes on Social Class and Organizational Form", *Political Power and Social Theory*, 1, 67-115.

- Oskarson, Maria (2008) "De sociala klassernas skilda världar" I Sören Holmberg och Lennart Weibull (red.), *Skilda världar. 38 kapitel om politik, medier och samhälle. SOM-undersökningen 2007*. Göteborg: Som-institutet, Göteborgs Universitet
- Pakulski, Jan & Waters, Malcolm (1996) *The Death of Class*. London: Sage Publications
- Polanyi, Karl (1989) *Den stora omdaning*. Lund: Arkiv förlag
- Rose, David & Harrison, Eric (2007) "The European Socio-economic Classification: A New Social Class Schema for Comparative European Research". *European Societies*, 9(3) 2007: 459-490.
- SCB (2008) *Statistisk årsbok för Sverige 2008*. Stockholm: SCB
- Sirkin, Mark R. (2006) *Statistics for the Social Sciences. Third Edition*. Thousand Oaks: Sage Publishing
- Svallfors, Stefan (2004) *Klasssamhällets kollektiva medvetande*. Umeå: Boréa
- Thörn, Håkan (1997) *Modernitet, sociologi och sociala rörelser*. Göteborg: Sociologiska institutionen
- Weber, Max (1978) *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology. (Edited by Guenther Roth and Claus Wittich)*. Berkeley: University of California.
- Wright, Erik Olin (2005) "Foundations of a Neo-Marxist Class Analysis" In Erik Olin Wright (ed). *Approaches to Class Analysis*, pp. 4-30. Cambridge: Cambridge University
- Wright, Erik Olin (1997) *Class Counts. Comparative Studies in Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University

9. Appendix

Histogram över de beroende variablerna

